بیروباوەڕی

عمر بن عبد العزيز

رضي الله عنه

لەبارەی قەزا و قەدەر

وەرگێرانی:

عبد الإله عبد العدل

وەشانی دووەم

لە بەرواری

١٥ | جمادي الآخرة | ١٤٤٠

بڵاوکراوەتەوە لە ئینتەرنێت

منتدى إقرأ الثقافي
www.iqra.ahlamontada.com
للكتب (كوردى ,عربي ,فارسي)

دەستپێک

إنَّ الحَمدَ للّه، نَحْمَدُه وَنَستَعينُهُ، مَن يَهده الله فَلا مُضِلَّ لَهُ، وَمَن يُضلِل فَلا هاديَ لَه، وَأشهَدُ أنَّ لا إلَهَ إلّا الله وَأشهَدُ أنَّ مُحَمَّدًا عَبدُهُ وَرَسُولُهُ، أمّا بَعد[1]:

بابەتی قەزا و قەدەر یەکێکە لەو بابەتە عەقیدەییانەی کە هەر زوو لە سەردەمی سەلەفی ساڵح -رضي الله عنهم- فیتنەی تێکەوت. بەڵام -بە فەزڵی الله- ئەوکات سەلەفی ساڵح توانیان شوبهەکان بڕەوێننەوە و دڵمان ئاسوودە بکەن.

بۆیەش -بە پشتیوانیی الله- بە پێویستم زانی لەمبارەیەوە پەیامی ئەمیری موسڵمانان "عمر بن عبد العزیز" -رضي الله عنه- وەربگێڕم بۆ حەق خوازان؛ چونکە ئێمە هەردەم دەڵێین: **قورئان و سوننەت بە فەهمی سەلەفی ئوممەت.**

ئەم پەیامە لە ٥ بەش پێکهاتووە: لە بەشی یەکەمدا بەکورتیی هەڵساوم بە ناساندنی ئەمیری موسڵمانان. لە بەشی دووەمیش دەقی پەیامەکەیم وەرگێڕاوە لەگەڵ شیکردنەوەی چەند بڕگەیەک. لە بەشی سێیەمیش هەڵساوم بە نووسینی کۆمەڵێک لە ئەنجام و سوودەکانی ئەم پەیامە بەشێوەی خاڵ.

---

(١) ئەم ڕستەیە ناسراوە بە "خطبة الحاجة"، پێغەمبەرمان -صلى الله عليه وسلم- ئەمەی فەرمووە لە دەستپێکی وتارەکانی، بگەڕێوە بۆ کتێبی صحیح مسلم > كتاب الجمعة > باب تخفيف الصلاة والخطبة > فەرموودەی ژمارە: ٨٦٨.

لەبەشی چوارەمیش باسی گفتوگۆیەکم کردووە لەنێوان ئەمیری موسڵمانان لەگەڵ قەدەرییەک. لە بەشی پێنجەمیش بەپوختیی باسی "**تەوحید**" م کردووە؛ چونکە هیچ عیلم و عیبادەتێک سوودی بۆ خاوەنەکەی نابێ ئەگەر پەروەردگاری تەوحید نەکردبێت.

داواکارم لە الله، ئەم کتێبە بکاتە تووێشووی قیامەتم، هەروەها بیکاتە مایەی سوود بۆ خوێنەران و حەق خوازان، أللهُمَّ آمین.

عبدالله عبدالعدل
٣٠/جمادي الاولى/١٤٤٠

بەشی یەکەم

ناساندنی ئەمیری موسڵمانان
عمر بن عبدالعزیز
-رضي الله عنه-

ناساندنی ئەمیری موسڵمانان عمر بن عبدالعزیز

ئیمامی شمس الدین الذهبي الترکماني -رحمه الله- له کتێبی "سیر أعلام النبلاء"، له بەرگی پێنجەم، له لاپەڕەی ژماره ١١٤ بەلاوه بەدرێژیی باسی ژیاننامەی ئەمیری موسڵمانان عمر بن عبدالعزیز دەکات -رضي الله عنه-، منیش بەشێکی وەردەگێڕم لەگەڵ زیادکردن و کەمکردن بەپێی پێویست:

کەڵەپیاوی ئوممەتەکەمان و زانای خۆشەویستمان و خەلیفەی موسڵمانان، ئیمامی "أبو حفص" ناوی بریتییه له: عمر بن عبد العزیز بن مروان بن الحکم بن أبي العاص بن أمیة بن عبد شمس بن عبد مناف بن قصي بن کلاب، -رضي الله عنه وأرضاه.

سەرچاوەکان جیاوازن له بەرواری له دایکبوونی عمر بن عبد العزیز، هەندێکیان دەڵێن له ساڵی ٦٠ ی هیجریی له دایک بووه، هەندێکیش دەڵێن ٦١، هەندێکیش دەڵێن ٦٣.

الفلاس دەڵێت: گوێم لێبوو الخریبي -رضي الله عنهما- دەیگووت: ئەمانه له هەمان ساڵی شەهیدکردنی ئیمامی حسین لەدایک بوون: الأعمش، هەروەها هشام بن عروة،

هەروەها عمر بن عبد العزيز، هەروەها طلحة بن يحيى. -رضي الله عنهم أجمعين. (کەواتە ساڵی ٦١). والله أعلم.

لە تەمەنی ٢٦ ساڵیدا کرایە والی شاری مەدینە بە فەرمانی خەلیفە الوليد بن عبد الملك -رضي الله عنه. (واتە ساڵی ٨٧ ی هیجریی).

هاوەڵی پایەدار "أنس بن مالك" -رضي الله عنه- لەبارەیەوە دەڵێت: لەدوای مردنی پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم- هیچ پێشنوێژێکم نەبینیوە کە نوێژکردنی هێندە لە پێغەمبەر بچێت جگە لەم پێشنوێژە (واتە عمر بن عبد العزيز).

لە ساڵی ٩٣ ی هیجریی بەرپرسیارێتییەکەی لێسەندرایەوە؛ چونکە پەیامی ناردبوو بۆ خەلیفەی موسڵمانان، باسی ستەمی "حجاج" ی کردبوو لە بەرامبەر خەڵکی عیراق، داوای لە خەلیفە کردبوو هەڵوێستی هەبێت، بەڵام "حجاج" توانیبووی خەلیفەی موسڵمانان ڕازی بکات تاکو بمێنێتەوە، تەنانەت دوو کەسی نارد بۆ لای خەلیفە؛ تاکو خەلیفەی موسڵمانان بیانکات بە والی شاری مەککە و مەدینە! خەلیفەی موسڵمانانیش جێبەجێی کرد و "عمر بن عبد العزيز" ی لابرد.

لەدوای مردنی خەلیفەی موسڵمانان، ئیتر "سليمان بن عبد الملك" -رضي الله عنه- بوو بە خەلیفەی موسڵمانان،

شەوێک بەیەکەوە لەگەڵ "عمر بن عبد العزیز" لە حەج کردن بوون، ئیتر دەنگی هەورەگرمەیەکی بەهێز هات، زراویان چوو، خەلیفە "سلیمان" بە "عمر" ی گووت: ئەی أبا حفص، هیچ شەوێکی ژیانت وەک ئەمشەو بووە؟! ئەویش پێی گووت: ئەی ئەمیری موسڵمانان، ئەمە دەنگی ڕەحمەتی الله یە، ئەی دەبێ دەنگی سزاکەی چۆن بێت؟! (پەنا بە الله).

لە ساڵی ٩٩ ی هیجریی، خەلیفە "سلیمان بن عبد الملك" بە نەخۆشیی مرد، بەر لە مردنی وەسیەتی کرد بەوەی لەدوای ئەو "عمر بن عبد العزیز" ببێتە خەلیفەی موسڵمانان. ئینجا "عمر بن عبد العزیز" گووتی: سوێند بە الله هەرگیز داوای ئەم پێگەیەم لە الله نەکردووە. (داوای نەکردووە چونکە هەستی بە گەورەیی و قورسیی ئەم پێگەیە کردووە، زانیویەتی ئەم پێگەیە لێپرسراوێتییەکی گەورەیە لە دونیا و لە قیامەت).

ئینجا نوێژی لەسەر خەلیفەی پێشوو کرد و دەفنی کرد و ناشتی، پاشان چەند ئەسپێکی تایبەت بە خەلیفەی پێشوویان هێنا تاکو سواری ببێت. ئەویش پێی گووتن: ئێستر (ماین) ـەکەی خۆم بەلاوە باشترە.

هەروەها لەبارەی بەڕێوەبردنی ئەم ئوممەتە فەرموویەتی: بەلامەوە خۆشترە یەکەم کەس بمرم، نەک ئەم ئوممەتە بە

غەیری قورئان و سوننەت بەڕێوەببەم، چونکە ئەمەبوو ئێمەی بەرز کردەوە لەکاتێکدا پێشتر هیچ نەبووین.[1]

هەروەها عمر بن أسید دەگێڕێتەوە: ئیمامی "عمر بن عبد العزیز" نەمرد تاکو وایکرد کە پیاو بە پارەیەکی زۆرەوە دەهات و دەیگووت فەرموون ئەم پارەیە بەکاربهێنن، بەڵام کەس پێویستی پێ نەبوو، بۆیەش پیاوەکە بە ناچاریی پارەکەی دەبردەوە و دەڕۆیشت! هەروەها دەڵێت: بەڕاستیی عمر خەڵکی دەوڵەمەند کرد.

هەروەها "فاطمة" ی هاوسەری -رضي الله عنها- دەگێڕێتەوە: چووم بۆ لای عمر، لە شوێنی نوێژکردنەکەی بوو، دەستی لەسەر ڕووخسار و ڕوومەتی بوو، فرمێسکی دەهاتە خوار. گووتم: ئەی ئەمیری موسڵمانان، شتێک ڕوویداوە؟ گووتی: ئەی فاطمة، من وا بوومەتە هەڵگر و لێپرسراوی ئوممەتی محمد -صلى الله عليه وسلم-، تازە بیرم دەکردەوە لەو کەسەی وا ئێستا هەژارە و برسیەتی، هەروەها نەخۆشێکی سەرگەردان، هەروەها کەسێکی بێ جلوبەرگ، هەروەها ستەملێکراوێکی دڵپڕ، هەروەها نامۆیەکی بەندکراو، هەروەها پیرەپیاو. دەزانم پەروەردگارم.لێپرسینەوەم لەگەڵ

---

(١) ئەم پەڕەگرافەم لە کتێبێکی دیکە دەرهێناوە نەک کتێبی "سير أعلام النبلاء". کتێبەکەش بریتییە لە: الجامع في عقائد ورسائل أهل السنة والأثر.

دەكات لەبارەیان، هەروەها پێغەمبەریش -صلی الله علیه وسلم- لە ڕۆژی قیامەتدا داكۆكی لە مافیان دەكات، منیش زۆر ترسام لەوەی هیچ بیانووێكم نەبێت لەو ڕۆژەدا، بۆیەش خۆم بۆ نەگیرا و گریام.

مالك بن دینار -رضي الله عنه- دەڵێت: خەڵك بە من دەڵێن دونیانەویست، بەڵام ئەو كەسەی بەڕاستی دونیانەویستە بریتییە لە "عمر بن عبد العزیز"؛ چونكە چێژی دونیای پێدرا بەڵام پشتی لێكرد.

هەروەها كوڕەكەیشی كە ناوی "عبد العزیز" بوو، كاتێك پرسیاریان لێكرد: كاتێك باوكت بوو بە خەلیفەی موسڵمانان، چەند پارەی هەبوو؟ گووتی: ٥٠٠٠٠ (پەنجا هەزار) دیناری هەبوو. گووتیان: ئەی لە ڕۆژی مردنیدا چەند پارەی هەبوو؟ گووتی: تەنها ٢٠٠ دینار!! (كەواتە لەماوەی خەلیفایەتیدا زیادتر لە ٪٩٠ ی پارەی موڵكی خۆی بەخشیوە لە خزمەتی موسڵمانان).

ئەمیری موسڵمانان بەجۆرێك خەمخۆری ئوممەت بوو، تەنانەت "فاطمة" ی هاوسەری بە ناڕاستەوخۆ ڕایگەیاند كە لەدوای ئەوەی عمر بوو بە خەلیفەی موسڵمانان ئیتر هیچ كاتێك بەیەكەوە جووت نەبوونە! هەروەك إبن المبارك -رحمه الله- لە كتێبی "الزهد" باس دەكات: أبي عبیدة سەردانی

فاطمة ی کرد و لێی پرسی: هەندێک شتم پێ نالێی لەبارەی عمر؟ ئەویش پێی گووت: لەو کاتەوەی بوو بە خەلیفەی موسڵمانان، بیرم نایەت غوسلی دەرکردبێ بەهۆی لەشگرانیی و ئاو (مني) هاتنەوە.

هەروەها علي بن المديني -رحمه الله- لەبارەیەوە دەڵێت: ئەگەر بینیت پیاوێک "عمر بن عبدالعزیز" ی خۆشدەوێت و چاکەکانی باس دەکات و بڵاوی دەکاتەوە، ئیتر بزانە ئەم کەسە خێرێکی لەپشتە إن شاء الله.[1]

یەکێک لە پارچە شیعرەکانی ئەمە بووە:

لا خير في عيش امريء لم يكن له   من الله في دار القرار نصيب

فـــإن تعجـب الدنيا أناسا فإنــها   متــاع قليل، والـزوال قريب

واتە:

وەی لـە دار الـقرار (بەهەشت) بێـبەش بێت ئـەوا ژیانەکەی خـێری تێدا نییە

هەرچـی خەڵکێک بە دونیا سەرسامن، لەڕاستیدا کەمە و ئاوابوونـیشی نزیکە

لە ساڵی ١٠١ ی هیجریی، لە دەوروبەری تەمەنی ٤٠ ساڵیدا مرد، هەروەها ماوەی خیلافەتەکەی نزیکەی ٢ ساڵ و نیوی خایاند. -رضي الله عنه وأرضاه.

(١) ئەم پەڕەگرافەم لە کتێبێکی دیکە دەرهێناوە نەک کتێبی "سير أعلام النبلاء"، کتێبەکەش بریتییە لە: الجامع في عقائد ورسائل أهل السنة والأثر.

بەشی دووەم

بیروباوەڕی عمر بن عبدالعزیز

-رضي الله عنه-

لەبارەی قەزا و قەدەر

بیروباوەڕی عمر بن عبدالعزیز لەبارەی قەزا و قەدەر

ئیمامی أبو نعیم الأصبهاني -رحمه الله- له کتێبی "حلية الأولياء وطبقات الأصفياء"، له بەرگی پێنجەم، له لاپەڕی ژماره ٣٤٦ بەلاوه باسی پەیامی ئەمیری موسڵمانان "عمر بن عبدالعزیز" دەکات -رضي الله عنه- کەوا فەرموویەتی:

عن كتاب عمر بن عبد العزيز إلى النفر الذين كتبوا إلي بما لم يكن لهم بحق في رد كتاب الله تعالى، وتكذيبهم بأقداره النافذة في علمه السابق الذي لا حد له إلا إليه، وليس لشيء منه مخرج، وطعنهم في دين الله وسنة رسوله القائمة في أمته.

نووسراوە: «**إلى نفر الذين كتبوا إلي**». کەواتە لە بنەڕەتدا ئەم پەیامە وەڵامێک بووە بۆ کەسانێک لە قەدەرییە موبتەدیعەکان، ئەوان لە سەرەتادا پەیامیان بۆ ئەمیری موسڵمانان (عمر بن عبدالعزیز) ناردووە، ئەویش لەم پەیامەدا وەڵامی داونەتەوە.

ئەمیری موسڵمانان -رضي الله عنه- باسی خراپیی و خوڕافەی ئەو قەدەرییانە دەکات، هەروەک دەڵێت: «**لم یکن لهم بحق في رد کتاب الله تعالی**»، کەواتە قەدەرییەکان بەم بیروباوەڕە چەوتانەیان دژایەتی کتێبی الله دەکەن و ڕەتی دەکەنەوە.

«**وتكذيبهم بأقداره النافذة في علمه السابق**». واتە: (قەدەرییەکان) هەموو ئەو قەدەرانە بەدرۆ دەخەنەوە کە الله لە ڕابردووەوە بڕیاری لەسەرداوە و دەشبێ ڕووبدەن.

نووسراوە: «**وليس لشيء منه مخرج**». واتە: هیچ شتێک دەرنەچووە لە قەدەری الله.

ئەمەش چونکە یەکێک لە کوفر و خورافەی قەدەرییەکان ئەوەیە دەڵێن: مرۆڤ دەتوانێ لەو قەدەرە دەرچێت کە الله بۆی داناوە! پشتیوان بە الله وەڵامیان دەدرێتەوە.

نووسراوە: «**وطعنهم في دين الله وسنة رسوله**». بەڵێ ئەم بیروباوەڕ و شیرکەی قەدەرییەکان خۆی لەخۆیدا ڕەخنە گرتنە لە ئیسلام، ڕەخنە گرتنە لە سوننەتی نێردراوی الله -صلی الله علیه وسلم-. تەنانەت هەندێکیان بەئاشکرا بە پەروەردگار دەڵێن "زاڵم"!!! -پەنا بە الله-.

أما بعد: فإنكم كتبتم إلي بما كنتم تسترون منه قبل اليوم في رد علم الله والخروج منه إلى ما كان رسول الله -صلى الله عليه وسلم- يتخوف على أمته من التكذيب بالقدر.

نووسراوه: «**فإنكم كتبتم إلي بما كنتم تسترون منه قبل اليوم في رد علم الله**». واته: ئێوه ئەو شتەتان بۆم نووسیوه کەوا لەوەوپێش شاردبووتانەوه، کە بریتییه لە ڕەت کردنەوەی عیلم و زانستی الله.

بەڵێ ئەمه یەکێکه لە فیتنەی قەدەرییەکان کە پێیان وایه الله زانستی نییه بەوەی لە داهاتوو ڕوودەدات! -پەنا بە الله-، لە لاپەڕەکانی داهاتوودا ئەمیری موسڵمانان وەڵامیان دەداتەوه.

نووسراوه: «**والخروج منه إلى ما كان رسول الله -صلى الله عليه وسلم- يتخوف على أمته من التكذيب بالقدر**». واته: ئێوه دەرچوونه لەوەی ئیمان بهێنن بە قەدەر، ئیتر چوونەته ئەو حاڵەتەی کە نێردراوی الله -صلى الله عليه وسلم- لێی دەترسا، کە بریتییه لە ڕەتکردنەوه و بەدرۆ خستنەوەی قەدەر!

من (عبدالإله عبدلعدل) دەڵێم: بەڵێ هەروەک نێردراوی الله فەرمووی: «**إن مجوس هذه الأمة المكذبون بأقدار الله ...**»[1]. واتە: «**بەڕاستیی مەجوسی ئەم ئوممەتە بریتین لەو کەسانەی کە قەدەرەکانی الله بەدرۆ دەخەنەوە ...**».

پێیان گووترا "مجوس"؛ چونکە مەجوسییەکان باوەڕیان بە دوو خودا هەیە! یەکێکیان خودای خێرە، ئەوەی تریش خودای شەڕە! بەهەمان شێوە قەدەرییەکان دەڵێن: کارە خێرەکان لەدەستی الله یە، کارە شەڕەکانیش لەدەست خۆمانە!

(١) کتێبی سنن إبن ماجة > المقدمة > باب في القدر > فەرموودەی ژمارە: ٩٢.

وقد علمتم أن أهل السنة كانوا يقولون: الاعتصام بالسنة نجاة، وسيقبض العلم قبضا سريعا.

نووسراوە: «**وقد علمتم أن أهل السنة كانوا يقولون: الإعتصام بالسنة نجاة، وسيقبض العلم قبضا سريعا**». لێرەدا ئەمیری موسڵمانان -رضي الله عنه- بەڵگەی گوفتاری زانایانی سەلەف دەهێنێتەوە بۆ قەدەرییەکان؛ بۆ ئەوەی وازبهێنن لە بیدعەکەیان، ئیتر ملکەچی سوننەت ببن و موناقەشەی ئایاتەکان نەکەن!

ئەمە هەمان گوفتاری ئیمامی الزهري یە -رحمه الله- کاتێک گوتی: «**كان من مضى من علمائنا يقولون: الإعتصام بالسنة نجاة، والعلم يقبض قبضا سريعا، فنعش العلم ثبات الدين والدنيا، وفي ذهاب العلم ذهاب ذلك كله**»[1].

واتە: «زانایانی پێشینمان دەیانگووت: دەستگرتن بە سوننەت دەبێتە هۆی ڕزگاربوون، زانستیش کەم دەبێتەوە بە خێرایی، بۆیەش بەردەوام بوون و پابەند بوون لە دینداریی دەبێتە مایەی دامەزرانی دین و دونیا، بە دابڕانی دینیش هەمووی دەفەوتێن».

(١) کتێبی سنن الدارمي > المقدمة > باب إتباع السنة > فەرموودەی ژمارە: ٩٧.

وقول عمر بن الخطاب وهو يعظ الناس: إنه لا عذر لأحد عند الله بعد البينة بضلالة ركبها حسبها هدى، ولا في هدى تركه حسبه ضلالة، قد تبينت الأمور، وثبتت الحجة، وانقطع العذر.

پاشان گوفتارێکی دڵتەزێنی ئیمام "عمر بن الخطاب" باس دەکات -رضي الله عنه- کاتێک فەرموویەتی: «**إنه لا عذر لأحد عند الله بعد البينة بضلالة ركبها حسبها هدى، ولا في هدى تركه حسبه ضلالة، قد تبينت الأمور، وثبتت الحجة، وانقطع العذر**».

واتە: لەدوای ئەوەی حەق ڕوون بوویەوە ئیتر هیچ بیانووێک نییە لەلای الله بۆ هیچ کەسێک کەوا شوێنی گومڕاییەک کەوتبێ و بە حیسابی خۆی وابزانێ لەسەر هیدایەتە، یاخود وازی هێنابێ لە هیدایەت و حەقێک، بە حیسابی خۆی وابزانێ گومڕاییە. ئیتر بابەتەکان ڕوون بوونەتەوە و بەڵگەکان چەسپاون و بیانوو نەماوە.

منیش (عبدالإله عبدلعدل) دەڵێم: هاوار بۆ حاڵی ئێمە، ئیمامی عمر لە سەردەمێکدا ئەو قسەیەی کرد کە هێشتا قورئان و سوننەت کۆنەکرابووەوە و هێشتا بەشێکی خەڵکەکە بێ ئاگا بوون!! کەچی لە سەردەمی ئێمەدا مزگەوت و کتێبخانەکان پڕن لە قورئانی پیرۆز، ئەسڵەن لە هەموو ماڵێک قورئانێکـــی

لێیه! کەواتە هیچ عوزرێک بۆ خەڵکی ئەم زەمانە نییە ئەگەر بکەونە ناو کوفر و شیرکی گەورە؛ چونکە دەرگای عیلمی شەرعیی کراوەتەوە بەڵام خۆیان نایانەوێ فێربن.

ئەو گوفتارەی ئیمامی عمر بن الخطاب -رضي الله عنه- وەڵامێکە بۆ ئەو مەلا دینفرۆشانەی کە دەڵێن ئەگەر مرۆڤێک بکەوێتە ناو کوفر و شیرکی گەورەش ئەوا کافر نابێت ئەگەر بەهەڵە وایزانیبێ ئەو کارەی حەقە و هیدایەتە!

پەروەردگاریش فەرموویەتی: **{قل هل ننبئكم بالأخسرين أعمالا * الذين ضل سعيهم في الحياة الدنيا وهم يحسبون أنهم يحسنون صنعا}**[1]. واتە: **{-ئەی محمد- پێیان بڵێ: ئایا ئاگادارتان بکەمەوە لەوەی کێن ئەوانەی دۆڕاوترینن لەڕووی کارکردن؟ * ئەو کەسانەن کەوا هەموو کردەوە و کۆششەکانی دونیایان پووچەڵ بووەتەوە لەکاتێکدا وادەزانن خەریکی ئەنجامدانی کارێکی چاکن}**.

کەواتە نیەتی دڵ هیچ حیسابێکی بۆ ناکرێت و نابێتە هۆی دەرباز بوونی خاوەنەکەی ئەگەر لەسەر بیروباوەڕێکی چەوت و کوفر بێت و واشبزانێت لەسەر حەقە!

(١) سورەتی الكهف، ئایەی ١٠٣ و ١٠٤.

فمن رغب عن أنباء النبوة وما جاء به الكتاب تقطعت من يديه أسباب الهدى، ولم يجد له عصمة ينجو بها من الردى.

هەروەک ئەمیری موسڵمانان دەڵێت: «**فمن رغب عن أنباء النبوة وما جاء به الكتاب تقطعت من يديه أسباب الهدى، ولم يجد له عصمة ينجو بها من الردى**». واتە: جا هەر کەسێک پشت بکات لە هەواڵەکانی پێغەمبەر و کتێب (واتە قورئان) ئەوا ئیتر خۆی دابڕاند لە سەرچاوە و هۆکارەکانی هیدایەت، ئیتر هیچ پارێزەرێک نییە ڕزگاری بکات لە تیاچوون (سزای ئاگر).

وإنكم ذكرتم أنه بلغكم أني أقول: إن الله قد علم ما العباد عاملون، وإلى ما هم صائرون، فأنكرتم ذلك علي وقلتم: إنه ليس يكون ذلك من الله في علم حتى يكون ذاك من الخلق عملا. فكيف ذلك كما قلتم؟ والله تعالى يقول: {إنا كاشفوا العذاب قليلا إنكم عائدون}[1]. يعني: عائدين إلى كفر.

وادیاره ئەمیری موسڵمانان لەوەوپێش گووتوویەتی: «**إن الله قد علم ما العباد عاملون، وإلى ما هم صائرون**». واتە: الله لە ڕابردووەوە دەزانێت عەبدەکانی چیدەکەن و چارەنووسیان بەرەو چییە.

بێگومان هەر ئەمەش عەقیدەی سەلەفی ساڵحە، بەڵگەش لەناو قورئانە، کەچی وادیارە قەدەرییە مەجوسییەکان ئەم عەقیدەیە ڕەت دەکەنەوە، هەروەک عمر بن عبدالعزیز -رضي الله عنه- دەڵێت: «**فأنكرتم ذلك علي وقلتم: إنه ليس يكون ذلك من الله في علم حتى يكون ذاك من الخلق عملا**». واتە: ئێوە ئەم عەقیدەیەی منتان ڕەت کردووەتەوە و پێتان وایە الله توانای زانینی ئەو کارەی نییە تاوەکو مرۆڤەکان کردەوە نەکەن!

---

(١) سورەتی الدخان، ئایەی ١٥.

لێرەدا ئەمیری موسڵمانان وەڵامی ئەو شوبهەیەیان دەداتەوە و دەڵێت: «**فكيف ذلك كما قلتم؟ والله تعالى يقول: {إنا كاشفوا العذاب قليلا إنكم عائدون}. يعني: عائدين إلى كفر**».

واتە: چۆن بابەتەکە بەوجۆرەیە کە ئێوە دەیلێن لەکاتێکدا الله -تعالی- دەڵێت: {**بێگومان ئێمە ئەگەر تۆزێکیش سزاتان لەسەر لابەرین ئەوا (دەردەکەوێ) ئێوە دەگەڕێنەوە سەری**}، واتە: دەگەڕێنەوە سەر کوفر.

ئەمە وەڵامێکی بەهێزە بۆ درۆی قەدەرییەکان، دەیسەلمێنێ الله توانای زانینی داهاتوویشی هەیە ئەگەرچی هێشتا مرۆڤەکان هیچ کردەوەیان نەکردبێت.

وقال تعالى: {ولو ردوا لعادوا لما نهوا عنه وإنهم لكاذبون}[1]، فزعمتم بجهلكم في قول الله تعالى: {فمن شاء فليؤمن ومن شاء فليكفر}[2] أن المشيئة في أي ذلك أحببتم فعلتم من ضلالة أو هدى، والله تعالى يقول: {وما تشاءون إلا أن يشاء الله رب العالمين}[3].

نووسراوه: «**وقال تعالى: {ولو ردوا لعادوا لما نهوا عنه وإنهم لكاذبون}**». ئەمەش بەڵگەیەکی ترە لەسەر ئەوەی الله زانستی داهاتووی هەیە بەر لەوەی هیچ شتێک ڕووبدات، ئایەتەکەش واتە: **{ئەگەر بگەڕێندرێنەوە (بۆ دونیا) ئەوا دیسان دەستیان دەکردەوە بەو شتانەی لێیان حەڕام کرابوو، بەڕاستیی ئەوان درۆزنن}**.

ئینجا ئەمیری موسڵمانان -رضي الله عنه- پێیان دەڵێت: «**فزعمتم بجهلكم في قول الله تعالى: {فمن شاء فليؤمن ومن شاء فليكفر} أن المشيئة في أي ذلك أحببتم فعلتم من ضلالة أو هدى**». واتە: ئێوە بە جاهیلێتی خۆتان لێکدانەوەتان بۆ ئەم ئایەتە کردووە کە الله -تعالی- فەرموویەتی: **{هەر کەسێک ویستی با ئیمان بهێنێ، هەر کەسیش ویستی با کوفر بکات}**،

---

(١) سورەتی الأنعام، ئایەی ٢٨.

(٢) سورەتی الكهف، ئایەی ٢٩.

(٣) سورەتی التكوير، ئایەی ٢٩.

بەهۆی ئەم ئایەتە ئێوە پێتان وایە هیدایەت و گومڕایی لەدەست خۆتانە و بە حەزی خۆتانە.

ئینجا وەڵامیان دەداتەوە، وەک نووسراوە: «**واللە -تعالی- یقول: {وما تشاءون إلا أن یشاء اللە رب العالمین}**». واتە: اللە -تعالی- فەرموویەتی: **{ئێوە ناتوانن ویستی هیچ شتێکتان هەبێت مەگەر اللە ی پەروەردگاری جیهانەکان ویستی لێبێ}**.

فبمشيئة الله لهم شاءوا ولو لم يشأ لم ينالوا بمشيئتهم من طاعته شيئا قولا ولا عملا، لأن الله تعالى لم يملك العباد ما بيده، ولم يفوض إليهم ما يمنعه من رسله.

ئینجا ئایەتەکەیان بۆ شیدەکاتەوە و دەڵێت: «**فبمشيئة الله لهم شاءوا ولو لم يشأ لم ينالوا بمشيئتهم من طاعته شيئا قولا ولا عملا**». واتە: مرۆڤەکان ئەو کاتە دەتوانن ویستێکیان هەبێت ئەگەر الله سەرەتا ویستی لێبێ بۆیان، خۆ ئەگەر الله ویستی لێ نەبێت ئەوا مرۆڤەکان ویستی هیدایەتیان بۆ دروست نابێت جا ئەگەر بە کردەوەیەک یاخود قسەیەکیش بێت.

هەروەها نووسراوە: «**لأن الله تعالى لم يملك العباد ما بيده، ولم يفوض إليهم ما يمنعه من رسله**». واتە: ئەمەش چونکە الله -تعالی- ئەم توانا و موڵکەی نەداوەتە عەبدەکان کە خۆی هەیەتی، هەروەها ئەو کارەی نەگەڕاندووەتەوە دەست عەبدەکان لەکاتێکدا پێغەمبەرانیشی لەمە قەدەغە کردووە.

من (عبدالإله عبدالعدل) دەڵێم: ئەمە بەڵگەیەکی بەهێزە بۆ ئەو کەسانەی پێیان وایە هیدایەت لەدەست خۆمانە و هەر کاتێک بمانەوێت دەتوانین ببین بە موەحید و ئیماندار و ئەهلی حەق! ئەگەر بشمانەوێ ئەوا دەتوانین بگەڕێینەوە نێو

کوفر و شیرک! لەڕاستیدا مرۆڤ توانای هیدایەت و گومڕاکردنی خۆیشی نییە ئەگەر پێشوەختە الله ویستی لێ نەبێت. هەر بۆیەش کاتێک کافرانی قەومی شعیب -علیه السلام- بەو پێغەمبەرەیان گووت بگەڕێوە سەر دینی ئێمە، ئەویش فەرمووی: **{... وما يكون لنا أن نعود فيها إلا أن يشاء الله ربنا ...}**[1]، واتە: **{... بۆمان نییە بگەڕێینەوە ناوی (واتە ناو شیرک) تەنها مەگەر الله ی پەروەردگارمان ویستی لێبێ ...}**. چی لەم بەڵگەیە ڕوونترە؟!

هەروەها دەڵێم: مرۆڤەکان بەسەر ٣ کۆمەڵە دابەش دەبن:

١- کۆمەڵەیەکیان هەر بەدوای حەقیش ناگەڕێن و ئاگایان لێی نییە، ئەمەش هەر بە فەرمان و ویستی الله حاڵیان ئاوایە.

٢- کۆمەڵەیەکیش بە فەرمانی الله ئەو هەستەیان هەیە کە بەدوای حەق بگەڕێن، بەڵام هەر بە فەرمانی الله پێی ناگەن.

٣- کۆمەڵەیەکیش بە فەرمانی الله بەدوای حەق دەگەڕێن و هەر بە فەرمانی الله پێی دەگەن، ئەمەش فەزڵێکی الله یە بۆیان، هیچ ئازایەتییەکی خۆیانی تێدا نییە.

---

(١) سوڕەتی الأعراف، ئایەی ٨٩.

فقد حرصت الرسل على هدى الناس جميعا، فما اهتدى منهم إلا من هداه الله، ولقد حرص إبليس على ضلالتهم جميعا، فما ضل منهم إلا من كان في علم الله ضالا.

ئینجا ئەمیری موسڵمانان -رضي الله عنه- نموونە دەهێنێتەوە و دەڵێت: «**فقد حرصت الرسل على هدى الناس جميعا، فما اهتدى منهم إلا من هداه الله**». واتە: پێغەمبەران سوور بوون لەسەر هیدایەت دانی هەموو خەڵک، بەڵام هەموو خەڵکەکە هیدایەتیان وەرنەگرت جگە لەوانە نەبێت کە الله هیدایەتیانی دا.

هەروەها دەڵێت: «**ولقد حرص إبليس على ضلالتهم جميعا، فما ضل منهم إلا من كان في علم الله ضالا**». واتە: بەهەمان شێوە ئیبلیس سوور بوو لەسەر گومڕا کردنی هەموو خەڵک، بەڵام هەموو خەڵکەکە گومڕا نەبوون تەنها ئەوانە نەبێ کە لە زانستی الله بە گومڕا تۆمار کرابوون.

وزعمتم بجهلكم أن علم الله تعالى ليس بالذي يضطر العباد إلى ما عملوا من معصيته، ولا بالذي صدهم عما تركوه من طاعته، ولكنه بزعمكم كما علم الله أنهم سيعملون بمعصيته، كذلك علم أنهم سيستطيعون تركها، فجعلتم علم الله لغوا.

ئەمیری موسڵمانان -رضي الله عنه- باسی بیروباوەڕی چەوتی قەدەرییەکان دەکات (بۆ ئەوەی خۆمان بپارێزین و هاوبیریان نەبین)، هەروەک دەڵێ: «**وزعمتم بجهلكم أن علم الله تعالى ليس بالذي يضطر العباد إلى ما عملوا من معصيته، ولا بالذي صدهم عما تركوه من طاعته**». واتە: ئێوە بە جاهیلێتی خۆتان پێتان وایە زانستی الله بەو جۆرە نییە کە مرۆڤەکان ناچار بکات بە ئەنجامدانی تاوان، یاخود هانیان بدات بەرەو وازهێنان لە عیبادەتی خۆی.

بەڵکو لەلای قەدەرییەکاندا توانای زانینی الله ئاوایە: «**ولكنه بزعمكم كما علم الله أنهم سيعملون بمعصيته، كذلك علم أنهم سيستطيعون تركها**». واتە: بەڵکو ئێوە (قەدەرییەکان) پێتان وایە هەروەک چۆن الله دەزانێت مرۆڤەکان لە داهاتوو تاوانێک دەکەن، ئاواش دەزانێت ئەو مرۆڤانە دەتوانن تەرکی بکەن و نەیکەن!

له وەڵامیشدا ئەمیری موسڵمانان پێیان دەڵێت: «**فجعلتم علم الله لغوا**». واتە: کەواتە ئێوە توانای زانینی الله ـتان کردووەتە شتێکی پڕوپووچ و بێسوود و گاڵتە!

من (عبدالإله عبدالعدل) دەڵێم: بەڵێ قەدەرییەکان بەم بیروباوەڕە پیسەیان گاڵتە بە توانای زانینی الله دەکەن؛ چونکە (بۆ نموونە) دەڵێن: لەوانەیە مرۆڤێک لەلای الله ڕێگریی لێکرابێت لەوەی تاوانێک بکات، بەڵام هەر لەلای الله ڕێگای پێدراوە تاوانەکە بکات!! ئۆف لەم کوفر و گاڵتەجاڕیی و جەهلە!

تقولون لو شاء العبد لعمل بطاعة الله، وإن كان في علم الله أنه غير عامل بها، ولو شاء ترك معصيته وإن كان في علم الله أنه غير تارك لها، فأنتم إذا شئتم أصبتموه وكان علما، وإذا شئتم رددتموه وكان جهلا، وإن شئتم أحدثتم من أنفسكم علما ليس في علم الله وقطعتم به علم الله عنكم.

ئینجا ئەمیری موسڵمانان -رضي الله عنه- بەردەوام دەبێت لە ئابڕوو بردنی قەدەرییەکان، دەڵێت: «**تقولون لو شاء العبد لعمل بطاعة الله، وإن كان في علم الله أنه غير عامل بها، ولو شاء ترك معصيته وإن كان في علم الله أنه غير تارك لها**». واتە: ئێوە (قەدەرییەکان) دەڵێن ئەگەر مرۆڤەکان بیانەوێت ئەوا دەتوانن گوێڕایەڵی الله ببن ئەگەرچی لە زانستی الله وا نووسرابێت کە نەتوانن گوێڕایەڵ بن! هەروەها مرۆڤەکە دەتوانێت تاوانێک نەکات ئەگەرچی لە زانستی الله وا نووسرابێت کە ئیللا تاوانەکەی بکات!

من (عبدالإله عبدالعدل) دەڵێم: کەوابێ قەدەرییە مولحیدەکان پێیان وایە قەدەری ڕاستەقینە لە ژێر دەستی خۆیانە نەک لەدەستی الله!، بەمەش هیچ مانایەک نەمایەوە بۆ توانای قەدەری الله. -پەنا بە الله.

نووسراوە: «**فأنتم إذا شئتم أصبتموە وكان علما، وإذا شئتم رددتموە وكان جهلا**». واتە: کەوابێ ئێوە (قەدەرییەکان) پێتان وایە ئەگەر بتانەوێت ئەوا دەتوانن هاوشێوەی قەدەری الله بجوولێنەوە، ئەگەریش بتانەوێت ئەوا دەتوانن قەدەری الله رەت بکەنەوە!

هەروەها پێیان دەڵێت: «**وإن شئتم أحدثتم من أنفسكم علما ليس في علم الله وقطعتم به علم الله عنكم**». واتە: ئێوە (قەدەرییەکان) پێتان وایە ئەگەر بتانەوێت ئەوا دەتوانن کردەوەیەک بکەن بەبێ ئەوەی کردەوەکە لە زانستی الله بوونی هەبێت! بەمەش توانای زانستی الله ـتان لەخۆتان پچڕاند.

وهذا ما كان ابن عباس يعده للتوحيد نقضا، وكان يقول: إن الله لم يجعل فضله ورحمته هملا بغير قسم منه ولا اختيار، ولم يبعث رسله بإبطال ما كان في سابق علمه.

ئینجا ئەمیری موسڵمانان -رضي الله عنه- باسی تێگەیشتنی هاوەڵی خۆشەویست "إبن عباس" دەکات -رضي الله عنهما-، هەروەک نووسراوە: «**وهذا ما كان ابن عباس يعده للتوحيد نقضا**». واتە: ئەم بیروباوەڕە لەلای إبن عباس بریتییە لە هەڵوەشێنەری تەوحید. (واتە خاوەنەکە کافر بووە).

من (عبدالإله عبدالعدل) دەڵێم: بەڵێ لەم بارەیەوە بەڵگەمان بۆ ماوەتەوە لە إبن عباس -رضي الله عنهما- کاتێک دەڵێت: «**الإيمان بالقدر نظام التوحيد، فمن آمن وكذب بالقدر فهو نقض للتوحيد**»[1]. واتە: «**ئیمان هێنان بە قەدەر بریتییە لە کۆڵەگەی[2] تەوحید، جا هەر کەسێک ئیمانی هێنابێت بەڵام قەدەر ڕەتبکاتەوە ئەوا ئەو کارەی بریتییە لە هەڵوەشێنەری تەوحید**».

---

(١) کتێبی السنة لعبدالله بن أحمد بن حنبل -رحمهما الله- > فەرموودەی ژمارە: ٩٢٥.

(٢) کۆڵەکە: واتە وەستێنەر، یاخود ستوون، هەروەک دەگووترێ: کۆڵەکەی پشت، واتە بڕبڕەی پشت. بگەڕێوە بۆ فەرهەنگی: هەنبانە بۆرینە > پیتی "ک" > لاپەڕەی ژمارە: ٦٤٢ > ستوونی لای چەپ.

جا هەروەک چۆن مرۆڤ بەبێ بڕبڕەکانی پشتی ناتوانێت بووەستێت، ئاواش مرۆڤ ناتوانێ ئیماندار بێت ئەگەر باوەڕی بە قەدەر نەبێت.

هەروەها ئەمیری موسڵمانان -رضي الله عنه- گوفتارێکی ڕی إبن عباس دەگێڕێتەوە، هەروەک نووسراوە: «**وكان يقول: إن الله لم يجعل فضله ورحمته هملا بغير قسم منه ولا اختيار، ولم يبعث رسله بإبطال ما كان في سابق علمه**». واتە: إبن عباس دەیگووت: الله فەزڵ و ڕەحمەتەکەی پشتگوێ نەخستووە بەوەی مرۆڤەکان دەست نیشان نەکات و نەیدات بە کەسیان، هەروەها پێغەمبەرانیشی نەناردووە بۆ ئەوەی زانستە بنەڕەتەکەی خۆی ڕەت بکاتەوە.

من (عبدالإله عبدالعدل) دەڵێم: گوفتارەکەی إبن عباس وەڵامی تێدایە بۆ قەدەرییەکان؛ چونکە ئەگەر بەپێی قسەی ئەوان بێت ئەوا هیچ مانایەک نەماوەتەوە بۆ توانا و قەدەری الله، هەروەها ئەو ئایاتانەش ڕەت دەکرێنەوە کە الله باسی فەزڵەکانی خۆی دەکات کە داویەتی بە هەندێک لە عەبدەکان! هەروەها بەلای ئەوانەوە الله بەهۆی ناردنی پێغەمبەرانەوە ئیتر قەدەری خۆی ڕەت دەکاتەوە! چونکە لەوانەیە لەلای الله کەسێک بە گومڕا تۆمار کرابێت، بەڵام ئەو کەسە بەهۆی پێغەمبەرێکەوە هیدایەت دەدرێت!! -پەنا بە الله لەم بیروباوەڕە.

فأنتم تقرون في العلم بأمر وتنقضونه في آخر، والله تعالى يقول: {يعلم ما بين أيديهم وما خلفهم ولا يحيطون بشيء من علمه إلا بما شاء}[1]، فالخلق صائرون إلى علم الله تعالى، ونازلون عليه، وليس بينه شيء هو كائن حجاب يحجبه عنه، ولا يحول دونه، إنه عليم حكيم.

ئیتر ئەمیری موسڵمانان -رضي الله عنه- پێیان دەڵێت: «**فأنتم تقرون في العلم بأمر وتنقضونه في آخر، والله تعالى يقول: {يعلم ما بين أيديهم وما خلفهم ولا يحيطون بشيء من علمه إلا بما شاء}**». واتە: ئێوە لە ڕووێکەوە دان دەنێن بە عیلم و قەدەری الله، لە ڕووێکی تریشەوە بەدرۆی دەخەنەوە و هەڵیدەوەشێننەوە. کەچی الله -تعالی- دەفەرمووێ: **{الله ئاگاداری حاڵی ئێستایانە و ئاگاداری دواوەیانە (واتە ڕۆژی دوایی) هەروەها ئەوان توانایان نییە بگەن بە هیچ بەشێک لە عیلمی ئەو تەنها ئەوە نەبێت کە خۆی ویستی لێیەتی}**.

نووسراوە: «**فالخلق صائرون إلى علم الله تعالى، ونازلون عليه، وليس بينه شيء هو كائن حجاب يحجبه عنه، ولا يحول دونه، إنه عليم حكيم**». واتە: کەواتە بوونەوەرەکـــــان

---

(١) سورەتی البقرة، ئایەی ٢٥٥.

خەریکن عیلم و قەدەری الله جێبەجێ دەکەن، هیچ کەسیش ناتوانێ ببێتە بەربەست و ڕێگر لەبەردەم جێبەجێ بوونی قەدەرەکەی، هەروەها توانای گۆڕانی قەدەریشی نییە، بەڕاستیی ئەویش (الله) زانایە و دانایە.

وقلتم: لو شاء الله لم يفرض بعمل بغير ما أخبر الله في كتابه عن قوم: {ولهم أعمال من دون ذلك هم لها عاملون}[1]، وأنه قال: {سنمتعهم قليلا ثم يمسهم منا عذاب أليم}[2]، فأخبر أنهم عاملون قبل أن يعملوا، وأخبر أنه معذبهم قبل أن يخلقوا.

وادیاره قەدەرییەکان بیروباوەڕیان هێندە بۆگەن بووە کە گووتوویانە: ئەگەر الله بیەوێت ئەوا دەتوانێت هەواڵەکانی ناو قورئانیش بگۆڕێت بۆ شتی تر!

هەروەک ئەمیری موسڵمانان باسیان دەکات: «**وقلتم: لو شاء الله لم يفرض بعمل بغير ما أخبر الله في كتابه عن قوم: {ولهم أعمال من دون ذلك هم لها عاملون}**». واتە: ئێوە (قەدەرییەکان) پێتان وایە ئەگەر الله بیویستایە ئەوا ئەو کارانەی لەسەر قەومەکە فەرز نەدەکرد کەوا لەم ئایەتە باسی کردووە: **{کۆمەڵێک کاری تریشیان هەیە جگە لەمانە کەوا ئەنجامیان دەدەن}**. جا ئەگەر الله بیویستایە ئەوا دەیتوانی نەهێڵێت ئەو کارانە بکەن.

---

(١) سورەتی المؤمنون، ئایەی ٦٣.

(٢) سورەتی هود، ئایەی ٤٨.

ئەمیری موسڵمانان بە ئایەت وەڵامیان دەداتەوە: «**وأنه قال: {سنمتعهم قليلا ثم يمسهم منا عذاب أليم}، فأخبر أنهم عاملون قبل أن يعملوا، وأخبر أنه معذبهم قبل أن يخلقوا**».

واتە: الله فەرموویەتی: **{کەمێک بە چێژ و خۆشیی بەردەوامیان دەکەین پاشانیش لەلایەن ئێمەوە سزایەکی بەئێشیان بەردەکەوێ}**. ئەوەتا الله پێمان دەڵێت ئەوان کارێک دەکەن نەگەرچی هێشتا نەیانکردووە، هەروەها سزایشیان دەدات نەگەرچی هێشتا دروستیشی نەکردوون.

وتقولون أنتم إنهم لو شاءوا خرجوا من علم الله في عذابه إلى ما لم يعلم من رحمته لهم، ومن زعم ذلك فقد عادى كتاب الله برد، ولقد سمى الله تعالى رجالا من الرسل بأسمائهم وأعمالهم في سابق علمه، فما استطاع آباؤهم لتلك الأسماء تغييرا، وما استطاع إبليس بما سبق لهم في علمه من الفضل تبديلا.

ئینجا ئەمیری موسڵمانان باسی گومانێکی تریان دەکات، هەروەک نووسراوە: «**وتقولون أنتم إنهم لو شاءوا خرجوا من علم الله في عذابه إلى ما لم يعلم من رحمته لهم**». واتە: ئێوە دەڵێن ئەگەر ئەوان (واتە دۆزەخییەکان) بیانویستایە ئەوا دەیانتوانی لەو قەدەرەی الله دەرباز ببن لە حاڵەتی سزاوە بەرەو حاڵەتی ڕەحمەت!

ئینجا وەڵامیان دەداتەوە: «**ومن زعم ذلك فقد عادى كتاب الله برد، ولقد سمى الله تعالى رجالا من الرسل بأسمائهم وأعمالهم في سابق علمه، فما استطاع آباؤهم لتلك الأسماء تغييرا، وما استطاع إبليس بما سبق لهم في علمه من الفضل تبديلا**». واتە: هەر کەسێک ئەم بیروباوەڕەی هەبێت ئەوا دژایەتی کتێبی الله ی کردووە و ڕەتی کردووەتەوە. چونکە ئەوەتا الله لە عیلمی ڕابردووی خۆیدا ناو و کاری پێغەمبەرانی چەسپاندبوو، ئیتر باوک و کەسوکاری پێغەمبەرەکــــــــان

نەبانتوانی تەنانەت ناوی ئەو پێغەمبەرانە بگۆڕن بۆ ناوی تر، هەروەها ئیبلیسیش نەیتوانی ئەو فەزڵە بگۆڕێت کە پێیان درابوو (واتە نەیتوانی هەڵیانگەڕێنێتەوە).

من (عبدالإله عبدالعدل) دەڵێم: تەنانەت الله -سبحانه- هەر لە دونیاوە باسی داهاتووی ئیبلیسمان بۆ دەکات کە چۆن خۆی بێبەری دەکات لە ئەهلی دۆزەخ. ئەمەش لە ئایەتی "إبراهيم: ٢٢" باسکراوە.

دەی ئەگەر هیدایەتی بوونەوەرەکان لەدەستی خۆیانە ئەوا بۆچی شەیتان تەنازول ناکات و داوای لێخۆشبوون لە الله ناکات؟ بێگومان ناتوانێت؛ چونکە ئەمە وەعدی پەروەردگارە و هەر دەبێت شەیتان بچێتە دۆزەخ و ئەم گوفتارەش بۆ ئەهلی دۆزەخ پێشکەش بکات.

بەپێی قسەی قەدەرییەکان بێت، کەواتە ئێستا ئیبلیس دەتوانێت ئەم ئایەتەی الله هەڵوەشێنێتەوە و داوای لێخۆشبوون بکات و خۆی ڕزگار بکات لە سزاکەی، -پەنا بە الله.

فقال: {واذكر عبادنا إبراهيم وإسحاق ويعقوب أولي الأيدي والأبصار * إنا أخلصناهم بخالصة ذكرى الدار}[1].

ئینجا بەڵگەی ئایەتیان بۆ دەهێنێ: «**فقال: {واذكر عبادنا إبراهيم وإسحاق ويعقوب أولي الأيدي والأبصار * إنا أخلصناهم بخالصة ذكرى الدار}**». واتە: الله فەرموویەتی: **{- ئەی محمد- باسی هەریەک لە عەبدەکانمان إبراهیم و إسحاق و یعقوب بکە کەوا خاوەنی دەست و بینایی بوون * بەڕاستیی ئێمە ئەوانمان هەڵبژارد بەوەی هەمیشە یادیان لای ماڵەکە بێت (واتە ڕۆژی دوایی)}.**

منیش (عبدالإله عبدالعدل) دەڵێم: بەڵگەیەکی تریش ئەوەیە کە پێغەمبەر عیسا -صلى الله عليه وسلم- لە سەردەمی خۆیدا بە قەومەکەی خۆی ڕاگەیاند کە لەدوای ئەودا پێغەمبەرێک دێت بەناوی "أحمد". هەروەک فەرمووی: **{... ومبشرا برسول يأتي من بعدي اسمه أحمد ...}**[2]. واتە: **{... هەروەها موژدە دەدەم بە نێردراوێک کە لەدوای منەوە دێت ناوی أحمد ـە ...}.**

ئەوەتا قسەی پێغەمبەر عیسا هاتەجێ لەکاتێکدا بەر لە هـەزاران سـاڵ پێش لە دایک بوونی پێغەمبەرمان ئەو قسەیەی

---

(١) سورەتی ص، ئایەی ٤٥ و ٤٦.

(٢) سورەتی الصف، ئایەی ٦.

کردبوو! ئەوەتا قەدەری الله چەسپا، کەس نەیتوانی ببێتە ڕێگر لەبەردەم ناوی پێغەمبەرمان، کەسیش نەیتوانی گومڕای بکات، کەسیش نەیتوانی بیکوژێت.

بەڵگەیەکی تریش بریتییە لە حاڵی ئیبلیس، هەروەک الله پێی فەرموو: {**لأملأن جهنم منك وممن تبعك منهم أجمعين**}[1]. واتە: {**دۆزەخ پڕ دەکەم لە تۆ و ئەوانەیشی (مرۆڤەکان) کە بەدوات دەکەون، هەموویان**}. ئەوەتا ئیبلیس هەر لە سەرەتای مرۆڤایەتییەوە بە گومڕا لەقەڵەمدراوە و ناشتوانێ بگۆڕێ!

بەڵگەیەکی تریش بریتییە لە گوفتاری الله: {**... قل لو كنتم في بيوتكم لبرز الذين كتب عليهم القتل إلى مضاجعهم ...**}[2]. واتە: {**... -ئەی محمد- بڵێ: خۆ ئەگەر ئێوە لەناو ماڵی خۆشتان بوونایە ئەوا الله هەمان ئەوانەی کە کوژرانیان لەسەر نووسرابوو، دەیهێنان و لە شوێنی مردنیان ڕایدەخستن ...**}.

(١) سورەتی ص، ئایەی ٨٥.

(٢) سورەتی آل عمران، ئایەی ١٥٤.

دەتوانم بڵێم ئەم ئایەتە وازحترین بەڵگەیە کە دەیسەلمێنێ مرۆڤەکان توانای گۆڕینی قەدەریان نییە، ئەوەتا الله ڕایگەیاند ئەگەر بیەوێت کەسێک لە مەیدانی جیهاد بکوژرێت ئەوا ئیللا دەیباتە مەیدانەکە و لەوێدا دەیمرێنێت ئەگەرچی مرۆڤەکە خۆی بدزێتەوە یاخود هەوڵبدات ڕابکات و نەچێتە ئەوێ!

فالله أعز في قدرته، وأمنع من أن يملك أحدا إبطال علمه في شيء من ذلك، فهو مسمى لهم بوحيه الذي لا يأتيه الباطل من بين يديه ولا من خلفه أو أن يشرك في خلقه أحدا، أو يدخل في رحمته من قد أخرجه منها، أو أن يخرج منها من قد أدخله فيها.

ئینجا پێیان دەڵێت: «**فالله أعز في قدرته، وأمنع من أن يملك أحدا إبطال علمه في شيء من ذلك، فهو مسمى لهم بوحيه الذي لا يأتيه الباطل من بين يديه ولا من خلفه أو أن يشرك في خلقه أحدا، أو يدخل في رحمته من قد أخرجه منها، أو أن يخرج منها من قد أدخله فيها**».

واتە: الله بەهێزە لەڕووی توانا، هەروەها زۆر لەوە زیادتر ڕێگرە لەوەی کەسێک بتوانێت زانست و قەدەرەکەی هەڵوەشێنێتەوە، ئەوەتا بەهۆی وەحییەوە ناوی لە پێغەمبەرەکان ناوە، وەحییەک کەوا هیچ ناحەقێک ناتوانێت لێی نزیک ببێتەوە، یان کەسێک ببێتە هاوبەش لە دروستکراوەکانی، یاخود بتوانێ بچێتە ناو ڕەحمەتی الله لەکاتێکدا الله دەریکردبێ! یاخود دەربچێ لەو ڕەحمەتەی کەوا الله پێیداوە.

ولقد أعظم بالله الجهل من زعم أن العلم كان بعد الخلق، بل لم يزل الله وحده بكل شيء عليما، وعلى كل شيء شهيدا، قبل أن يخلق شيئا، وبعدما خلق لم ينقص علمه في بدئهم، ولم يزد بعد أعمالهم، ولا بحوائجه التي قطع بها دابر ظلمهم، ولا يملك إبليس هدى نفسه، ولا ضلالة غيره، وقد أردتم بقذف مقالتكم إبطال علم الله في خلقه، وإهمال عبادته، وكتاب الله قائم بنقض بدعتكم، وإفراط قذفكم.

نووسراوه: «**ولقد أعظم بالله الجهل من زعم أن العلم كان بعد الخلق**». واته: گەورەترین جەهل بەرامبەر بە الله ئەوەیە کە بگووترێت زانستی الله کەوتووەتە پاش دروستکردنی مرۆڤ نەک لەپێشی!

بەڵام لە ڕاستیدا: «**بل لم يزل الله وحده بكل شيء عليما، وعلى كل شيء شهيدا، قبل أن يخلق شيئا، وبعدما خلق لم ينقص علمه في بدئهم، ولم يزد بعد أعمالهم، ولا بحوائجه التي قطع بها دابر ظلمهم، ولا يملك إبليس هدى نفسه، ولا ضلالة غيره**». واته: لەڕاستیدا تاکو ئێستاش هەر الله بەتەنها زانستی هەیە بە گشت شتێک، هەروەها ئاگادار و چاودێرە بەسەر هەموو شتێک، بەر لە دروست کردنی هیچ شتێک، هەروەها لەدوای ئەوەی مرۆڤایەتی دروستکرد ئیتر عیلمەکەی

...ەمی نەکرد، هەروەها بەهۆی کردەوەی مرۆڤەکانەوە زیادی ...ەکرد، هەروەها ئیبلیس ناتوانێ هیدایەتی خۆی بدات و ...اشتوانێ کەس گومڕا بکات.

ئینجا بە قەدەرییەکان دەڵێت: «**وقد أردتم بقذف مقالتكم إبطال علم الله في خلقه، وإهمال عبادته، وكتاب الله قائم بنقض بدعتكم، وإفراط قذفكم**». واتە: ئێوە بەم بوهتانە دەتانەوێت زانستی الله ڕەتبکەنەوە لەبارەی دروستکراوانی، هەروەها وای پیشان بدەن گوایە بێ ئاگایە لە عەبدەکانی، بەڵام کتێبی الله وەستاوە بۆ بەدرۆخستنەوەی بیدعە و داهێنراوەکەتان و بوهتانە سنووربەزێنەکەتان.

ولقد علمتم أن الله بعث رسوله والناس يومئذ أهل شرك، فمن أراد الله له الهدى لم تحل ضلالته التي كان فيها دون إرادة الله له، ومن لم يرد الله له الهدى تركه في الكفر ضالا، فكانت ضلالته أولى به من هداه، فزعمتم أن الله أثبت في قلوبكم الطاعة والمعصية، فعملتم بقدرتكم بطاعته، وتركتم بقدرتكم معصيته، وإن الله خلو من أن يكون يختص أحدا برحمته، أو يحجز أحدا عن معصيته.

نووسراوه: «**ولقد علمتم أن الله بعث رسوله والناس يومئذ أهل شرك، فمن أراد الله له الهدى لم تحل ضلالته التي كان فيها دون إرادة الله له، ومن لم يرد الله له الهدى تركه في الكفر ضالا، فكانت ضلالته أولى به من هداه**». واته: ئێوه دەزانن کەوا لەوکاتەی الله نێردراوەکەی نارد ئەوا خەڵکەکە ئەهلی شیرک بوون (موشریک بوون)، جا هەر کەسێک کە الله ویستی هیدایەتی بۆی هەبووبێ ئەوا چیتر نەدەبوو بە گومڕایی بمێنێتەوە دوور لە ویستی الله. هەر کەسێکیش کە الله ویستی گومڕایی بۆی هەبووبێ ئەوا لەناو کوفرەکەی جێی هێشت بە گومڕایی. بەمەش گومڕابوونی کەوتە پێش وەرگرتنی هیدایەت.

ئینجا پێیان دەڵێ: «**فزعمتم أن الله أثبت في قلوبكم الطاعة والمعصية، فعملتم بقدرتكم بطاعته، وتركتم بقدرتكـــــــــــم**

معصيته، وإن الله خلو من أن يكون يختص أحدا برحمته، أو بحجز أحدا عن معصيته». واته: ئێوه پێتان وایه الله لەنێو دڵتاندا گوێڕایەڵیی و سەرپێچیی جێگیر کردووه، بۆیەش بە ویستی خۆتانە کە گوێڕایەڵی ئەو دەبن، هەروەها بە ویستی خۆتانە کە سەرپێچی دەکەن! هەروەها الله هەرگیز مرۆڤێک نیشان ناکات بەوەی ڕەحمەتی خۆی بەسەر ببارێنێت، هەروەها مرۆڤێک نیشان ناکات بەوەی دووری بخاتەوه لە تاوانکردن!

وزعمتم أن الشيء الذي بقدر إنما هو عندكم اليسر والرخاء والنعمة، وأخرجتم منه الأعمال، وأنكرتم أن يكون سبق لأحد من الله ضلالة أو هدى، وأنكم الذين هديتم أنفسكم من دون الله، وأنكم الذين حجزتموها عن المعصية بغير قوة من الله، ولا إذن منه.

هەروەها پێیان دەڵێت: «**وزعمتم أن الشيء الذي بقدر إنما هو عندكم اليسر والرخاء والنعمة، وأخرجتم منه الأعمال**». واتە: ئێوە پێتان وایە قەدەری الله تەنها بریتییە لەوەی الله کارتان بۆ ئاسان دەکات و ناز و نیعمەتتان پێدەدات، بەڵام بابەتی کردار لەلای ئێوە هیچ پەیوەندیی نییە بە قەدەر!

هەروەها دەڵێت: «**وأنكرتم أن يكون سبق لأحد من الله ضلالة أو هدى، وأنكم الذين هديتم أنفسكم من دون الله، وأنكم الذين حجزتموها عن المعصية بغير قوة من الله، ولا إذن منه**». واتە: ئێوە (قەدەرییەکان) ڕەتی دەکەنەوە کە پێشوەختە لە زانستی الله دا کەسێک بە گومڕا تۆمارکرابێ یاخود بە هیدایەتدراو! هەروەها ئێوە پێتان وایە هیدایەتی نەفسی خۆتان لەدەست خۆتانە و پەیوەندیی نییە بە الله، هەروەها پێتان وایە کە ئەوە خۆتانن نەفسی خۆتان پاراستووە لە تاوان، بەبێ ویست و هێزی الله، بەبێ ئیزنی الله! -پەنا بە الله.

فمن زعم ذلك فقد غلا في القول، لأنه لو كان شيء لم يسبق في علم الله وقدره لكان لله في ملكه شريك ينفذ مشيئته في الخلق من دون الله والله سبحانه وتعالى يقول: احبب إليكم الإيمان وزينه في قلوبكم}[1]، وهم له قبل ذلك كارهون، {وكره إليكم الكفر والفسوق والعصيان}[2]، وهم له قبل ذلك محبون، وما كانوا على شيء من ذلك لأنفسهم بقادرين.

ئینجا وەڵامیان دەداتەوە: «**فمن زعم ذلك فقد غلا في القول، لأنه لو كان شيء لم يسبق في علم الله وقدره لكان لله في ملكه شريك ينفذ مشيئته في الخلق من دون الله**». واتە: هەر کەسێک ئاوا قسە بکات (لەبارەی قەدەر) ئەوا ڕۆچووە و سنووری بەزاندووە لە قسەکانی؛ چونکە ئەگەر شتێک هەبێت و لە زانست و قەدەری الله تۆمار نەبووبێت ئەوا دیارە الله هاوبەشێکی هەیە کەوا بە ویستی خۆی کاروبار و قەدەری خەڵک جێبەجێ دەکات لەبری الله!

ئینجا بەڵگەیان بۆ دێنێتەوە: «**والله سبحانه وتعالى يقول: {حبب إليكم الإيمان وزينه في قلوبكم}، وهم له قـــبل ذلك**

---

(١)(٢) سورەتی الحجرات، ئایەی ٧.

كارهون، {وكره إليكم الكفر والفسوق والعصيان}، وهم له قبل ذلك محبون، وما كانوا على شيء من ذلك لأنفسهم بقادرين».

واته: الله -سبحانه وتعالى- دەفەرمووێ: **{ئیمانی لەدڵتان خۆشەویست و ڕازاوە کردووە}**. کەچی لەوەوپێش ڕقیان لێی بوو. هەروەها: **{هەروەها کوفر و تاوانی گەورە و بچووکی لەدڵتان ناپەسند کردووە}**. کەچی لەوەوپێش حەزیان لێی بوو. هەروەها ئەو ئیماندارانە هیچ توانایەکیان بەسەر نەفسی خۆیان نەبووە.

من (عبدالإله عبدالعدل) دەڵێم: ئەوەتا ئیمامی "عمر بن الخطاب" -رضي الله عنه- لەوەوپێش کەسێکی مەیخۆر بوو، هەروەها موشریک بوو، هەروەها زۆر ڕقی لە پێغەمبەر دەبووەوە. بەڵام دواتر -بە ویستی الله- گۆڕا بەرەو موسڵمانێک کە مایەی ترس بوو بۆ قورەیشییە بتپەرستەکانی مەککە، پاشانیش بوو بە خەلیفەی موسڵمانان.

ثم أخبر بما سبق لمحمد صلى الله عليه وسلم من الصلاة عليه والمغفرة له ولأصحابه فقال تعالى: {أشداء على الكفار رحماء بينهم}[1]، وقال تعالى: {ليغفر لك الله ما تقدم من ذنبك وما تأخر}[2]، فلولا علمه ما غفرها الله له قبل أن يعملها.

بەڵگەی تر دەهێنێتەوە: «**ثم أخبر بما سبق لمحمد صلى الله عليه وسلم من الصلاة عليه والمغفرة له ولأصحابه فقال تعالى: {أشداء على الكفار رحماء بينهم}**». واتە: ئەوەتا الله لە رابردوودا (لە کتێبی تەورات و ئینجیل) باسی محمدی کردووە -صلى الله عليه وسلم-، هەروەها باسی فەزڵ و پلەوپایەی خۆی و هاوەڵەکانیشی کردووە، هەروەک فەرمووی: **{توندن لەسەر کافران، نەرمونیانن لەنێوان خۆیان}**.

بەڵگەیەکی تریش دەهێنێتەوە: «**وقال تعالى: {ليغفر لك الله ما تقدم من ذنبك وما تأخر}، فلولا علمه ما غفرها الله له قبل أن يعملها**».

واتە: الله فەرمووی: **{بۆ ئەوەی الله لە تاوانەکانی پێشووت خۆشبێت هەروەها ئەوەیشی کە دواتر خستووە (واتە لە**

(١) سورەتی الفتح، ئایەی ٢٩.

(٢) سورەتی الفتح، ئایەی ٢.

داهاتوو دەیکەی)}. خۆ ئەگەر الله زانستی نەبووایە بەوەی لە داهاتوودا پێغەمبەرمان تاوان دەکات، ئەوا پێی نەدەگووت لە تاوانەکانی داهاتووت خۆشدەبم بەر لەوەی بیکات!

وفضلا سبق لهم من الله قبل أن يخلقوا، ورضوانا عنهم قبل أن يؤمنوا، ثم أخبر بما هم عاملون آمنون قبل أن يعملوا وقال: {تراهم ركعا سجدا يبتغون فضلا من الله ورضوانا}[1]. فتقولون أنتم إنهم قد كانوا ملكوا رد ما أخبر الله عنهم أنهم عاملون، وأن إليهم أن يقيموا على كفرهم مع قوله، فيكون الذي أرادوا لأنفسهم من الكفر مفعولا، ولا يكون لوحي الله فيما اختار تصديقا.

بەڵگەی زیادتر دەهێنێتەوە: «**وفضلا سبق لهم من الله قبل أن يخلقوا، ورضوانا عنهم قبل أن يؤمنوا، ثم أخبر بما هم عاملون آمنون قبل أن يعملوا وقال: {تراهم ركعا سجدا يبتغون فضلا من الله ورضوانا}**». واتە: پێغەمبەر و هاوەڵانی لە رابردوودا (لە تەورات و ئینجیل) باسی فەزڵ و پلەوپایەیان دراوە بەر لە دروست بوونیان، هەروەها الله لەوکاتەوە رایگەیاندبوو ئەوان چ کردەوەیەک دەکەن، بەر لەوەی کردەوەکەش ئەنجام بدەن. هەروەک فەرمووی: **{دەیانبینیت کەوا لە ڕکوع و سوجدەن، چاویان لە فەزڵ و ڕەزامەندییە لەلایەن الله}**.

---

(١) سورەتی الفتح، ئایەی ٢٩.

هێشتا قەدەرییەکان پێداگرن لەسەر ئیلحاد، هەروەک ئەمیری موسڵمانان -رضي الله عنه- دەڵێت: «**فتقولون أنتم إنهم قد كانوا ملكوا رد ما أخبر الله عنهم أنهم عاملون، وأن إليهم أن يقيموا على كفرهم مع قوله، فيكون الذي أرادوا لأنفسهم من الكفر مفعولا، ولا يكون لوحي الله فيما اختار تصديقا**». واتە: کەچی ئێوە دەڵێن: هاوەڵان توانایان هەبوو هەواڵەکەی الله ڕەت بکەنەوە و لەسەر کافرێتی خۆیان بەردەوام بن ئەگەرچی الله بەوجۆرەش وەسفی کردوون! بەمەش ئیتر ئەو کوفرەی کە خۆیان دەیانویست دەهاتەجێ (واتە بە کافریی دەمانەوە!)، هەروەها وەحییەکەی الله ناڕاست دەبوو! -پەنا بە الله لەم دەمدرێژییە.

بل لله الحجة البالغة، وفي قوله تعالى: {لولا كتاب من الله سبق لمسكم فيما أخذتم عذاب عظيم}[1]. فسبق لهم العفو من الله فيما أخذوا قبل أن يؤذن لهم، وقلتم: لو شاءوا خرجوا من علم الله في عفوه عنهم إلى ما لم يعلم من تركهم لما أخذوا، فمن زعم ذلك فقد غلا وكذب.

ئینجا ئەمیری موسڵمانان -رضي الله عنه- بەڵگەی جەنگی "بدر" دەهێنێتەوە کە تیایدا موسڵمانان فیدیەیان وەرگرت و دیلەکانیان ئازادکرد لەکاتێکدا دەبووایە بیانکوژن، هەروەک ئەمیری موسڵمانان دەڵێت: «**بل لله الحجة البالغة، وفي قوله تعالى: {لولا كتاب من الله سبق لمسكم فيما أخذتم عذاب عظيم}. فسبق لهم العفو من الله فيما أخذوا قبل أن يؤذن لهم**». واتە: بەڵام بەڵگەی پتەو و بەهێز لەلای الله یە، هەروەها فەرموویەتی: **{خۆ ئەگەر نووسراوێکی پێشووتر نەبووایە لەلایەن الله ئەوا بەهۆی ئەوەی وەرتانگرت سزایەکی گەورەتان پێدەگەیشت}**. ئەوەتا لێخۆشبوونیان پێدرا لەبارەی ئەوەی وەریانگرتبوو ئەگەرچی مۆڵەتی وەرگرتنیشیان نەبوو.

نووسراوە: «**وقلتم: لو شاءوا خرجوا من علم الله في عفوه عنهم إلى ما لم يعلم من تركهم لما أخذوا؛ فمن زعم ذلك**

---

(١) سورەتی الأنفال، ئایەی ٦٨.

فقد غلا وكذب». واتە: ئێوە دەڵێن ئەگەر موجاهیدانی جەنگی "بدر" بیانویستایە ئەوا دەیانتوانی لەو زانستەی الله دەرچن کە تیایدا عەفو کراون، بەرەو حاڵەتێک کە نەزانراوە بەلای الله، ئەویش ئەوەیە کە فیدیەکە نەبەن! هەر کەسێک ئەمە بڵێت ئەوا ڕۆچووە و سنووری بەزاندووە و درۆی کردووە.

ولقد ذكر الله بشرا كثيرا وهم يومئذ في أصلاب الرجال وأرحام النساء فقال: {وآخرين منهم لما يلحقوا بهم}[1]، وقال: {والذين جاءوا من بعدهم يقولون ربنا اغفر لنا ولإخواننا الذين سبقونا بالإيمان}[2]، فسبقت لهم الرحمة من الله قبل أن يخلقوا، والدعاء لهم بالمغفرة ممن لم يسبقهم بالإيمان من قبل أن يدعوا لهم.

له وەڵامدا بەڵگەیان بۆ دەهێنێتەوە: «**ولقد ذكر الله بشرا كثيرا وهم يومئذ في أصلاب الرجال وأرحام النساء فقال: {وآخرين منهم لما يلحقوا بهم}، وقال: {والذين جاءوا من بعدهم يقولون ربنا اغفر لنا ولإخواننا الذين سبقونا بالإيمان}**». واتە: الله باسی زۆر کەسی کردووە کە هێشتا هەر لەدایک نەبوونە و لەناو پشتی باوکیانن و لەناو ڕەحمی دایکیانن، لەداهاتوو دەبنە موسڵمان!، هەروەک فەرموویەتی: **{هەروەها کەسانێکی تریش لەوان (واتە لە ئیمانداران) کە هێشتا پێیان نەگەیشتوون}**. هەروەها فەرموویەتی: **{ئەوانەیشی کە لەدوایانەوە هاتوونە دەڵێن ئەی پەروەردگارمان لێمان خۆشبە و لەو برایانەشمان خۆشبە کەوا بەر لە ئێمە ئیمانیان هێنابوو}**.

---

(١) سورەتی الجمعة، ئایەی ٣.

(٢) سورەتی الحشر، ئایەی ١٠.

ئینجا دەڵێت: «**فسبقت لهم الرحمة من الله قبل أن يخلقوا، والدعاء لهم بالمغفرة ممن لم يسبقهم بالإيمان من قبل أن يدعوا لهم**». واتە: ئەوەتا الله هەر لە ڕابردووەوە ڕەحمەتی پێدابوون بەر لە دروستکردنیان، هەروەها لە ڕابردووەوە وای دانابوو کە دوعای لێخۆشبوونیان بۆ بکرێت لەلایەن جیلی دوایان ئەگەرچی هێشتا هەر دوعایان بۆ نەکردبوون.

ولقد علم العالمون بالله أن الله لا يشاء أمرا فتحول مشيئة غيره دون بلاغ ما شاء، ولقد شاء لقوم الهدى فلم يضلهم أحد، وشاء إبليس لقوم الضلالة فاهتدوا، وقال لموسى وهارون: {اذهبا إلى فرعون إنه طغى * فقولا له قولا لينا لعله يتذكر أو يخشى}[1]، وموسى في سابق علمه أنه يكون لفرعون عدوا وحزنا.

نووسراوه: «**ولقد علم العالمون بالله أن الله لا يشاء أمرا فتحول مشيئة غيره دون بلاغ ما شاء، ولقد شاء لقوم الهدى فلم يضلهم أحد، وشاء إبليس لقوم الضلالة فاهتدوا**». واته: ئەو کەسانەی زانان بە الله، چاک دەزانن کە ئەگەر الله ویستێکی لە شتێک هەبێت ئەوا شتەکە بە ویستی هیچ کەسێکی تر نابێت جگە لەو. ئەوەتا ویستی وابوو هیدایەتی قەومێک بدات، کەس نەیتوانی گومڕایان بکات، هەروەها ئیبلیس دەیویست قەومێک گومڕا ببن بەڵام هیدایەتیان وەرگرت.

ئینجا دەیەوێت ڕووداوەکانی پێغەمبەر موسا -علیه السلام- بکاتە بەڵگە، هەروەک دەڵێت: «**وقال لموسى وهارون: {اذهبا إلى فرعون إنه طغى * فقولا له قولا لينا لعلـه**

---

(١) سورەتی طه، ئایەی ٤٣ و ٤٤.

يتذكر أو يخشى}، وموسى في سابق علمه أنه يكون لفرعون عدوا وحزنا». واتە: الله بە موسا و هارونی فەرموو: **{هەردووکتان برۆنە لای فیرعەون، بەراستیی ئەو سنووری بەزاندووە * ئینجا لەگەڵی بدوێن بە قسەی نەرم بەشکو بیربکاتەوە یاخود بترسێت}**. لەگەڵ ئەوەشدا الله لە زانستی ڕابردووی خۆیدا چاک دەیزانی موسا دەبێتە دوژمن و خەمبارکەری فیرعەون.

فقال تعالى: {ونري فرعون وهامان وجنودهما منهم ما كانوا يحذرون}[1]، فتقولون أنتم: لو شاء فرعون كان لموسى وليا وناصرا، والله تعالى يقول: {ليكون لهم عدوا وحزنا}[2]، وقلتم: لو شاء فرعون لامتنع من الغرق والله تعالى يقول: {إنهم جند مغرقون}[3].

ئینجا ئەمیری موسڵمانان بەڵگە دەهێنێتەوە کە چۆن الله پێشوەختە فەرموویەتی لە داهاتوودا موسا دەبێتە دوژمنی فرعەون و هامان و سەربازەکانیان: «**فقال تعالى: {ونري فرعون وهامان وجنودهما منهم ما كانوا يحذرون}، فتقولون أنتم: لو شاء فرعون كان لموسى وليا وناصرا، والله تعالى يقول: {ليكون لهم عدوا وحزنا}**». واتە: الله فەرمووی: **{دەمانەوێت ئەوە پیشانی فیرعەون و هامان و سەربازەکانیان بدەین کەوا لێی دەترسان}**. جا ئێوە دەڵێن: ئەگەر فیرعەون بیویستایە ئەوا دەیتوانی ببێتە پشتیوانی موسا! کەچی الله -تعالى- دەڵێت: **{بۆ ئەوەی موسا ببێتە دوژمن و خەمبارکەریان}**.

---

(١) سورەتی القصص، ئایەی ٦.

(٢) سورەتی القصص، ئایەی ٨.

(٣) سورەتی الدخان، ئایەی ٢٤.

بەڵگەیەکی تریش: «**وقلتم: لو شاء فرعون لامتنع من الغرق والله تعالى يقول: {إنهم جند مغرقون}**». واتە: ئێوە دەڵێن ئەگەر فیرعەون بیویستایە دەیتوانی ڕێگر بێت لەبەردەم خنکانی!، کەچی الله دەڵێ: **{ئەوان لەشکرێکی نوقمکراون}**.

من (عبدالإله عبدالعدل) دەڵێم: ڕووداوی پێغەمبەر موسا -علیه السلام- وەڵامی زۆر گرینگی تێدایە بۆ قەدەرییە مەجوسییەکان؛ چونکە ئەوان پێیان وایە مرۆڤ دەتوانێت بەپێچەوانەی ویستی الله بجووڵێتەوە!، کەچی ئەوەتا بینیمان چۆن ویست و قەدەری الله هاتەجێ، فیرعەون و سەربازەکانیشی هیچیان پێ نەکرا.

مثبت ذلك عنده في وحيه في ذكر الأولين، كما قال في سابق علمه لآدم قبل أن يخلقه: {إني جاعل في الأرض خليفة}[1]، فصار إلى ذلك بالمعصية التي ابتلي بها، وكما كان إبليس في سابق علمه أنه سيكون مذموما مدحورا، وصار إلى ذلك بما ابتلي به من السجود لآدم فأبى، فتلقى ادم التوبة فرحم، وتلقى إبليس اللعنة فغوى، ثم أهبط آدم إلى ما خلق له من الأرض مرحوما متوبا عليه، وأهبط إبليس بنظرته مدحورا مذموما مسخوطا عليه.

ئینجا ئەمیری موسڵمانان دەیەوێت ڕووداوی سەرەتای دروستکردنی ئادەم بکاتە بەڵگە، هەروەک دەڵێت: «**مثبت ذلك عنده في وحيه في ذكر الأولين، كما قال في سابق علمه لآدم قبل أن يخلقه: {إني جاعل في الأرض خليفة}، فصار إلى ذلك بالمعصية التي ابتلي بها**». واتە: ئەمەش لە وەحییەکەی الله چەسپاوە کاتێک باسی سەرەتاکان دەکات. هەر بۆیەش بەر لەوەی ئادەم دروست بکات فەرمووی: {**من دەمەوێت لە زەویدا جێنشینێک دابنێم**}. بێگومان ئەمەش ڕوویدا کاتێک ئادەم بەهۆی تاوانەکەی خرایە سەر زەوی.

---

(١) سورەتی البقرة، ئایەی ٣٠.

ئینجا ئەمیری موسڵمانان -رضي الله عنه- بەڵگە بە حاڵی ئیبلیس دێنێتەوە، هەروەک دەڵێت: «**وكما كان إبليس في سابق علمه أنه سيكون مذموما مدحورا، وصار إلى ذلك بما ابتلي به من السجود لآدم فأبى، فتلقى آدم التوبة فرحم، وتلقى إبليس اللعنة فغوى، ثم أهبط آدم إلى ما خلق له من الأرض مرحوما متوبا عليه، وأهبط إبليس بنظرته مدحورا مذموما مسخوطا عليه**».

واتە: بەهەمان شێوە الله لە زانستی خۆیدا ئەوەی دانابوو کە ئیبلیس دەبێتە بوونەوەرێکی لۆمەکراو و دەرکراو لە ڕەحمەتی الله، ئەمەش ڕوویدا کاتێک تاقی کرایەوە بەوەی سوجدە ببات بۆ ئادەم بەڵام ڕەتی کردەوە، ئینجا ئادەم تەوبەی پێگەیشت و ئینجا الله لێی خۆشبوو. هەروەها ئیبلیس لەعنەتی پێگەیشت و ئینجا گومڕا بوو، پاشان ئادەم دابەزێندرایە سەر زەوی و بە شێوەیەکی ڕەحم پێکراو و لێخۆشبوو، بەهەمان شێوە ئیبلیس دابەزییە سەر زەوی و چاوەڕوانی مۆڵەتەکەی بوو (واتە قیامەت)، بە شێوەیەکی لۆمەکراو و دەرکراو کەوا تووڕەیی بەسەردا باریوە.

وقلتم أنتم: إن إبليس وأولياءه من الجن قد كانوا ملكوا رد علم الله والخروج من قسمه الذي أقسم به إذ قال: {فالحق والحق أقول * لأملأن جهنم منك وممن تبعك منهم أجمعين}[1]، حتى لا ينفذ له علم إلا بعد مشيئتهم.

الله لەنێو کتێبەکەیدا سوێندی خواردووە بەوەی ئیبلیس شوێنی ئاگرە، کەچی قەدەرییە مولحیدەکان دەڵێن ئیبلیس دەتوانێ سوێندی الله هەڵوەشێنێتەوە و نەچێتە ئاگر! -پەنا بە الله-، هەروەک ئەمیری موسڵمانان باس دەکات: «**وقلتم أنتم: إن إبليس وأولياءه من الجن قد كانوا ملكوا رد علم الله والخروج من قسمه الذي أقسم به إذ قال: {فالحق والحق أقول * لأملأن جهنم منك وممن تبعك منهم أجمعين}، حتى لا ينفذ له علم إلا بعد مشيئتهم**». واتە: ئێوە (قەدەرییەکان) دەڵێن: ئیبلیس و پشتیوانەکانی دەتوانن زانستی الله هەڵوەشێننەوە و لەو سوێندەش دەرباز ببن کە گووتوویەتی: **{من حەقم و حەقیش دەڵێم * سوێند بێت دۆزەخ پڕ دەکەم لە تۆ و لەوەیشی کە شوێنت کەوتبێ لەوان هەر هەمووتان}**. ئەم قسەیەشتان کرد تاکو وای پیشانبدەن گوایە زانستی الله جێبەجێ نابێت ئیللا مەگەر ئیبلیس و شوێنکەوتەکانی خۆیان بیانەوێت!

---

(١) سورەتی ص، ئایەی ٨٤ و ٨٥.

فماذا تريدون بهلكة أنفسكم في رد علم الله، فإن الله عز وجل لم يشهدكم خلق أنفسكم، فكيف يحيط جهلكم بعلمه، وعلم الله ليس بمقصر عن شيء هو كائن ولا يسبق علمه في شيء فيقدر أحد على رده، فلو كنتم تنتقلون في كل ساعة من شيء إلى شيء هو كائن لكانت مواقعكم عنده.

ئینجا ئەمیری موسڵمانان سەرزەنشتیان دەکات و پێیان دەڵێت: «**فماذا تريدون بهلكة أنفسكم في رد علم الله، فإن الله عز وجل لم يشهدكم خلق أنفسكم، فكيف يحيط جهلكم بعلمه**». واتە: چیتان داوە لەوەی خۆتان لەناوبەرن بەهۆی ڕەت کردنەوەی زانستی الله؟ ئەسڵەن الله لەکاتی دروستکردنی خودی خۆتاندا ئێوەی نەکردووەتە شایەد و بینەر، ئیتر چۆن بەم جەهالەتەی خۆتان دەتوانن بگەن بە زانستی ئەو؟!

هەروەها دەڵێت: «**وعلم الله ليس بمقصر عن شيء هو كائن ولا يسبق علمه في شيء فيقدر أحد على رده**». واتە: زانستی الله دابڕاو نییە لەهیچ شتێک، هەروەها ئەگەر لە زانستی خۆیدا ویستی لە شتێک هەبووبێ ئەوا هیچ کەسێک ناتوانێت ڕێگری بێت.

هەروەها پێیان دەڵێت: «**فلو كنتم تنتقلون في كل ساعة من شيء إلى شيء هو كائن لكانت مواقعكم عنده**». واتە: ئەگەر ئێوە (قەدەرییەکان) لە هەموو کاژێرێک بارۆدوختان بگۆڕێت لە شتێک بۆ شتێکی تر، ئەوا چاک بزانن هەموو ئەم بارودۆخە جیاوازانەتان لای الله یە. (واتە زانستی هەیە بە گۆڕانکارییەکانتان).

ولقد علمت الملائكة قبل خلق آدم ما هو كائن من العباد في الأرض من الفساد وسفك الدماء فيها، وما كان لهم في الغيب من علم فكان في علم الله الفساد وسفك الدماء، وما قالوا تخرصا إلا بتعليم العليم الحكيم لهم، فظن ذلك منهم وقد أنطقهم به.

ئینجا ئەمیری موسڵمانان پێشوەختە وەڵامی گومانێک دەداتەوە لەبارەی فریشتەکان، نەوەک قەدەرییەکان بڵێن: فریشتەکان زانستی غەیبیان هەیە!

هەرووەک دەڵێت: «**ولقد علمت الملائكة قبل خلق آدم ما هو كائن من العباد في الأرض من الفساد وسفك الدماء فيها، وما كان لهم في الغيب من علم، فكان في علم الله الفساد وسفك الدماء، وما قالوا تخرصا إلا بتعليم العليم الحكيم لهم، فظن ذلك منهم وقد أنطقهم به**».

واتە: فریشتەکان بەر لە دروستکردنی ئادەم -علیه السلام- دەیانزانی چ جۆرە بوونەوەرێک لەسەر زەوی دەبن و چۆن فەساد و خوێنڕێژیی بەرپا دەبێ لەسەری، ئەو زانینەیشیان بە غەیب نەبوو، بەڵکو ئەم زانینە لە عیلمی الله بوو. لەگەڵ ئەوەش فریشتەکان بە درۆ ئەم قسەیان نەکرد، بەڵکو "العليم الحكيم" فێریانی کردبوو. ئیتر ئەوانیش

هەستیان بەمە کرد (بەئیزنی الله)، هەروەها پێشبینییەکەیان دەربڕی.

من (عبدالإله عبدالعدل) دەڵێم: نموونەیەکی تر لەوانەی کە الله هەندێک لە زانستی غەیبی فێرکردبوون وەکو خضر -علیه السلام-، ئەمەش لە ئایاتەکانی ٦٥ تا ٨٢ لە سورەتی "الکهف" باسکراوە. الله لەبارەیەوە دەڵێ: **{فوجدا عبدا من عبادنا ءاتیناه رحمة من عندنا وعلمناه من لدنا علما}**[1]. واتە: **{-موسا و هاوڕێکەی- عەبدێکی ئێمەیان دۆزییەوە کە ڕەحمەتمان پێی گەیاندبوو و زانستمان فێرکردبوو}**.

(١) سورەتی الکهف، ئایەی ٦٥.

فأنكرتم أن الله أزاغ قوما قبل أن يزيغوا، وأضل قوما قبل أن يضلوا، وهذا مما لا يشك فيه المؤمنون بالله إن الله قد عرف قبل أن يخلق العباد مؤمنهم من كافرهم، وبرهم من فاجرهم، وكيف يستطيع عبد هو عند الله مؤمن أن يكون كافرا، أو هو عند الله كافر أن يكون مؤمنا، والله تعالى يقول: {أومن كان ميتا فأحييناه وجعلنا له نورا يمشي به في الناس كمن مثله في الظلمات ليس بخارج منها}[1]، فهو في الضلالة ليس بخارج منها أبدا إلا بإذن الله.

ئەوجارەیان باسی گومانێکی تریان دەکات، هەروەک نووسراوە: «**فأنكرتم أن الله أزاغ قوما قبل أن يزيغوا، وأضل قوما قبل أن يضلوا**». واتە: وادیارە ئەوەتان بەدڵ نەبووە کە الله قەومێک دووربخاتەوە لە حەق بەبێ ئەوەی قەومەکە ویستیان لێبێ، هەروەها قەومێک گومڕا بکات بەبێ ئەوەی بەخۆیان خۆیان گومڕا بکەن.

لە وەڵامدا پێیان دەڵێت: «**وهذا مما لا يشك فيه المؤمنون بالله إن الله قد عرف قبل أن يخلق العباد مؤمنهم من كافرهم، وبرهم من فاجرهم، وكيف يستطيع عبد هو عند الله مؤمن أن يكون كافرا، أو هو عند الله كافر أن يكون مؤمنا**». واتە: یەکێک

---

(١) سورەتی الأنعام، ئایەی ١٢٢.

لەو شتانەی ئیمانداران (زانایان) لێی دڵنیان ئەوەیە کە الله بەر لە دروستکردنی مرۆڤەکان زانیویەتی کامەن عەبدە ئیماندارەکان و کافرەکان، هەروەها چاکەکار و خراپەکارەکان. جا چۆن عەبدێک دەتوانێت خۆی کافر بکات لەکاتێکدا لەلای الله بە ئیماندار تۆمار کرابێت؟! یاخود بیەوێت ئیماندار بێت لەکاتێکدا لەلای الله بە کافر تۆمار کرابێت؟! (ناتوانێت بەبێ ئیزنی الله).

ئینجا بەڵگە دێنێتەوە: «**والله تعالى يقول: {أومن كان ميتا فأحييناه وجعلنا له نورا يمشي به في الناس كمن مثله في الظلمات ليس بخارج منها}، فهو في الضلالة ليس بخارج منها أبدا إلا بإذن الله**». واتە: الله -تعالى- دەڵێت: **{ئایا ئەو کەسەی مردووە و ئێمە زیندوومان کردووەتەوە و هەروەها ڕووناکیمان پێیداوە تاکو هاتوچۆی پێ بکات لەنێو خەڵک، ئایا وەکو ئەو کەسەیە کە لەناو تاریکییە و توانای دەرچوونی نییە؟}**. جا ئەو کەسەی لەناو گومڕایی بێت ئەوا ناتوانێت لێی دەرچێت هەرگیز تەنها بە ئیزنی الله نەبێت. (بەهەمان شێوە موسڵمانیش).

ثم آخرون اتخذوا من بعد الهدى عجلا جسدا فضلوا به فعفى عنهم لعلهم يشكرون، فصاروا من أمة قوم موسى أمة يهدون بالحق وبه يعدلون، وصاروا إلى ما سبق لهم.

ئێستا ئەمیری موسڵمانان نموونە بە قەومەکەی موسا دەهێنێتەوە کە گومڕا بوون بەڵام الله هیدایەتی دانەوە و لێیان خۆشبوو و سزای نەدان.

هەروەک دەڵێت: «**ثم آخرون اتخذوا من بعد الهدى عجلا جسدا فضلوا به فعفى عنهم لعلهم يشكرون، فصاروا من أمة قوم موسى أمة يهدون بالحق وبه يعدلون، وصاروا إلى ما سبق لهم**». واتە: ئینجا کەسانێک لەدوای ئەوەی هیدایەتیان پێگەیشتبوو ئیتر ڕوویان کردەوە پەرستنی پەیکەری گوێرەکە! بەمەش گومڕا بوون، ئینجا الله لێیان خۆشبوو (لەپاش دوعای موسا -علیه السلام-) بەشکو سوپاسگوزار بن. ئینجا لەناو قەومی موسا کۆمەڵەیەکی چاکساز پەیدابوون کە ڕێنموویی خەڵک دەکەن بە بەڵگە و حەق، هەروەها بە حەقەکە دادگەرێتیی دەکەن (واتە حوکم دەدەن). بەمەش هەر ویستی الله بۆیان جێبەجێ بوو کە لە ڕابردوو بۆی دانابوون.

من (عبدالإله عبدالعدل) دەڵێم: ئەوەتا قەومەکەی موسا نیەتی گومڕاییان هەبوو، بەڵام لەدوای دوعای پێغەمبەرەکەیان ئیتر الله لێیان خۆشبوو و هیدایەتی بەشێکیانی دایەوە و سزای

....

نەدان ئەگەرچی بەم کارەیان موشریک ببوونەوە. ئەمەش لە ئایاتەکانی ١٤٨ تا ١٥٣ لە سورەتی "الأعراف" باسکراوە.

ثم ضلت ثمود بعد الهدى، فلم يعف عنهم ولم يرحموا، فصاروا في علمه إلى صيحة واحدة فإذا هم خامدون، فنفذوا إلى ما سبق لهم أن صالحا رسولهم، وأن الناقة فتنة لهم، وأنه مميتهم كفارا فعقروها.

ئەوجارە ئەمیری موسڵمانان نموونە بە قەومی "ثمود" دەهێنێتەوە کە هاوشێوەی قەومی موسا گومڕا بوون، بەڵام الله ویستی وابوو لێیان نەبوورێت، بۆیەش سزای بۆ ناردن و لەناوی بردن بەهۆی شیرکەکەیان.

هەروەک باس دەکات: «**ثم ضلت ثمود بعد الهدى، فلم يعف عنهم ولم يرحموا، فصاروا في علمه إلى صيحة واحدة فإذا هم خامدون، فنفذوا إلى ما سبق لهم أن صالحا رسولهم، وأن الناقة فتنة لهم، وأنه مميتهم كفارا فعقروها**». واتە: ئینجا قەومی "ثمود" گومڕا بوون لەدوای ئەوەی هیدایەت درابوون، هەروەها الله لێیان خۆش نەبوو و ڕەحمیان پێ نەکرا، بۆیەش هەر ئەو قەدەرەیان بەسەردا سەپا کەوا الله لەوەوپێش بۆیانی دانابوو، کە بریتییە لە دەنگێکی زەبەلاح و بەهێز، ئیتر هەموویان ڕاستەوخۆ مردن. کەواتە هەر ئەو قەدەریان بەسەردا سەپا کەوا الله بۆیانی دانابوو، بەوەی کە صالح -علیه السلام- پەیامبەریان بێت، هەروەها حوشتر بووە هۆی فیتنە و

سزادانیان، هەروەها الله بە کافرێتیی ئەوانی کوشت بەهۆی کوشتنی حوشترەکە.

من (عبدالإله عبدالعدل) دەڵێم: بەڵێ لەدوای کوشتنی حوشترەکە پەشیمان بوونەوە بەڵام سوودی نەبوو، هەروەک الله -تبارك وتعالى- فەرمووی: **{فعقروها فأصبحوا نادمين * فأخذهم العذاب ...}**[1]. واتە: **{حوشترەکەیان کوشت و ئینجا پەشیمان بوونەوە * ئەوجا سزا یاخەی گرتن ...}**.

(١) سورەتی الشعراء، ئایەی ١٥٧ و ١٥٨.

وكان إبليس فيما كانت فيه الملائكة من التسبيح والعبادة ابتلي فعصى فلم يرحم، وابتلي آدم فعصى فرحم، وهم آدم بالخطيئة فنسي، وهم يوسف بالخطيئة فعصم، فأين كانت الاستطاعة عند ذلك؟ هل كانت تغني شيئا فيما كان من ذلك حتى لا يكون، أو تغني فيما لم يكن حتى يكون، فتعرف لكم بذلك حجة، بل الله أعز مما تصفون وأقدر.

ئەوجارەیان نموونەی "ئادەم و ئیبلیس" دەهێنێتەوە، دەڵێت: «**وكان إبليس فيما كانت فيه الملائكة من التسبيح والعبادة ابتلي فعصى فلم يرحم، وابتلي آدم فعصى فرحم**». واتە: ئەوەتا ئیبلیس وەکو فریشتەکان زیکر و پەرستنی دەکرد، ئینجا تاقی کرایەوە و سەرپێچی کرد بەڵام ڕەحمی پێ نەکرا. لە هەمان کاتدا ئادەمیش تاقی کرایەوە و سەرپێچی کرد بەڵام ڕەحمی پێ کرا.

ئەوجارەش نموونەی "ئادەم و یوسف" -عليهما السلام- دەهێنێتەوە، دەڵێت: «**وهم آدم بالخطيئة فنسي، وهم يوسف بالخطيئة فعصم**». واتە: ئادەم خەریکبوو تاوان بکات، ئیتر لەیادی چوو و تاوانەکەی کرد (بە ویستی الله)، بەهەمان شێوە یوسف خەریکبوو تاوان بکات، بەڵام پارێزرا (واتە نەیکرد، ئەویش هەر بە ویستی الله).

ئینجا سەرزەنشتی قەدەرییەکان دەکات و دەپرسێ: «**فأين كانت الاستطاعة عند ذلك؟ هل كانت تغني شيئا فيما كان من ذلك حتى لا يكون، أو تغني فيما لم يكن حتى يكون، فتعرف لكم بذلك حجة، بل الله أعز مما تصفون وأقدر**». واتە: کوا ئەو توانایەی ئێوە باسی دەکەن؟! ئایا ئەو توانایە هیچ سوودی هەبوو؟ ئایا دەیتوانی ببێتە ڕێگر لەبەردەم قەدەرێکی چەسپاو بۆ ئەوەی ڕوونەدات؟ یاخود بەپێچەوانەوە: ئایا دەیتوانی وابکات شتێک ڕووبدات کە لە قەدەری الله نووسرابێ ڕوونادات؟! تا ببێتە بەڵگەیەک بەدەستتان!! الله بەهێزترە لەوەی وەسفی دەکەن.

من (عبدالإله عبدالعدل) دەڵێم: تەنانەت ئادەم -علیه السلام- لەپاش تاوانەکەی نەیدەزانی داوای لێخۆشبوونیش بکات! هەروەک الله فەرمووی: **{فتلقى ءادم من ربه كلمات فتاب عليه ...}**[1]. واتە: **{ئینجا ئادەم لەلای پەروەردگاریەوە چەند وشەیەکی پێ گەیشت (واتە دوعا)، ئینجا لێی خۆشبوو ...}**. کەواتە الله هەر خۆی فێری کرد چۆن داوای لێخۆشبوون بکات؛ چونکە ویستی وابوو لێی خۆشبێ. ئەمەش ڕوویدا.

(١) سورەتی البقرة، ئایەی ٣٧.

وأنكرتم أن يكون سبق لأحد من الله ضلالة أو هدى، وإنما علمه بزعمكم حافظ، وأن المشيئة في الأعمال إليكم إن شئتم أحببتم الإيمان فكنتم من أهل الجنة، ثم جعلتم بجهلكم حديث رسول الله صلى الله عليه وسلم الذي جاء به أهل السنة وهو مصدق للكتاب المنزل أنه من ذنب مضاه ذنبا خبيثا في قول النبي صلى الله عليه وسلم حين سأله عمر: أرأيت ما نعمل أشيء قد فرغ منه أم شيء نأتنفه؟ فقال صلى الله عليه وسلم: «بل شيء قد فرغ منه»[1] فطعنتم بالتكذيب له.

ئینجا پێیان دەڵێ: «وأنكرتم أن يكون سبق لأحد من الله ضلالة أو هدى، وإنما علمه بزعمكم حافظ، وأن المشيئة في الأعمال إليكم إن شئتم أحببتم الإيمان فكنتم من أهل الجنة». واتە: ئێوە (قەدەرییەکان) ئەوە ڕەت دەکەنەوە کە هیدایەت یاخود گومڕایی بۆ سەر هیچ کەسێک یەکلاکرابێتەوە! پێتان وایە زانستی الله تەنها بریتییە لە تۆمارکردنی ڕووداوەکان! هەروەها پێتان وایە ویستی کردەوەکان لای خۆتانە، ئەگەر بتانەوێ دەتوانن حەزتان لە ئیمان بێت و ببن بە ئەهلی بەهەشت!

---

(١) کتێبی سنن الترمذي > كتاب تفسير القرآن عن رسول الله –صلى الله عليه وسلم– > باب ومن سورة هود > فەرموودەی ژمارە: ٣١١١.

ئینجا باسی ڕیسواییەکی تری قەدەرییەکان دەکات، ئەویش بریتییە لە بە درۆ زانینی حەدیسی پێغەمبەر -علیه السلام-؛ تەنها چونکە ناگونجێ لەگەڵ بیدعە و کوفرەکەیان! هەروەک دەڵێت: «**ثم جعلتم بجهلكم حديث رسول الله صلى الله عليه وسلم الذي جاء به أهل السنة وهو مصدق للكتاب المنزل أنه من ذنب مضاه ذنبا خبيثا في قول النبي صلى الله عليه وسلم حين سأله عمر: أرأيت ما نعمل أشيء قد فرغ منه أم شيء نأتنفه؟ فقال صلى الله عليه وسلم: «بل شيء قد فرغ منه» فطعنتم بالتكذيب له**». واتە: ئێوە بە جەهلی خۆتان هاتوونە و ئەو حەدیسەی نێردراوی الله -صلى الله عليه وسلم- کەوا پشتڕاستکەرەوەی قورئانە و تیایدا عمر پرسیاری لێدەکات: ئەو کردەوانەی ئێمە دەیکەین ئایا یەکلابووەتەوە یاخود واخۆمان دروستی دەکەین؟، ئەویش فەرمووی: «**بەدڵنیاییەوە یەکلابووەتەوە**». کەچی ئێوە ئەم حەدیسەتان بە درۆ خستەوە.

من (عبدالإله عبدالعدل) دەڵێم: ئیمامی عمر -رضي الله عنه- ویستوویەتی بزانێت ئایا ئەم گەردوون و ژیانە لە زانستی الله چۆنە؟، ئایا الله هەمووی یەکلا کردووەتەوە چی دەبێ و نابێ؟، یان مرۆڤەکان خۆیان قەدەریان دادەڕێژن و الله تەنها تۆماری دەکات؟ لە وەڵامدا پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم- پێی ڕاگەیاند کەوا الله قەدەری هەمووانی دارشتووە و کۆتایی پێهێناوە و یەکلای کردووەتەوە.

هەروەها دەڵێم: ئیمامی الترمذي -رحمه الله- ئەم حەدیسەی چەند جارێک هێناوەتەوە لە کتێبەکەی، یەکێکیانی "ضعيف" کردووە و ئەوانی تریشی "حسن" کردووە. کەچی قەدەرییەکان هەمووی "ضعيف" دەکەن!

گریمان وایدانێین "ضعيف"ـە... ئەوەتا حەدیسی ترمان هەیە کە "صحيح"ـە بەبێ گومان، هەروەک هاتووە: «**جاء سراقة بن مالك بن جعشم، قال: يا رسول الله، بين لنا ديننا كأنا خلقنا الآن، فيما العمل اليوم، أفيما جفت به الأقلام وجرت به المقادير؟ أم فيما نستقبل؟ قال: بل فيما جفت به الأقلام وجرت به المقادير**»[1].

---

(١) کتێبی صحيح مسلم > كتاب القدر > باب كيفية الخلق الآدمي في بطن أمه > فەرموودەی ژمارە: ٢٦٤٨.

....

واتە: «سراقة کوڕی مالك کوڕی جعشم هات و گووتی: ئەی نێردراوی الله، دینەکەمان بۆ ڕوونبکەوە وەک بڵێی ئێمە ئێستا دروست بووبین، کردەوەکانی ئەمڕۆمان ئایا لە ڕابردوودا نووسراوە و حیبرەکەی وشک بووە و قەدەرەکە جێبەجێ بووە؟ یان خۆمان دەیهێنینە جێ؟ ئەویش گووتی: حیبری قەڵەمەکان وشک بووە و قەدەریش جێبەجێ دەبێ».

وتعليم من الله في علمه إذ قلتم: إن كنا لا نستطيع الخروج منه فهو الجبر والجبر عندكم الحيف، فسميتم نفاذ علم الله في الخلق حيفا، وقد جاء الخبر: إن الله خلق آدم فنثر ذريته في يده فكتب أهل الجنة وما هم عاملون، وكتب أهل النار وما هم عاملون.

یەکێکی تر لە بەدڕەوشتیی قەدەرییەکان ئەوەیە کە پاش ئەوەی دەمکوت کران بەبەڵگەی قوڕئان، ئیتر گووتوویانە: «**إذ قلتم: إن كنا لا نستطيع الخروج منه فهو الجبر والجبر عندكم الحيف، فسميتم نفاذ علم الله في الخلق حيفا**». واتە: ئێوە دەڵێن: ئەگەر وابێ و ئێمە نەتوانین لە قەدەری الله دەرچین ئەوا ئەم کارە زۆرەملێیە، زۆرەملێش لەلای ئێوە زوڵمە، کەواتە ئێوە جێبەجێ بوونی قەدەری الله بە زوڵم دەزانن!

من (عبدالإله عبدالعدل) دەڵێم: لەناو قەومی کوردیش وشەی "حەیف" باوە، دەبینین کاتێک ڕووداوێکیان بەدڵ نییە دەڵێن: حەیف خۆزگا وانەبووایە!! -پەنا بە الله-، پێویستە زۆر وریای دەممان بین، گشت وشەیەک لێپرسینەوەی لەسەرە.

نووسراوە: «**وقد جاء الخبر: إن الله خلق آدم فنثر ذريته في يده فكتب أهل الجنة وما هم عاملون، وكتب أهل النار وما هم عاملون**». واتە: هەواڵمان پێگەشتووە: الله ئادەمی دروست

کردووه و نەوەکانیشی بڵاوکردووەتەوە و لەوکات ئەهلی بەهەشتی تۆمار کردووە لەگەڵ کردەوەکانیان، هەروەها ئەهلی ئاگری تۆمار کردووە لەگەڵ کردەوەکانیان.

من (عبدالإله عبدالعدل) دەڵێم: پێدەچێ ئەمیری موسڵمانان مەبەستی لە حەدیسی پێغەمبەر نەبووبێ؛ چونکە هیچ حەدیسێکم نەدۆزییەوە لە پێغەمبەرەوە -عليه السلام- بەم وشانە (لفظ)، بەڵکو ئەم حەدیسە لە ئیمامی "عمر بن الخطاب" -رضي الله عنه- بۆمان ماوەتەوە هەروەک ئیمامی اللالكائي -رحمه الله- باسی دەکات: «**خطب عمر بن الخطاب بالجابية فتشهد ثم قال: من يضلل الله فلا هادي له، وكان الجاثليق بين يديه ثم قال: لا إن الله لا يضل أحدا، فقال عمر: ما يقول؟ فكرهوا أن يخبروه، ثم عاد فقال: من يضلل الله فلا هادي له، فنفض الجاثليق ثوبه ينكر ما يقول عمر قال: إن الله لا يضل أحدا مرتين أو ثلاثا، فقال عمر: ما يقول؟، قالوا: يا أمير المؤمنين يزعم أن الله لا يضل أحدا، فقال عمر: كذبت يا عدو الله بل الله خلقك، والله يضلك، ثم يميتك فيدخلك النار إن شاء الله، أما والله لولا ولث عهد لك لضربت عنقك، إن الله خلق الخلق وقال حين خلق آدم نثر ذريته في يده وكتب أهل الجنة وما هم عاملون، وكتب أهل النار وما**

هم عاملون، ثم قال: هؤلاء لهذه، وهؤلاء لهذه. فتفرق الناس وما يختلف في القدر اثنان، ولقد كان من الناس من قبل ذلك من ينطبق فيه»[١].

واته: «عمر بن الخطاب له ناوچەی الجابية وتاريدا (ناوچەيەكە لە نزيک ديمەشق لە شام)، ئينجا شايەتومانی هێنا و گووتی: هەر كەسێک الله گومڕای بكات ئەوا هيچ كەسێک نابێتە هيدايەتدەری، لەوكاتە جاثليق (پياوێكی دينيی گاورەكانە) بە دەنگێكی نزم گووتی: نەخێر، الله هيچ كەسێک گومڕا ناكات!، ئيمامی عمر گووتی: ئەمە چی دەڵێ؟، موسڵمانانيش نەيانويست پێی بڵێن، ئيتر ئەويش بەردەوام بوو لە وتارەكەی، دووبارە گووتييەوە: هەر كەسێک الله گومڕای بكات ئەوا هيچ كەسێک نابێتە هيدايەتدەری. ئيتر جاثليق جلەكەی خستە سەری خۆی و بە دەنگێكی نزمەوە دوو سێ جار گووتی: الله هيچ كەسێک گومڕا ناكات! ئيمامی عمر گووتی: ئەمە چی دەڵێ؟، خەڵک گووتيان: ئەی ئەميری موسڵمانان، ئەمە پێی وايە الله هيچ كەسێک گومڕا ناكات. ئيمامی عمر وەڵامی جاثليق ی دايەوە و گووتی: درۆت كرد

(١) كتێبی شرح أصول إعتقاد أهل السنة والجماعة > بەرگی چوارەم > سياق ما روي وما فعل من الإجماع في آيات القدر > فەرموودەی ژمارە: ١١٩٧.

ئەی دوژمنی الله، بەڵکو الله دروستت دەکات، الله گومڕات دەکات، ئینجا دەتمرێنێ و دەتخاتە ناو ئاگر ئەگەر ویستی لێبێ. سوێند بە الله ئەگەر گرێبەستت نەبووایە (واتە: عقد ذمة) ئەوا لە ملم دەدای. بەڕاستیی الله خەڵکی دروست کرد، هەروەها کاتێک ئادەمی دروست کرد ئیتر نەوەکانی بڵاو کردەوە و لەوکاتەدا ئەهلی بەهەشتی تۆمارکرد لەگەڵ کردەوەکانیان، هەروەها ئەهلی ئاگری تۆمارکرد لەگەڵ کردەوەکانیان، ئینجا (الله سبحانه) فەرمووی: ئەوانە بۆ ئەم شوێنە (بەهەشت) و ئەوانەش بۆ ئەم شوێنە (ئاگر). لەدوای وتارەکەش خەڵک بڵاوبوونەوە و ئیتر هیچیان کێشەیان لە قەدەر نەمابوو، بەڵام لەوەوپێش کەسانێک هەبوون کەوا ئەم کێشەیەیان تێدابوو».

وقال سهل بن حنيف يوم صفين: أيها الناس اتهموا آراءكم على دينكم، فوالذي نفسي بيده لقد رأيتنا يوم أبي جندل ولو نستطيع رد أمر رسول الله صلى الله عليه وسلم لرددناه، والله ما وضعنا سيوفنا على عواتقنا إلا أسهل بنا على أمر نعرفه قبل أمركم هذا.

نووسراوه: «**وقال سهل بن حنيف يوم صفين: أيها الناس اتهموا آراءكم على دينكم، فوالذي نفسي بيده لقد رأيتنا يوم أبي جندل ولو نستطيع رد أمر رسول الله صلى الله عليه وسلم لرددناه، والله ما وضعنا سيوفنا على عواتقنا إلا أسهل بنا على أمر نعرفه قبل أمركم هذا**». نەمتوانی بە ڕوونیی ئەم ڕووداوەی جەنگی "صفین" وەرگێڕم، بەڵام وادەردەکەوێت ئەمیری موسڵمانان مەبەستی لەو بڕگەیە بێت کە نووسراوە: «**ولو نستطيع رد أمر رسول الله صلى الله عليه وسلم لرددناه**». واتە: ئەگەر بمانتوانیایە فەرمانەکەی پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم- ڕەت بکەینەوە ئەوا ڕەتمان دەکردەوە. (مەبەستی ڕێککەوتنی مەککەیە لەبری جەنگ کردن). والله أعلم.

ثم أنتم بجهلكم قد أظهرتم دعوة حق على تأويل باطل، تدعون الناس إلى رد علم الله فقلتم: الحسنة من الله، والسيئة من أنفسنا، وقال أئمتكم وهم أهل السنة: الحسنة من الله في علم قد سبق، والسيئة من أنفسنا في علم قد سبق.

قەدەرییەکان لەڕێی بانگەوازێکی ناڕوونەوە هەوڵیانداوە خەڵک بۆ خۆیان بانگ بکەن، هەروەک ئەمیری موسڵمانان دەڵێت: «**ثم أنتم بجهلكم قد أظهرتم دعوة حق على تأويل باطل، تدعون الناس إلى رد علم الله فقلتم: الحسنة من الله، والسيئة من أنفسنا**». واتە: ئێوە بە جاهیلێتی خۆتان دروشمێکی حەق دەڵێن بە مەبەستێکی چەوت؛ بۆ ئەوەی زانستی الله هەڵوەشێننەوە، کاتێک دەڵێن: کردەوە چاکەکان لەلایەن الله یە، کردەوە خراپەکانیش لەلایەن خۆمانە.

ئینجا وەڵامیان دەداتەوە: «**وقال أئمتكم وهم أهل السنة: الحسنة من الله في علم قد سبق، والسيئة من أنفسنا في علم قد سبق**». واتە: بەڵام ئیمامەکانتان (واتە زانایانی ئەهلی سوننە) دەڵێن: بەڵێ کردەوە چاکەکان لەلایەن الله یە بەڵام بە زانینێکی پێشوەختەی الله، بەهەمان شێوەش کردەوە خراپەکان لەلایەن خۆمانەوە بەرهەم هاتووە بەڵام هەر بە زانینێکی پێشوەختەی الله.

من (عبدالإله عبدالعدل) دەڵێم: لە ڕووکەشدا بانگەشەکەی قەدەرییەکان خۆی لە حەق دەدات بەڵام ئەگەر خوێنەر دیقەت بدات ئەوا تێدەگات مەبەستێکی تری لەپشتە، ئەویش ئەوەیە دەیانەوێ بڵێن: لەقەدەری الله تەنها کرداری چاکی تێدایە، کردەوەی خراپی لای خۆی تۆمار نەکردووە و ئاگای لێ نییە بەڵکو خۆمان دروستی دەکەین!! -پەنا بە الله.

بەڵام ئەهلی سوننە دەڵێن: ڕاستە الله فەرمانی بە خراپە نەکردووە بەڵکو بەرهەمی دڵی پیسی مرۆڤە، بەڵام بێگومان الله لە قەدەر تۆماری کردووە، واتە ئاگادارە لەو کردەوە خراپانەی مرۆڤەکان دەیکەن لە داهاتوو.

فقلتم: لا يكون ذلك حتى يكون بدؤها من أنفسنا، كما بدء السيئات من أنفسنا، وهذا رد للكتاب منكم، ونقض للدين، وقد قال ابن عباس حين نجم القول بالقدر: هذا أول شرك هذه الأمة، والله ما ينتهي بهم سوء رأيهم حتى يخرجوا الله من أن يكون قدر خيرا، كما أخرجوه من أن يكون قدر شرا.

نووسراوه: «**فقلتم: لا يكون ذلك حتى يكون بدؤها من أنفسنا، كما بدء السيئات من أنفسنا، وهذا رد للكتاب منكم، ونقض للدين**». واته: ئێوه دەڵێن: شتی وا نابێ، پێویسته کاره خێرەکانیش هەر لە خودی ئێمە سەرچاوە بگرن هەروەک چۆن خراپەش هەر لە خودی ئێمە سەرچاوەی گرتووە!! بێگومان ئەمەش بریتییە لە ڕەتکردنەوەی قورئان لەلایەن ئێوە، هەروەها هەڵوەشێنەری دینە.

ئینجا گوفتاری عبدالله بن عباس -رضي الله عنه- باس دەکات بۆیان؛ بەشکو بۆیان دەرکەوێت ئەم بیروباوەڕە شیرکە! -پەنا بە الله-، هەروەک دەڵێت: «**وقد قال ابن عباس حين نجم القول بالقدر: هذا أول شرك هذه الأمة، والله ما ينتهي بهم سوء رأيهم حتى يخرجوا الله من أن يكون قدر خيرا، كما أخرجوه من أن يكون قدر شرا**». واته: بێگومان کاتێک إبن عباس ئەم قسانەی بیست لەبارەی قەدەر، گووتی: ئەمە یەکەم شیرکی

ئەم ئوممەتەیە، سوێند بە الله ئەم بیروڕایە خراپە وازیان لێناهێنێت تاکو بەتەواویی الله دەردەکەن لەوەی قەدەری چاکەی دانابێ هەروەکو چۆن وا دەریان کردووە لەوەی قەدەری خراپەکان دابنێت.

من (عبدالإله عبدالعدل) دەڵێم: بێگومان لەم سەردەمە کەسانێکمان بینیوە کە -بۆ نموونە- لە ڕووداوێک ڕزگاری بووە یان نەخۆشییەکی کوشندەی هەبووە و دواتر چاک بووەتەوە، کاتێک پێی دەڵێی: سوپاسی الله بکە، ئەمە قەدەرێکی خێری الله یە. لەدڵی قوڕسە دانی پێدابنێ!، دەڵێ: ئاخر ئازایەتی خۆمی تێدابوو!، ئاخر دکتۆرەکە پسپۆڕ بوو!، ئاخر ئاخر ئاخر.. نازانێت "ئاخر" دەیکاتە "کافر".

فأنتم تزعمون بجهلكم أن من كان في علم الله ضالا فاهتدى فهو بما ملك ذلك حتى كان في هداه ما لم يكن الله علمه فيه، وأن من شرح صدره للإسلام فهو بما فوض إليه قبل أن يشرحه الله له، وأنه إن كان مؤمنا فكفر فهو مما شاء لنفسه، وملك من ذلك لها، وكانت مشيئته في كفره أنفذ من مشيئة الله في إيمانه.

قەدەرییەکان کۆڵ نادەن لە کوفر، دەڵێن: «**فأنتم تزعمون بجهلكم أن من كان في علم الله ضالا فاهتدى فهو بما ملك ذلك حتى كان في هداه ما لم يكن الله علمه فيه، وأن من شرح صدره للإسلام فهو بما فوض إليه قبل أن يشرحه الله له، وأنه إن كان مؤمنا فكفر فهو مما شاء لنفسه، وملك من ذلك لها، وكانت مشيئته في كفره أنفذ من مشيئة الله في إيمانه**». واتە: ئێوە بە جاهیلێتی خۆتان پێتان وایە کە ئەو کەسەی لە زانستی الله بە گومڕا تۆمار کرابێ و دواتریش هیدایەتی وەرگرت ئەوا بە هێز و بازووی خۆی هیدایەتی وەرگرتووە بەجۆرێک کە الله ئاگاداری نەبووە!. هەروەها ئەو کەسەی دڵی کراوەتەوە بۆ ئیسلام ئەوا بە ویستێک بووە لەپێش ئەوەی الله دڵی بکاتەوە بۆی!. هەروەها ئەگەر موسڵمان بێت و پاشان کافر ببێت ئەوا بە ویستی خۆی بووە بۆخۆی!، هەروەها توانای هەبووە بـــۆ

ئەم ویستە. بەمەش ئیتر ویستی خۆی چەسپا بەسەر ویستی
الله بۆ ئیمانداربوونی!

بل أشهد أنه من عمل حسنة فبغير معونة كانت من نفسه عليها، وأن من عمل سيئة فبغير حجة كانت له فيها، وأن الفضل بيد الله يؤتيه من يشاء، وأن لو أراد الله أن يهدي الناس جميعا لنفذ أمره فيمن ضل حتى يكون مهتديا، فقلتم: بمشيئته شاء لكم تفويض الحسنات إليكم، وتفويض السيئات، ألقى عنكم سابق علمه في أعمالكم، وجعل مشيئته تبعا لمشيئتكم.

له وه‌ڵامدا ئه‌میری موسڵمانان -رضي الله عنه- پێیان ده‌ڵێت: «**بل أشهد أنه من عمل حسنة فبغير معونة كانت من نفسه عليها، وأن من عمل سيئة فبغير حجة كانت له فيها، وأن الفضل بيد الله يؤتيه من يشاء، وأن لو أراد الله أن يهدي الناس جميعا لنفذ أمره فيمن ضل حتى يكون مهتديا**». واته: به‌ڵكو شاهێدی ده‌ده‌م به‌وه‌ی هه‌ر كه‌سێک كرده‌وه‌یه‌كی چاک بكات ئه‌وا به‌بێ هاوكاریی نه‌فسی بووه. هه‌ر كه‌سیش كرده‌وه‌یه‌كی خراپ بكات ئه‌وا بێ به‌ڵگه بووه. هه‌روه‌ها فه‌زڵ له‌ده‌ست الله یه و ده‌یدات به هه‌ر كه‌سێک بیه‌وێت، ئه‌گه‌ر الله ویستی له هیدایه‌تی هه‌مووان بووایه ئه‌وا فه‌رمانه‌كه‌ی جێبه‌جێ ده‌كرا به‌سه‌ر گومڕاكانیش تا هیدایه‌ت وه‌رده‌گرن.

ئەو فێڵبازانە دەیانەوێت -بە حیسابی خۆیان- سەر لە ئەمیری موسڵمانان بشێوێنێنن بە گوفتارە شەیتانییەکانیان، هەروەک دەڵێن: «**فقلتم: بمشيئته شاء لكم تفويض الحسنات إليكم، وتفويض السيئات، ألقى عنكم سابق علمه في أعمالكم، وجعل مشيئته تبعا لمشيئتكم**». واتە: ئێوە (قەدەرییەکان) دەڵێن: بەڵێ کەواتە الله ویستی وابووە کە توانای ئەنجامدانی کردەوەی چاک و خراپەکان بداتە دەست خۆتان، بەمەش ویستی خۆی خستە دوای ویستی ئێوە!

ويحكم فوالله ما أمضى لبني إسرائيل مشيئتهم حين أبوا أن يأخذوا ما آتاهم بقوة حتى نتق الجبل فوقهم كأنه ظلة، فهل رأيتموه أمضى مشيئته لمن كان في ضلالته حين أراد هداه حتى صار إلى أن أدخله بالسيف إلى الإسلام كرها بموضع علمه بذلك فيه.

ئەمیری موسڵمانان -رضي الله عنه- بە توڕەیی وەڵامیان دەداتەوە و بەڵگەیان بۆ دێنێتەوە؛ تاکو بیسەلمێنێت ئەگەر الله ویستی لە شتێک بێت ئەوا ویستی مرۆڤەکان نابنە بەربەست: «**ويحكم فوالله ما أمضى لبني إسرائيل مشيئتهم حين أبوا أن يأخذوا ما آتاهم بقوة حتى نتق الجبل فوقهم كأنه ظلة**». واتە: داوەشێن، سوێند بە الله خواستی نەوەکانی ئیسرائیل جێبەجێ نەبوو کاتێک ڕەتیانکردەوە تەوراتەکەیان بە توندیی بگرن (واتە پابەندی بن)، تاکو الله وایکرد چیایەکە (طور) لەسەریان بووەستێت هەروەک سێبەر.

هەروەها دەڵێت: «**فهل رأيتموه أمضى مشيئته لمن كان في ضلالته حين أراد هداه حتى صار إلى أن أدخله بالسيف إلى الإسلام كرها بموضع علمه بذلك فيه**». واتە: ئایا بینیوتانە چۆن الله ویستی هیدایەتی جێبەجێ کردووە بۆ کەسێکی گومڕا؟، بەجۆرێک کە وای لێکرد بە زەبری شمشێر ببێتە موسڵمان! دەیشیزانی ئەمەی لەدڵ گرانە.

أم هل أمضى لقوم يونس مشيئتهم حين أبوا أن يؤمنوا حتى أظلهم العذاب فآمنوا وقبل منهم، ورد على غيرهم الإيمان، فلم يقبل منهم، وقال تعالى: {فلما رأوا بأسنا قالوا آمنا بالله وحده وكفرنا بما كنا به مشركين * فلم يك ينفعهم إيمانهم لما رأوا بأسنا سنة الله التي قد خلت في عباده}[1]. أي علم الله الذي قد خلا في خلقه: {وخسر هنالك الكافرون}[2].

ئەوجارەیان ئەمیری موسڵمانان باسی هەندێک قەوم دەکات کە لەکاتی هاتنی سزا تەوبەیان کردووە و لێیان قەبوڵ کراوە بە ویستی الله، هەندێک قەومی تریش بەهەمان شێوە لەکاتی سزا تەوبەیان کردووە بەڵام لێیان قەبوڵ نەکرا.

هەروەک دەڵێت: «أم هل أمضى لقوم يونس مشيئتهم حين أبوا أن يؤمنوا حتى أظلهم العذاب فآمنوا وقبل منهم، ورد على غيرهم الإيمان، فلم يقبل منهم، وقال تعالى: {فلما رأوا بأسنا قالوا آمنا بالله وحده وكفرنا بما كنا به مشركين * فلم يك ينفعهم إيمانهم لما رأوا بأسنا سنة الله التي قد خلت في عباده}. أي علم الله الذي قد خلا فـــي خلقه: {وخسر هنالك

(١)(٢) سورەتی غافر، ئایەی ٨٤ و ٨٥.

الكافرون}». واتە: ئایا خواستی قەومی یونس جێبەجێ بوو؟!
کاتێک ئیمانیان ڕەتکردەوە و بەڵام لەکاتی نزیک بوونەوەی سزادا ئیمانیان هێنا و لێیان قەبوڵ کرا. هەروەها هەمان حاڵەتیش بەسەر قەومی تر هات بەڵام تەوبەیان لێ قەبوڵ نەکرا. هەروەک الله -تعالی- گووتی: **{کاتێک سزا و زەبری ئێمەیان بینی، گووتیان: ئیمانمان هێنا بە الله بەتەنیا هەروەها کافرین بەوانەی کە پێیان موشریک ببووین * لەوکاتە ئیمانەکەیان سوودی بۆیان نەبوو لەوکاتەی سزای ئێمەیان بینی، ئەمەش سوننەتی الله یە لە مامەڵەی عەبدەکانی}**.
مـەبەستیش لە "**سنة**" بریتییە لە زانستی الله کەوا لەسەر دروستکراوانی جێبەجێ بوو. کە بریتی بوو لە تیاچوون و مردنی قەومەکە بە کافرێتیی، هەروەک فەرمووی: **{لەوێدا کافران زەرەریان کرد}**.

وذلك كان موقعهم عنده أن يهلكوا بغير قبول منهم بل الهدى والضلالة والكفر والإيمان والخير والشر بيد الله يهدي من يشاء ويذر من يشاء في طغيانهم يعمهون.

ئینجا ئەمیری موسڵمانان -رضي الله عنه- دەڵێت: «**وذلك كان موقعهم عنده أن يهلكوا بغير قبول منهم بل الهدى والضلالة والكفر والإيمان والخير والشر بيد الله يهدي من يشاء ويذر من يشاء في طغيانهم يعمهون**». واتە: ئەمەش چونکە لەلای الله تۆمارکرابوون بەوەی لەناو بچن بەبێ ئەوەی ئیمانیان لێ قەبوڵ بکرێت، ئەسڵەن هیدایەت و گومڕایی و کوفر و ئیمان و خێر و شەڕ لەدەستی الله یە، هیدایەتی هەر کەس دەدات کە بیەوێ، هەر کەسێکیش جێدێڵێ لەناو گومڕایی ئەگەر ویستی لێبێ.

من (عبدالإله عبدالعدل) دەڵێم: لەوانەیە خوێنەر بپرسێت: بەڵگە چییە کە قەومی یونس -علیه السلام- لەکاتی سزادا ئیمانیان هێنا و لێیان قەبوڵ کرا؟

لە وەڵامدا دەڵێم: پەروەردگار -عز وجل- فەرموویەتی: **{فلولا كانت قرية ءامنت فنفعها إيمانها إلا قوم يونس لما ءامنوا كشفنا عنهم عذاب الخزي في الحياة الدنيا ومتعناهم**

إلى حين}[1]. واته: {دەی با ناوچەیەک ئیمانیان بهێنایە و ئیمانەکەش سوودی بۆیان هەبووایە (واتە شتی وا نەبووە) تەنها قەومی یونس نەبێ کاتێک ئیمانیان هێنا ئەوا سزای سەرشۆڕیمان لەسەریان لابرد لە ژیانی دونیا، هەروەها بۆ ماوەیەک لە نیعمەتەکان ژیاندمان}.

(١) سورەتی یونس، ئایەی ٩٨.

كذلك قال إبراهيم عليه السلام: {واجنبني وبني أن نعبد الأصنام}[1]. وقال عليه السلام: {ربنا واجعلنا مسلمين لك ومن ذريتنا أمة مسلمة لك}[2]. أي أن الإيمان والإسلام بيدك، وإن عبادة من عبد الأصنام بيدك، فأنكرتم ذلك وجعلتموه ملكا بأيديكم دون مشيئة الله عز وجل.

ئەوجارەیان ئەمیری موسڵمانان بەڵگەیەکی زۆر وازح دەهێنێتەوە بۆ قەدەرییە مەجوسەکان، ئەویش بریتییە لە دوعای پێغەمبەر إبراهیم -عليه السلام-، هەروەک نووسراوە: «**كذلك قال إبراهيم عليه السلام: {واجنبني وبني أن نعبد الأصنام}. وقال عليه السلام: {ربنا واجعلنا مسلمين لك ومن ذريتنا أمة مسلمة لك}. أي أن الإيمان والإسلام بيدك، وإن عبادة من عبد الأصنام بيدك، فأنكرتم ذلك وجعلتموه ملكا بأيديكم دون مشيئة الله عز وجل**».

واتە: هەروەک إبراهيم -عليه السلام- فەرمووی: **{من و کوڕەکەم بەدوور بگرە لەوەی بەندایەتی بتەکان بکەین}.** هەروەها فەرمووی: **{ئەی پەروەردگارمان، وامان لێبکە ملکەچ و تەسلیمی تۆ بین، هەروەها لە نەوەکانی ئێمەدا ئوممەتێکی موسڵمان و ملکەچی خۆت دروستبکە}**. کـــەواتە ئیـمـان و

---

(١) سورەتی إبراهيم، ئایەی ٣٥.

(٢) سورەتی البقرة، ئایەی ١٢٨.

ئیسلام لەدەستی الله یە، هەروەها پەرستنی بتەکانیش هەر لە دەستی الله یە، کەچی ئێوە (قەدەرییەکان) ڕەتی دەکەنەوە و پێتان وایە لەدەستی خۆتانە نەک الله، -عز وجل!

من (عبدالإله عبدالعدل) دەڵێم: ئەمە بەڵگەیەکی بەهێزە؛ چونکە پێغەمبەر إبراهیم سەرەڕای ئەوەی کەسێکی موەحید بوو، هەروەها دژی بتپەرستیی بوو، لەگەڵ ئەمەش هێشتا دوعای دەکرد و دەیگووت خوایە خۆم و کوڕەکەم بپارێزە لە بتپەرستیی! ئەمە دەیسەلمێنێت هیدایەت و گومڕایی بە ویستی الله یە، نەک مرۆڤ.

وقلتم في القتل أنه بغير أجل وقد سماه الله لكم في كتابه فقال ليحيى: {وسلام عليه يوم ولد ويوم يموت ويوم يبعث حيا}[1]. فلم يمت يحيى إلا بالقتل وهو موت كما مات من قتل منهم شهيدا، أو قتل عمدا، أو قتل خطأ، كمن مات بمرض، أو فجأة، كل ذلك موت بأجل توفاه، ورزق استكمله، وأثر بلغه، ومضجع برز إليه: {وما كان لنفس أن تموت إلا بإذن الله كتابا مؤجلا}[2]. ولا تموت نفس ولها في الدنيا عمر ساعة إلا بلغته، ولا موضع قدم إلا وطئته، ولا مثقال حبة من رزق إلا استكملته، ولا مضجع بحيث كان إلا برزت إليه.

ئەوجارەیان قەدەرییەکان ویستوویانە لە باسی "مردن" شوبهە دروست بکەن، گووتوویانە: مردن کاتی نادیارە (واتە لەلای الله ش نادیارە!)، ئەویش لە وەڵامدا بەبەڵگەی ئایەت پێیان دەڵێت: «{وما كان لنفس أن تموت إلا بإذن الله كتابا مؤجلا}». واتە: {هیچ نەفسێک بۆی نییە بمرێت تەنها بە ئیزنی الله نەبێت، ئەمەش بە نووسراوێکی دیاریکراو (واتە کاتی مردنەکەی زانراوە)}.

---

(١) سورەتی مریم، ئایەی ١٥.

(٢) سورەتی آل عمران، ئایەی ١٤٥.

هەروەها نموونە بە حاڵی پێغەمبەر یەحیا دێنێتەوە -علیه السلام- کەوا ئەم پێغەمبەرە بەدەستی جولەکەکان شەهید کرا، هەروەک فەرموویەتی: «**فقال ليحيى: {وسلام عليه يوم ولد ويوم يموت ويوم يبعث حيا}. فلم يمت يحيى إلا بالقتل وهو موت**». واتە: الله لەبارەی یەحیا فەرمووی: {**سەلامی لەسەر بێت لەو ڕۆژەی لە دایکبوو و لەو ڕۆژەی دەمرێت و لەو ڕۆژەی زیندوو دەکرێتەوە**}، لەگەڵ ئەوەشدا یەحیا بە مردنی خۆی نەمرد، بەڵکو کوژرا، ئەمەش جۆرێکە لە مردن.

هەروەها ئەمیری موسڵمانان دەڵێت: «**ولا تموت نفس ولها في الدنيا عمر ساعة إلا بلغته، ولا موضع قدم إلا وطئته، ولا مثقال حبة من رزق إلا استكملته، ولا مضجع بحيث كان إلا برزت إليه**». واتە: هیچ نەفسێک نامرێت کەوا لە ژیانی دونیادا تەمەنی کاژێرێکی مابێت ئیللا دەبێت کاژێرەکەش تێپەڕێنێت، هەروەها ئەگەر تەمەنی ڕۆیشتنی یەک شوێنپێی مابێت ئیللا دەبێت بڕوات، هەروەها ئەگەر تەمەنی گەیشتنی هەبێت بە شوێنێک ئەوا ئیللا دەبێ بیگاتێ.

يصدق ذلك قول الله عز وجل: {قل للذين كفروا ستغلبون وتحشرون إلى جهنم}[1]. فأخبر الله سبحانه بعذابهم بالقتل في الدنيا والآخرة بالنار، وهم أحياء بمكة.

ئینجا ئەمیری موسڵمانان بەڵگەیان بۆ دێنێتەوە کە چۆن هەر لە ژیانی دونیادا الله هەواڵی دایە موشریکەکان بەوەی لە دونیا شکست دەهێنن و لە دوارۆژیش شوێنیان ئاگرە! هەروەک دەڵێت: «**یصدق ذلك قول الله عز وجل: {قل للذین کفروا ستغلبون وتحشرون إلى جهنم}. فأخبر الله سبحانه بعذابهم بالقتل في الدنيا والآخرة بالنار، وهم أحياء بمكة**».

واتە: سەلمێنەری ئەو قسەیەش بریتییە لە گوفتاری الله -عز وجل- کە دەڵێت: {**-ئەی محمد- بە کافران بڵێ: ئێوە شکست دەهێنن (لە دونیا) هەروەها کۆدەکرێنەوە بەرەو دۆزەخ (لە دوارۆژ)**}. ئەوەتا الله ڕایگەیاند لە ژیانی دونیادا سزایان دەدات بەوەی دەکوژرێن، لە دوارۆژیش سزایان دەدات بە ئاگر. کەچی ئەوان لەکاتی دابەزینی ئایەتەکەدا لەژیان بوون لە مەککە!

---

(١) سورەتی آل عمران، ئایەی ١٢.

وتقولون أنتم أنهم قد كانوا ملكوا رد علم الله في العذابين اللذين أخبر الله ورسوله أنهما نازلان بهم، وقال تعالى: {ثاني عطفه ليضل عن سبيل الله له في الدنيا خزي}[1]. يعني القتل يوم بدر، {ونذيقه يوم القيامة عذاب الحريق}[2]، فانظروا إلى ما أرداكم فيه رأيكم وكتابا سبق في علمه بشقائكم إن لم يرحمكم.

قەدەرییەکانیش بەردەوامن لەسەر شیرکیان، هەروەک گووتوویانە: «**{وتقولون أنتم أنهم قد كانوا ملكوا رد علم الله في العذابين اللذين أخبر الله ورسوله أنهما نازلان بهم}**». واتە: ئێوە دەڵێن: کافرانی مەککە دەیانتوانی ئەو زانینەی الله ڕەت بکەنەوە و نەهێڵن لە دونیادا بکوژرێن و لە دواڕۆژیش سزا بدرێن!

ئەمیری موسڵمانان وەڵامیان دەداتەوە: «**وقال تعالى: {ثاني عطفه ليضل عن سبيل الله له في الدنيا خزي}. يعني القتل يوم بدر، {ونذيقه يوم القيامة عذاب الحريق}**». واتە: الله -تعالى- گووتوویەتی: **{ڕووی خۆی وەردەگێڕێ بۆ ئەوەی خۆی گومڕا بکات لە ڕێگای الله (ڕێگای ڕاست)، لە دونیا سەرشۆڕیی بۆ دەبێت}**. مەبەستیش لە "**خزي**" بریتییە لە

---

(١)(٢) سورەتی الحج، ئایەی ٩.

....

کوشتنی کافرەکانی غەزوەی "بدر"، هەروەها دەڵێت: **{لە قیامەتیشدا سزای ئاگری پێ دەچێژین}**.

ثم قول رسول الله صلى الله عليه وسلم: «بني الإسلام على ثلاثة أعمال: الجهاد ماض منذ يوم بعث الله رسوله إلى القيامة، فيه عصابة من المؤمنين يقاتلون الدجال لا ينقض ذلك جور جائر ولا عدل من عدل، والثانية: أهل التوحيد لا تكفروهم ولا تشهدوا عليهم بشرك، والثالثة: المقادير كلها خيرها وشرها من قدر الله»[1].

ئینجا ئەمیری موسڵمانان فەرموودەیەکی پێغەمبەر -علیه السلام- دەهێنێتەوە، هەروەک دەڵێت: «**بني الإسلام على ثلاثة أعمال: الجهاد ماض منذ يوم بعث الله رسوله إلى القيامة، فيه عصابة من المؤمنين يقاتلون الدجال لا ينقض ذلك جور جائر ولا عدل من عدل، والثانية: أهل التوحيد لا تكفروهم ولا تشهدوا عليهم بشرك، والثالثة: المقادير كلها خيرها وشرها من قدر الله**». واتە: ئیسلام لەسەر سێ کردەوە دامەزراوە: (یەکەم:) لەو ڕۆژەی الله نێردراوی خۆی نارد تاکو قیامەت جیهادکردن بەردەوامە، کۆمەڵێک چەکداری ئیماندار کوشتاری دەجال دەکەن، هیچ شتێک جیهاد هەڵناوەشێنێ، نە ستەمی ستەمکار، نە دادپەروەریی دادپەروەر. (دووەم:) ئـەهـلی تـەوحیـد تـەکـفیر مـەکەن و پێیان مەڵێن موشریک.

---

(١) کتێبی المعجم الأوسط > باب العين > من إسمه: عبدالرحمن > فەرموودەی ژمارە: ٤٧٧٥.

(سێیەم:) هەموو قەدەرەکان بە خێر و شەڕیانەوە لەلایەن الله داڕێژراون.

من (عبدالإله عبدالعدل) دەڵێم: ئیمامی الهیثمي -رحمه الله- لەبارەی ئەم فەرموودەیە دەڵێت: "فیه إسماعیل بن یحیی التیمي، کان یضع الحدیث"[١]. واتە: لە سەنەدی ئەم فەرموودەیە کەسێکی تێدایە بەناوی "إسماعیل بن یحیی التیمي" کە فەرموودەی هەڵدەبەست!

(١) کتێبی معجم الزوائد ومنبع الفوائد > کتاب الایمان > باب لا یکفر أحد من أهل القبلة بذنب > فەرموودەی ژمارە: ٤٠٤.

فنقضتم من الإسلام جهاده، ونقضتم شهادتكم على أمتكم بالكفر وبرئتم منهم ببدعتكم، وكذبتم بالمقادير كلها والآجال والأعمال والأرزاق، فما بقيت في أيديكم خصلة ينبني الإسلام عليها إلا نقضتموها وخرجتم منها.

ئینجا ئەمیری موسڵمانان فەرموودەکە بەراورد دەکات بە قەدەرییەکان، هەروەک پێیان دەڵێت: «**فنقضتم من الإسلام جهاده، ونقضتم شهادتكم على أمتكم بالكفر وبرئتم منهم ببدعتكم، وكذبتم بالمقادير كلها والآجال والأعمال والأرزاق، فما بقيت في أيديكم خصلة ينبني الإسلام عليها إلا نقضتموها وخرجتم منها**». واتە: کەچی ئێوە (قەدەرییەکان) بەتەواویی جیهادتان لە ئیسلام ڕەت کردەوە. هەروەها شایەتیدانی سەر ئوممەتەکەتان هەڵوەشاندەوە و بەرائەتتان لێیان کرد بەهۆی بیدعەکەتان. هەروەها هەموو قەدەریشتان ڕەت کردەوە لەگەڵ ئەجەل و کردەوە و ڕزقیش! ئیتر هیچ کامێک لەو سێ بنچینەیەتان تێدا نەماوە کە ئیسلامیان لەسەر دامەزرا، لە هەمووی دەرچوون و هەڵتانوەشاندەوە، -پەنا بە الله.

بەشی سێیەم

ئەنجام و سوودەکانی ئەم پەیامە

ئەنجام و سوودەکانی ئەم پەیامە

پەیامەکەی ئەمیری موسڵمانان -رضي الله عنه- کۆمەڵێک سوودی تێدابوو لە ڕووی بیروباوەڕی قەزا و قەدەر، پەیامێکی دەوڵەمەند بوو بە بەڵگەی ئایات و فەرموودە. بەڵام نەمانبینی قەدەرییەکان یەک دانە بەڵگەش بهێنن بۆ سەلماندنی شوبهەکانیان!

هەمیشە حاڵی ئەهلی بیدەع ئاوایە بەهەموو جۆرەکانیان، قسەکانیان بەرهەمی دڵ و مێشکە بچووکەکەیانە، هیچ بەڵگەیەکیان نەبووە و نییە و نابێ.

جا بۆ ئەوەی خوێنەرە حەق خوازەکان زۆرتر لەم پەیامە تێبگەن، لەم بەشەدا تێکڕای سوودەکانی پەیامەکەم نووسیوە بەشێوەی خاڵ، هەروەها کوفرەکانی قەدەرییەکانیشم داناوە؛ تاکو خوێنەری حەق خواز بیخوێنێتەوە و وریابێت و بزانێت ئەم عەقیدەیە کوفرە.

سوودەکانی پەیامەکە ئەمانەن:

١- باوەڕمان وایە: یەکێک لە پایەکانی ئیمان بریتییە لە باوەڕبوون بە قەزا و قەدەر، پێویستە ئیمانمان پێی هەبێ و ملکەچی ببین، هەر کەسێکیش ڕەتی بکاتەوە ئەوا کافرە.

٢- باوەڕمان وایە: قەدەری الله هەر هەموو شتێکی ئەم گەردوونەی لەخۆ گرتووە و باسی کردووە، هیچ شتێک بوونی نییە لەم گەردوونەدا کە لە قەدەری الله تۆمار نەکرابێت.

٣- باوەڕمان وایە: لە قەدەری الله باسی هەموو کردەوەیەک کراوە، بە چاک و خراپەوە، بە خێر و شەڕەوە. بەڵام الله تەنها فەرمانی بە خێر کردووە، خراپە و شەڕیش بەرهەمی دڵی پیسی مرۆڤەکانە بە هاوکاریی شەیتان.[١]

٤- پێغەمبەر -صلی الله علیه وسلم- باسی قەدەرییەکانی کردووە و تەکفیری کردوون و بە "مەجوس" وەسفی کردوون؛ ئەمەش چونکە قەدەرییەکان دەڵێن: لە قەدەری الله تەنها کردەوەی چاک تۆمار کراوە، الله ئاگاداری کردەوە خراپەکان نییە بەڵکو خۆمان بەرهەمی دەهێنین بەبێ زانستی الله! بەمەش

---

(١) بگەڕێوە بۆ لاپەڕەی ژمارە: ٨٢ تا ٨٥.

وەک مەجوسییەکان خودای خێر و خودای شەڕیان دروست کرد!!![1]

٥- باوەڕمان وایە: الله لە ڕابردووەوە هەموو شتێکی تۆمار کردووە و دەزانێت لە داهاتوودا عەبدەکانی چی دەکەن و چارەنووسیان چۆن دەبێت. ئەوەیشی ئەم حەقیقەتە ڕەت بکاتەوە ئەوا قەدەرییە.[2]

٦- باوەڕمان وایە: توانای زانینی الله بەجۆرێک فراوانە کە دەزانێت لە داهاتوو چی ڕوودەدات ئەگەرچی هێشتا هیچ ڕووی نەدابێت.[3]

٧- باوەڕمان وایە: ویستی الله دەکەوێتە پێش ویستی مرۆڤەکان، هەر مرۆڤێک ئەگەر ویستێکی بۆ دروست ببێت ئەوا ئیللا پێشوەختە الله خستوویەتیە دڵی.[4]

٨- یەکێک لە درۆ و کوفری قەدەرییە مەجوسییەکان ئەوەیە کە دەڵێن: مرۆڤ دەتوانێت تاوانێک بکات ئەگەرچی لە قەدەری الله ڕێگریی لێکرابێت! هەروەها دەتوانێ عیبادەت بکات ئەگەرچی لە قەدەری الله ڕێگریی لێکرابێت! یاخود

---

(١) بگەڕێوە بۆ لاپەڕەی ژمارە: ١٦.

(٢) بگەڕێوە بۆ لاپەڕەی ژمارە: ٢١.

(٣) بگەڕێوە بۆ لاپەڕەی ژمارە: ٢٢ و ٢٣.

(٤) بگەڕێوە بۆ لاپەڕەی ژمارە: ٢٣ تا ٢٧.

دەتوانێت خۆی بکات بە ئەهلی بەهەشت ئەگەرچی لە قەدەری الله شوێنی ئاگر بێت! یاخود بە پێچەوانەوە... کەواتە پێیان وایە مرۆڤ دەتوانێت بە پێچەوانەی قەدەری الله بووەستێت.[1]

٩- باوەڕمان وایە: مرۆڤەکان ئەو قەدەرە جێبەجێ دەکەن کە الله بۆی داناون، هیچ کەسێک و شتێک ناتوانێت ببێتە بەربەست و ڕێگر لەبەردەم جێبەجێ بوونی قەدەری مرۆڤەکان.

١٠- یەکێکی تر لە کوفری قەدەرییە مەجوسییەکان ئەوەیە کە دەڵێن: ئەگەر الله بیەوێت ئەوا دەتوانێت هەواڵەکانی ناو قورئان بگۆڕێت بۆ هەر شتێک کە خۆی ویستی لێبێت!

١١- باوەڕمان وایە: الله لەپێش دروستکردنی مرۆڤایەتی هەموو قەدەرێکی دانا و یەکلای کردەوە و کۆتایی پێهێنا، هەموو ڕووداو و شتێکی ئەم گەردوونەی تێدا تۆمار کراوە هەر لەوکاتەوە تاکو کۆتایی.

١٢- یەکێکی تر لە کوفری قەدەرییەکان ئەوەیە کە دەڵێن: نەخێر الله ئەوکات قەدەری دانەنابوو و کۆتایی پێ نەهاتووە بەڵکو بەردەوامە لە نووسینی قەدەر!

---

(١) بگەڕێوە بۆ لاپەڕەی ژمارە: ٩١ تا ١٠٦.

١٣- باوەڕمان وایە: الله بەر لە دروستکردنی مرۆڤایەتی قەدەرەکانیانی داناوە بەوەی ئاخۆ ئیماندار دەبن یان کافر. هیچ هێزێک ناتوانێ ئەم ویستەی الله بگۆڕێ، پێغەمبەرانیش -علیهم الصلاة والسلام- ناتوانن هیدایەتی هەموو کەسێک بدەن جگە لەوانەی کە الله ویستی لێیانە، هەروەها ئیبلیسیش ناتوانێت هەموو کەسێک گومڕا بکات جگە لەوانەی کە الله ویستی لێیانە.[١]

١٤- باوەڕمان وایە: هیچ بوونەوەرێک ئاگاداری زانستی قەزا و قەدەری الله نییە، جگە لەو بوونەوەرانەی کە الله -سبحانە وتعالى- بە ویستی خۆی هەندێک شتی فێرکردوون، وەکو فریشتەکان کاتێک دەیانزانی مرۆڤەکان لەسەر زەویدا خوێن دەڕێژن، یاخود وەکو خضر -علیه الصلاة والسلام- کاتێک چەند کردارێکی ئەنجامدا و دەیزانی چی ڕوودەدات لە داهاتوو.[٢]

١٥- یەکێکی تر لە کوفری قەدەرییە مولحیدەکان ئەوەیە کە دەڵێن: ئەگەر قەومێک ئیماندار بن ئەوا الله گومڕایان ناکات تاکو خۆیان ویستی گومڕابوونیان نەبێت، یاخود ئەگەر قەومێک کافر بن ئەوا الله هیدایەتیان نادات تاکو خۆیان

---

(١) بگەڕێوە بۆ لاپەڕەی ژمارە: ٣٨ تا ٤٧.

(٢) بگەڕێوە بۆ لاپەڕەی ژمارە: ٦٨ و ٦٩.

ویستی ئیماندار بوونیان نەبێت! کەواتە ویستی مرۆڤ دەخەنە پێش ویستی الله!

١٦- باوەڕمان وایە: ویستی الله دەکەوێتە پێش ویستی بوونەوەرانی تر، بۆیە تەنانەت ئەگەر مرۆڤێک یان قەومێک ویستی ئیماندار بوونیشیان هەبێت یان پەشیمان ببنەوە لە کوفر ئەوا لەوانەیە الله لێیان خۆش نەبێت و قەبوڵی نەکات (وەکو قەومی صالح -علیه السلام). لەوانەشە لێیان خۆشبێت بە ویستی خۆی (وەکو قەومی موسا -علیه السلام).[١]

١٧- باوەڕمان وایە: ئەگەر الله ویستی هیدایەتی بۆ مرۆڤێک یان قەومێک هەبێت ئەوا بە هەر جۆرێک بێت ویستەکەی جێبەجێ دەکات، بە ئاشتی بێت یان بە زەبری هێز و ترساندنیان. وەکو بەشێک لە موشریکەکانی قورەیش لەکاتی فەتحی مەککەدا ئیمانیان هێنا و لێیان قەبوڵ کرا و دڵیان پاک بوویەوە. هەروەها وەکو قەومی یونس -علیه السلام- کە لەکاتی نزیک بوونەوەی سزادا ئیمانیان هێنا و لێیان قەبوڵ کرا.[٢]

١٨- باوەڕمان وایە: ئەگەر مرۆڤێک موسڵمان بێت و ڕقیشی لە شیرک ببێتەوە و حەزی لە ئیمان و تەوحید بێت ئەوا

(١) بگەڕێوە بۆ لاپەڕەی ژمارە: ٧٠ تا ٧٥.

(٢) بگەڕێوە بۆ لاپەڕەی ژمارە: ٩٥ تا ٩٩.

هێشتا ئەگەر الله ویستی لێبێت ئەوا دەتوانێت گومڕای بکات.
هەر بۆیەش پێغەمبەر إبراهیم -علیه السلام- سەرەڕای ئیمانەکەی هێشتا دوعای دەکرد؛ تاکو الله گومڕای نەکات.
بەڵام قەدەرییەکان ئیمانیان بەمە نییە و دەڵێن ئەگەر مرۆڤ حەزی لە ئیمان بێت ئەوا هیچ هێزێک بەسەریدا زاڵ نابێت.[1]

(١) بگەڕێوە بۆ لاپەڕەی ژمارە: ١٠٠ و ١٠١.

بەشی چوارەم

گفتوگۆی ئەمیری موسڵمانان لەگەڵ قەدەرییەک

گفتوگۆی ئەمیری موسڵمانان لەگەڵ قەدەرییەک

ئیمامی عبدالله بن أحمد بن حنبل -رحمهما الله- لە کتێبی "السنة" لە فەرموودەی ژمارە ٩٤٨ لە لاپەڕی ژمارە ٤٢٩ و ٤٣٠ گفتوگۆی نێوان ئەمیری موسڵمانانی داناوە لەگەڵ قەدەرییەک بەناوی "غیلان"، با بزانین چۆن وەڵامی گومانەکانی داوەتەوە و دواتر چارەنووسی "غیلان" چی بوو.

سەرەتا دەقی فەرموودەکە دادەنێین، ئینجا واتاکەی دەنووسین:

«حدثنا أبو جعفر الخطمي، قال: شهدت عمر بن عبد العزيز وقد دعا غيلان لشيء بلغه في القدر، فقال له: ويحك يا غيلان، ما هذا الذي بلغني عنك؟ قال: يكذب علي يا أمير المؤمنين، ويقال علي ما لم أقل؟ قال: ما تقول في العلم؟ قال: قد نفد العلم. قال: فأنت مخصوم، اذهب الآن فقل ما شئت، ويحك يا غيلان، إنك إن أقررت بالعلم خصمت وإن جحدته كفرت، وإنك إن تقر به فتخصنم خير لك من أن تجحده فتكفر، ثم قال: تقرأ ياسين؟ قال: نعم، فقال: اقرأ

{يس * والقرآن الحكيم}، فقرأ {يس * والقرآن الحكيم}[1] إلى قوله {لقد حق القول على أكثرهم فهم لا يؤمنون}[2]، قال: قف، كيف ترى؟ قال: كأني لم أقرأ هذه الآية يا أمير المؤمنين. قال: زد. فقرأ {إنا جعلنا في أعناقهم أغلالا فهي إلى الأذقان فهم مقمحون * وجعلنا من بين أيديهم سدا ومن خلفهم سدا فأغشيناهم فهم لا يبصرون}[3]. قال: قال عمر رحمه الله: قل: {فأغشيناهم فهم لا يبصرون * وسواء عليهم أأنذرتهم أم لم تنذرهم لا يؤمنون}[4]. قال: كيف ترى؟ قال: كأني لم أقرأ هذه الآيات قط، وإني لأعاهد الله أن لا أتكلم في شيء مما كنت أتكلم فيه أبدا، قال: اذهب، فلما ولى، قال: اللهم إن كان كاذبا فيما قال فأذقه حر السلاح. قال: فلم يتكلم زمن عمر رحمه الله، فلما كان زمن يزيد بن عبد الملك جاء رجل لا يهتم لهذا ولا ينظر فيه، فتكلم غيلان. فلما ولي هشام، أرسل إليه، فقال: أليس قد عاهدت الله عز وجل لعمر أن لا تتكلم في شيء من هذا الأمر أبدا؟ قال: أقلني فوالله لا أعود، قال: لا أقالني الله إن أقلتك، هل تقرأ فاتحة الكتاب؟ قال: نعم، قال: فاقرأ، فقرأ {الحمد لله رب العالمين * الرحمن الرحيم *

---

(١) سورەتی یس، ئایەی ١ و ٢.

(٢) سورەتی یس، ئایەی ٧.

(٣) سورەتی یس، ئایەی ٨ و ٩.

(٤) سورەتی یس، ئایەی ٩ و ١٠.

مالك يوم الدين * إياك نعبد وإياك نستعين}[1]، قال: قف علام استعنته على أمر بيده لا تستطيعه إلا به أو على أمر في يدك أو بيدك؟ اذهبوا به فاقطعوا يديه ورجليه، واضربوا عنقه، واصلبوه».

واته: «أبو جعفر الخطمي گووتی: ئاگاداربووم کاتێک عمر بن عبدالعزیز بانگی غیلان ی کرد چونکه هەستی کردبوو غیلان هەندێک کێشەی هەیە لە قەدەر.

ئیتر پێی گووت: داوەشێی ئەی غیلان، ئایا ئەوە ڕاستە کە لەبارەی تۆ پێمیان گووتووە؟!

ئەویش گووتی: ئەی ئەمیری موسڵمانان، نەخێر وانییە بەڵکو درۆیە و بە دەمی منەوە هەڵیانبەستووە!

ئەمیری موسڵمانان پێی گووت: کەواتە بیروباوەڕت چۆنە لەبارەی قەدەر؟

گووتی: قەدەر لە ڕابردووەوە یەکلا بووەتەوە و کۆتایی پێهاتووە (بۆیە وایگووت تاکو خۆی بدزێتەوە).

ئەمیری موسڵمانان گووتی: کەوابێت تۆ تەنها دەمەتەقێ دەکەیت لەم باسە. (مەبەستی ئەوەیە کە ئەگەر بەڕاستی

(١) سورەتی الفاتحة، ئایەی ١ تا ٥.

بیروباوەڕت ئاوابێت ئەوا لەسەر حەقی بەڵام پێویست ناکات هێندە قسە لە قەدەر بکەیت). بەڵام ئەگەر قەدەر ڕەت دەکەیتەوە ئەوا کافر بوویتە. چاک بزانە هێشتا ئەگەر دەمەتەقە لە قەدەر بکەیت باشترە لەوەی ڕەتی بکەیتەوە و خۆت کافر بکەیت.

ئینجا لێی پرسی: ئایا سورەتی یاسین دەخوێنیتەوە؟

غیلان گووتی: بەڵێ.

ئەمیری موسڵمانان گووتی: دەی بخوێنەوە {یس * سوێند بە قورئانی پڕ لە حیکمەت}... بیخوێنەرەوە.

غیلان خوێندییەوە: {یس * سوێند بە قورئانی پڕ لە حیکمەت} تاکو گەیشتە ئایەتی {بەڕاستیی قسەکە لەسەریان هاتەجێ، ئیتر ئیمان ناهێنن}.

ئەمیری موسڵمانان پێی گووت: دەی چی دەڵێی؟

غیلان گووتی: ئەی ئەمیری موسڵمانان، وەک بڵێی لە ژیانم ئەم ئایەتەم نەخوێندووەتەوە! (واتە ئایەی ٧).

ئەمیری موسڵمانان گووتی: دەی بەردەوامبە لە خوێندن.

غیلان خوێندییەوە: {ئێمە لە ملیانیش کۆت و زنجیرمان داناوە تا چەناگەیان، ئیتر سەریان چەقیوە * ئێمە بەربەستمان

داناوه لە پێش و لە دوایانەوە، هەروەها دامانپۆشیون، ئیتر ئەوان هیچ نابینن (واتە حەق نابینن)}.

ئەمیری موسڵمانان بۆی تەواو کرد، گووتی: بڵێوە: {هەروەها دامانپۆشیون ئیتر ئەوان هیچ نابینن * بەلایانەوە وەک یەکە ئەگەر ئاگاداریان بکەیتەوە یان ئاگاداریان نەکەیت، ئەوان ئیمان ناهێنن}.

ئینجا لێی پرسی: ئێستا چی دەڵێی؟

غیلان گووتی: وەک بڵێی هەرگیز ئەم ئایاتانەم نەخوێندبێتەوە. هەروەها ئیتر من پەیمان بە الله دەدەم بەوەی هیچیتر قسە لەسەر ئەو شتانە نەکەم کە لەوەوپێش قسەم لێدەکرد (واتە قەدەر).

ئەمیری موسڵمانان پێی گووت: کەوابێ برۆ.

کاتێک ڕۆیشت، "عمر بن عبدالعزیز" دوعای کرد: یا الله ئەگەر درۆی کرد لەم قسەیەی ئەوا سزای گەرمیی چەکی پێ بچێژە.

ئیتر غیلان لە سەردەمی عمر -رحمه الله- قسەی لەم باسە نەکردەوە، لە پاشان کاتێک "یزید بن عبد الملك" بوو بە

خەلیفە، کەسێک بوو کە گرینگی و بایەخی بەم باسانە نەدەدا، بەمەش غیلان دەستی کردەوە بە قسەکردن لە قەدەر.

کاتێکیش "هشام" دەسەڵاتی گرتە دەست، بانگی کرد و لێی پرسی: مەگەر پەیمانت بە الله -عز وجل- نەدا بەوەی چیتر قسە لەسەر ئەم بابەتە نەکەیت؟

غیلان گووتی: ئەمجارە یارمەتیم بدە (وازم لێبێنە)، سوێند بێت ناگەڕێمەوە سەر ئەم باسە.

ئەویش پێی گووت: الله یارمەتیم نادات ئەگەر یارمەتی تۆ بدەم. ئینجا لێی پرسی: ئایا سورەتی الفاتحة دەخوێنیتەوە؟

غیلان گووتی: بەڵێ.

گووتی: کوا بیخوێنە.

غیلان خوێندی: {هەموو سوپاسێک بۆ الله، پەروەردگاری جیهانەکان * بەخشندەی میهرەبان * خاوەنی ڕۆژی دین (ڕۆژی قیامەت) * تەنها بەندایەتی بۆ تۆ دەکەین و تەنها پشت بە تۆ دەبەستین}.

ئینجا ئەمیری موسڵمانان (هشام) پێی گووت: بووەستە. ئایا تۆ چۆن پشت بە الله دەبەستیت؟! ئایا لە شتێکدا پشتی پێدەبەستیت کە بەدەستی ئەوە؟ یان بەدەستی خۆتە و پێویستیت پێی نییە؟! (مەبەستی ئەوە بوو کە قەدەرییەکان پێیان وایە هەموو هێز و توانایەک لەلای مرۆڤە، دەتوانن هەموو

شتێک بە ویستی خۆیان بکەن یاخود نەیکەن، بەمەش کەواتە ئیمانیان بە ئایەی ٥ ی سورەتی الفاتحة نییە!).

ئینجا فەرمانی کرد: بیبەن و دەستەکانی و قاچەکانی ببڕن و لە ملی بدەن و لە خاچی بدەن.»

بەڵێ بێگومان قەدەرییەکان موڕتەدن، تەوحیدیان نەماوە بەهۆی ڕەتکردنەوە و شێواندنی بابەتی قەزا و قەدەر. بۆیەش هەر کاتێک خەلیفەیەکی موسڵمانان لە هەر سەردەمێک کەسێکی لەمجۆرەی بینی ئەوا دەبێت داوای تەوبەی لێبکات، ئەگەر سوور بوو لەسەر ئەم کوفرە ئەوا سزاکەی کوشتنە.

بەشی پێنجەم

پەیامی تەوحیدم بۆتان ئامادەکردووە ئەی قەومەکەم

پەیامی تەوحیدم بۆتان ئامادەکردووە ئەی قەومەکەم

پێشەکیی: پەیامی تەوحید.

ئەی قەومەکەم، هاوزمانەکانم، پەیامێکم پێیە، ئەویش پەیامی تەوحیدە، هەموو شتێکم لەبارەیەوە باس کردووە بەشێوازێکی پوخت و بە بەڵگەوە، ئەمەی باسم کردووە دەتوانم بڵێم ناوەڕۆکی تەوحیدە و هەر چ کەسێک بیزانێت و دانی پێدابنێ ئەوا ئەهلی تەوحیدە و پایەدارە إن شاء الله.

ئەم بەشە لە ١٠ بابەتی پوخت پێکهاتووە کە هەموویان گرێدراوی یەکترن، فەرموو بەناوی الله بیخوێنەوە و ئیمانی پێ بهێنە:

بابەتی یەکەم: مانای "توحید" لەڕووی زمانەوانیی و هەروەها لەڕووی شەڕعیی.

وشەی "التوحید" لەڕووی زمانەوانییەوە واتە: بە تەنها دانان و جیاکردنەوەی شتێک لەناو کۆمەڵێک شت. بەعەرەبیی واتە: "جعل المتعدد واحدا".

بۆ نموونە ئەگەر بڵێی "کەس لەماڵ نییە تەنها أحمد نەبێت"، لە نموونەکەدا ڕستەکە بەسەر دوو بڕگە دابەش بووە:

بڕگەی یەکەم: بریتییە لە پارچەی "کەس لە ماڵ نییە"، لەم پارچەیەدا کەسمان لە ماڵەکە نەهێشتەوە، ئەمەش پێی دەگووترێ "نفي".

بڕگەی دووەم: بریتییە لە پارچەی "تەنها أحمد نەبێت"، لەم پارچەیەدا تەنها یەک کەسمان لەناو ماڵەکە جێگیر کرد ئەویش بریتییە لە أحمد، ئەمەش پێی دەگووترێ "إثبات".

لەمەوە دەگەینە ئەنجامێک: ئەویش ئەوەیە کە تەوحید دوو مەرجی هەیە: "نفي" و "إثبات"، ئەگەر ئەم دوو مەرجە پێکەوە هاتنە دی ئەوا تەوحیدەکە تەواوە. لە بابەتی سێیەمدا بەدرێژیی ئەمە لەڕووی شەرعەوە شیدەکەمەوە.

وشەی "التوحيد" لەڕووی شەرعییەوە واتە: تەنهاکردن و تەوحید کردنی الله لە سێ ڕووەوە: لەڕووی پەروەردەکارێتی (الربوبية)، هەروەها لەڕووی پەرستراوێتی (الألوهية)، هەروەها لەڕووی ناو و سیفەتەکانیەوە (الأسماء والصفات). لە بابەتی هەشتەم و نۆیەم و یازدەهەمدا بەپوختیی هەر سێکیان باس دەکرێن.

ئەوەی لەم بابەتەدا مەبەستم بوو تەنها ئەوەیە مانای تەوحید بزانیت لەڕووی زمانەوانیی و لەڕووی شەڕعیی.

بابەتی دووەم: بۆچی تەوحید بابەتێکی هێندە گرینگە بەلامانەوە؟

ئەهلی تەوحید جیاوازن لە تێکڕای ئەو جەماعەتانەی کە بانگەوازی ئیسلام و موسڵمانێتی خۆیان دەکەن؛ چونکە هیچیان حەقیقەتی تەوحید بە خەڵک ناگەیەنن هەروەها تەوحید لە گوفتار و فەتوا و هەڵوێستەکانیان بەدی ناکرێت. بۆیەش هیچیان هێندەی ئێمە نەیانتوانیوە ئەم پەیامە بە سەربەرزییەوە بگەیەنن؛ چونکە ئەم پەیامە زۆرێکیان بەدرۆ دەخاتەوە.

هەر بۆیەش هەمووکات ئامانجی لەپێشینەمان بریتی بووە لە گەیاندنی تەوحید بەم قەومە، نەک هەڵخەڵەتاندنیان بە کۆمەڵێک شتی لابەلا.

با بزانین گرینگی تەوحید لە چییە و بۆچی هێندە بەلامانەوە جێگەی بایەخە، بەپوختی لەبەر چەند هۆکارێک:

١- تەوحید بانگەوازی تێکڕای پێغەمبەران بووە -علیهم الصلاة والسلام-، واتە ئەگەر سەد هەزار پێغەمبەر هەبووبن ئەوا هەر هەموویان ئەم تەوحیدەیان گەیاندووە، هەروەک الله

-عز وجل- فەرموویەتی: **{ولقد بعثنا في كل أمة رسولا أن اعبدوا الله واجتنبوا الطاغوت ...}**[1]. واتە: **{بەڕاستیی ئێمە لەناو هەموو ئوممەتێک نێردراوێکمان ناردووە کە -پێیان دەڵێت-: الله بپەرستن و دوورکەونەوە لە تاغوت ...}**.

٢- تەوحید هۆکاری سڕانەوەی تێکڕای تاوانە گەورە و بچووکەکانە، هەر کەسێک بزانێت تەوحید چییە و پاشانیش باوەڕی پێ بهێنێ ئەوا بەسیەتی بۆ ئەوەی الله لە کەمتەرخەمیی و تاوانەکانی خۆشبێت ئەگەر تاوانەکانی بە حەلال نەزانیبێ و نەگەیشتبێتە ئاستی کوفر و شیرک، هەروەک لە فەرموودەیەکی قودسیدا الله -تبارك وتعالى- بە مرۆڤایەتیی ڕادەگەیەنێ: «**... ومن لقيني بقراب الأرض خطيئة لا يشرك بي شيئا، لقيته بمثلها مغفرة**»[2]. واتە: «**... هەر کەسێک بەقەد پڕاوپڕی زەوی تاوانی کردبێت و پێم بگاتەوە (واتە لە قیامەت) بەبێ ئەوەی هیچ شتێکی کردبێتە هاوبەشی من، ئەوا منیش هێندەی تاوانەکانی لێی دەبوورم**».

٣- زانین و باوەڕهێنان بە تەوحید تاکە هۆکارە بۆ ئەوەی موسڵمانەکە عیبادەتەکانی لێ قەبوڵ بکرێت لەلای الله، هەر کەسێک تەوحیدی تێدا نەبێت و هەوڵ نەدات بۆ زانینی

---

(١) سورەتی النحل، ئایەی ٣٦.

(٢) کتێبی صحیح مسلم > كتاب الذكر والدعاء والتوبة والإستغفار > باب فضل الذكر والدعاء والتقرب إلى الله -تعالى- > فەرموودەی ژمارە: ٢٦٨٧.

(لەکاتێکدا دەستی بگاتە زانستی شەرعیی و قورئان) ئەوا ئەو کەسە موشریکە، بێگومان شیرکیش هەر ئەوە نییە کە سوجدە بۆ مرۆڤێک یان پەیکەرێک ببرێت، بەڵکو شیرک جۆری زۆرە و زانایان باسیان کردووە، بۆیەش هیچ کەسێک لە شیرکەکان پارێزراو نابێت تاکو بەتەواویی نەزانێت تەوحید چییە، ئەگینا هەمیشە لەسەر لێواری ئەوەیە کە بکەوێتە ناو جۆرێک لە جۆرەکانی شیرک، خۆ ئەگەر تێیکەوت -پەنا بە الله- ئەوا هیچ پەرستن و هەوڵ و ماندووبوونێکی لێ قەبوڵ ناکرێت، هەروەک الله فەرموویەتی: {... **ولو أشركوا لحبط عنهم ما كانوا يعملون**}[1]. واتە: **{... خۆ ئەگەر هاوەڵیان بڕیاردایە بۆ الله ئەوا گشت کردەوەکانیان لێ هەڵدەوەشایەوە}**.

٤- هەر هەموو ئایاتەکانی قورئان پەیامی تەوحیدیان هەڵگرتووە بەبێ جیاوازیی! هەروەک شێخ إبن القیم -رحمه الله- لەم بارەیەوە دەڵێت: «**إن كل آية في القرآن فهي متضمنة للتوحيد، شاهدة به، داعية إليه، فإن القرآن: إما خبر عن الله، وأسمائه وصفاته وأفعاله، فهو التوحيد العلمي الخبري، وإما دعوة إلى عبادته وحده لا شريك له، وخلع كل ما يعبد من دونه، فهو التوحيد الإرادي الطلبي، وإما أمر ونهي، وإلزام بطاعته في نهيه وأمره، فهي حقوق التوحيد ومكملاته، وإما**

---

(١) سورەتی الأنعام، ئایەی ٨٨.

خبر عن كرامة الله لأهل توحيده وطاعته، وما فعل بهم في الدنيا، وما يكرمهم به في الآخرة، فهو جزاء توحيده وإما خبر عن أهل الشرك، وما فعل بهم في الدنيا من النكال، وما يحل بهم في العقبى من العذاب، فهو خبر عمن خرج عن حكم التوحيد.»[1].

واتە: «بەڕاستیی هەموو ئایەتێک لە قورئاندا لەژێر سێبەری تەوحیدە و شایەتی لەسەر دەدات و بانگەوازی بۆ دەکات، بەگشتیی قورئان یان ئەوەتا هەواڵێکمان لەبارەی الله و ناو و سیفەتەکان و کردەوەکانی پێدەگەیەنێت کە ئەمەش تەوحیدێکی عیلمی و ئەخبارییە. یانیش بانگەوازکردنە بۆ پەرستنی ئەو بەبێ هیچ هاوبەشێک و هەروەها دابڕینیەتی لەهەموو ئەوانەی دەپەرسترێن لەبری ئەو، ئەمەش تەوحیدی ئیرادی و داواکارییە. یانیش ئەوەیە کە فەرمان و قەدەغەکردنە، هەروەها پابەند بوونە بە گوێڕایەڵ بوونی الله لە فەرمانەکانی و قەدەغە کردنەکانی، ئەمەش حەق و تەواوکەرەکانی تەوحیدن. یانیش ئەوەیە کە الله هەواڵمان پێدەدات لەبارەی پلەوپایەی ئەهلی تەوحید و گوێڕایەڵەکانی و پاداشتەکانی بۆیان، هەروەها چۆنیەتی مامەڵەکردن لەگەڵیان لە دونیا، هەروەها

(١) كتێبی مدارج السالكين بين منازل إياك نعبد وإياك نستعين > فصل التوحيد > فصل أنواع التوحيد الذي دعت إليه الرسل.

تێبینی: زانایانی تەفسیر لە مانای "العروة الوثقى" دەڵێن واتە: لا إله إلا الله.

کەواتە لەم ئایەتەدا دوو مەرجەکەی تەوحید باسکراوە، کە ئەوانیش:

مەرجی یەکەم: کوفر کردن بە تاغوتەکان، کە ئەمەش یەکسانە بە بڕگەی "لا إله".

مەرجی دووەم: باوەڕهێنان بە الله، کە ئەمەش یەکسانە بە بڕگەی "إلا الله".

کەواتە ڕستەی تەوحید (واتە لا إله إلا الله) پێویستی بەم دوو مەرجە هەیە کە باسکران، لەم ڕۆژگارەدا زۆرێک لە خەڵک دەبینین مەرجی دووەمیان تێدایە، واتە نوێژ بۆ الله دەکەن و هەر لە الله دەپاڕێنەوە و ڕۆژوو بۆ الله دەگرن و زۆر شتی تریش، بەڵام هیچ ئاگاداری مەرجی یەکەم نین، بۆیەش ئەو کەسانە موسڵمان نین؛ چونکە ئەسڵەن لە بنەڕەتەوە ئاگاداری بناغەی تەوحید و مەرجەکانی نین.

لە بابەتەکانی داهاتوودا بەدرێژیی دەچینە سەر باسی ئەم دوو مەرجە، لەم بابەتەدا تەنها ئامانجم ئەوەبوو تۆی خوێنەر بزانیت تەوحید دوو مەرجی هەیە و هیچیان بەبێ ئەوەی تریان سوودی نییە بۆ کەسەکە و نایکاتە موسڵمان.

ابەتی چوارەم: مانای "طاغوت" لەڕووی زمانەوانیی و لەڕووی شەڕعیی.

لە بابەتی پێشوودا زانیمان تەوحید دوو مەرجی هەیە، ئیتر لەم بابەتە و دوو بابەتی داهاتوو دێینە سەر شیکردنەوەی مەرجی یەکەمی تەوحید، ئەویش بریتییە لە کوفرکردن بە تاغوتەکان.

پێویستە لە سەرەتادا بزانین تاغوت مانای چییە، هەروەها تاغوت چ شتێک دەگرێتەوە و هەروەها چۆن کوفری پێدەکرێت، ئەگەر مرۆڤ ئەم زانیارییە بنچینەییە نەزانێت ئەوا چۆن دەتوانێ بڵێت کوفرم کردووە بە تاغوت؟!

وشەی تاغوت لەڕووی زمانەوانییەوە: لەسەر کێشی "فعلوت" ـە، ئەمەش کێشێکە کە تایبەتە بە سنووربەزاندن و زیادەڕەویی (واتە المبالغة). هەر بۆیەش وشەی تاغوت لەڕووی زمانی عەرەبییەوە بەمانای "سنووربەزاندن" دێت، هەروەک الله -عز وجل- فەرموویەتی: {**... لما طغى الماء ...**}[1]. واتە: {**... ئەو کاتەی ئاوەکە سنووری بەزاند و زۆربوو ...**}.

وشەی تاغوت لەڕووی شەڕعییەوە: ئەم وشەیە چەند پێناسەیەکی بۆ کراوە لەلایەن ئەهلی عیلم، هەر هەموویشیان

---

(١) سورەتی الحاقة، ئایەی ١١.

لەژێر پێناسە پوختەکەی شێخ إبن القیم -رحمە الله- کۆدەبنەوە، کاتێک گووتی: «**والطاغوت کل ما تجاوز به العبد حده من معبود أو متبوع أو مطاع**»[1]. واتە: «**تاغوت هەموو ئەو شتانە دەگرێتەوە کە عەبد سنووری تێدا بەزاندووە، جا لەڕووی پەرستنەوە بێت یان لەڕووی شوێنکەوتنەوە بێت یان لەڕووی گوێڕایەڵکردنەوە بێت**».

بابەتی پێنجەم: جۆرەکانی تاغوت کە الله لە قورئاندا باسی کردوون.

لەدوای ئەوەی لە بابەتی پێشوودا زانیمان مانای وشەی "طاغوت" چییە، ئێستاش با بزانین الله -سبحانە وتعالی- لە کتێبەکەیدا چ شتێک بە تاغوت دەزانێ.

الله -جل وعلا- لە قورئاندا باسی کۆمەڵێک شتمان بۆ دەکات و پێمان ڕادەگەیەنێ کە تاغوتن و موسڵمان دەبێ بیانناسێت و کوفریان پێ بکات، کە ئەمانەن:

١- **شەیتان:** شەیتان سەرۆکی هەموو تاغوتەکانە، مەبەستیش لە "شەیتان" تەنها ئیبلیس نییە، بەڵکو الله پێمان ڕادەگەیەنێت کەوا شەیتانی مرۆڤ و جنۆکە بوونیان هەیە[2].

---

(١) کتێبی إعلام الموقعین عن رب العالمین > الأمر بالرد دلیل علی أن الکتاب والسنة یشتملان علی حکم کل شيء > الرد إلی الله والرسول من موجبات الإیمان.

(٢) سورەتی الأنعام، ئایەی ١١٢.

بەڵگەش لەسەر تاغوت بوونی شەیتان ئەوەیە کە الله -تبارك وتعالى- لەبارەیەوە دەفەرمووێت: **{ألم أعهد إليكم يابني ءادم أن لا تعبدوا الشيطان إنه لكم عدو مبين}**[1]. واتە: **{مەگەر پەیمانم لێتان وەرنەگرت ئەی نەوەکانی ئادەم کەوا شەیتان مەپەرستن؟! بەڕاستی ئەو دوژمنێکی ئاشکرایە بۆ ئێوە}**.

٢- هەر کەسێک کە بانگەوازی زانستی غەیب بکات:

بێگومان هەر کەسێک ئەگەر بڵێت من دەزانم لە داهاتوودا چی دەبێت، یاخود بە خەڵک بڵێت ئەگەر ئاوا بکەن ئاوا ئەو شتە ڕوودەدات و ئەگەریش نەیکەن ئەوا ئەو شتە ڕوودەدات، ئەمجۆرە کەسە تاغوتە و بانگەشەی غەیبی کردووە، لەکاتێکدا تەنها الله ئاگاداری زانستی غەیبە، هەروەک فەرموویەتی: **{عالم الغيب فلا يظهر على غيبه أحدا}**[2]. واتە: **{الله زانای غەیبە و کەسیش ناتوانێت غەیب و زانستە شاراوەکانی ئاشکرا بکات}**.

دەتوانین بڵێین "ساحیر" و "فاڵچی" بریتین لە دوو نموونە لەسەر ئەمجۆرە تاغوتە، هەروەها بورجەکان و ئەوانەیشی کە پێیان دەگووترێ "فەلەکناس"؛ چونکە هەموو ئەمانە بەوپەڕی

---

(١) سورەتی يس، ئایەی ٦٠.

(٢) سورەتی الجن، ئایەی ٢٦.

یەقین و دڵنیاییەوە بانگەشەی ئەوە دەکەن کە گوایە شتانێک دەزانن کە هێشتا ڕووینەداوە.

هەر کەسێک باوەڕی وابێت کەوا ئەم تاغوتانە قسەکانیان ڕاستە ئەوا ئەویش وەک ئەوان کافرە، هەروەک نێردراوی الله فەرموویەتی: «**من أتى كاهنا، أو عرافا، فصدقه بما يقول، فقد كفر بما أنزل على محمد**»[1]. واتە: «**هەر کەسێک بچێتە لای کاهینێک یاخود عەڕافێک، ئینجا گوفتارەکانی بە ڕاست بزانێ، ئەوا بەدڵنیاییەوە کافر بووە بەو کتێبەی کە دابەزیوەتە سەر محمد**».

مەبەست لە "**کاهن**": ئەو کەسەیە کە بانگەشەی غەیب بکات. هەروەها مەبەست لە "**عراف**": ئەو کەسانەن کە پێیان دەگووترێ فەلەکناس.

٣- هەر شەریعەتێک جگە لە شەریعەتی ئیسلام: یەکێکی تر لەو جۆرانەی تاغوت کە الله لە قورئاندا باسی کردوون، بریتییە لە "تاغوتی شەریعەت"، واتە هەر شەریعەتێک جگە لە شەریعەتی ئیسلام.

---

(١) مسند الإمام أحمد بن حنبل > مسند أبي هريرة –رضي الله عنه– > فەرموودەی ژمارە: ٩٥٣٦.

پلەی فەرموودەکە "حسن" ـە.

الله لەم بارەیەوە فەرموویەتی: {**ألم تر إلى الذين يزعمون أنهم ءامنوا بما أنزل إليك وما أنزل من قبلك يريدون أن يتحاكموا إلى الطاغوت وقد أمروا أن يكفروا به ويريد الشيطان أن يضلهم ضلالا بعيدا**}[1]. واتە: {**-ئەی محمد- ئەوە تۆ ئەو کەسانەت نەبینیوە کە وای پیشان دەدەن گوایە باوەڕیان بەو کتێبە هەیە کەوا بۆتۆ دابەزیوە هەروەها باوەڕیان بەو کتێبانەیشی پێشی تۆ هەیە -کەچی لە هەمان کاتدا- دەیشیانەوێت حوکم بگەڕێننەوە بۆ لای تاغوت لەکاتێکدا فەرمانیان پێکراوە تاکو کوفری پێ بکەن، شەیتانیش دەیەوێت گومڕایان بکات بە گومڕاییەکی دوور**}.

نموونەی شەریعەتە تاغوتەکان زۆرن، وەکو ڕێبازی "شیوعیەت"، هەروەها "دێمۆکڕاسیەت" هەروەها "لیبڕاڵیەت"، هەروەها "ئیشتیراکی" و هی تریش، هەر یەکێک لەم شەریعەتە تاغوتانە خاوەنی کۆمەڵێک بنچینە و دروشم و بنەمان کە پێچەوانەی شەریعەتی ئیسلامن.

هەر کەسێک باوەڕی بە یەکێک لەم شەریعەتە تاغوت و دەستکردانە هەبێت ئەوا بەڵگەیە لەسەر ئەوەی ئەم کەسە کوفری بە تاغوت نەکردووە، هەروەها بەڵگەیە لەسەر ئەوەی ئەم کەسە درۆ دەکات ئەگەر بڵێت "من موسڵمانم!"،

(١) سورەتی النساء، ئایەی ٦٠.

لەڕاستیدا ئەو کەسە تاغوتپەرستە و ئەهلی تاغوتە نەک ئەهلی ئیسلام و تەوحید.

٤- هەر "دەسەڵاتدار" و "دادوەرێک" ئەگەر بە شەریعەتێکی تاغوت حوکم بکەن: ئەم دوو کەسەش دەبن بە تاغوت، بۆ نموونە دەسەڵاتدارێک بڕیاردەدات بەوەی شەریعەتێکی تاغوت بکرێت بە سیستەمی حوکمڕانیی لە خاکەکەیدا بۆ بەڕێوەبردنی خەڵک و کۆمەڵگا و خاک.

یاخود هەر دادوەر و قازییەک کەوا لە خاکێکدا کار دەکات کە ئەو خاکە بە شەریعەتێکی تاغوتی دەستکرد حوکمڕانی دەکرێت، کەچی هەر سوورە لەسەر کارەکەی، هەروەها کێشەی خەڵکیش بە یاسایە دەستکردەکانی پەڕلەمان چارەسەر بکات لەبری شەریعەتی ئیسلام.

لەم حاڵەتە جگە لەوەی شەریعەت و یاسا دەستکردەکان تاغوتن، لە هەمان کاتیشدا خودی دەسەڵاتدار و دادوەر و قازییەکەش دەبن بە تاغوت.

الله لەبارەی ئەم جۆرە کەسانەوە فەرموویەتی: {**... ومن لم يحكم بما أنزل الله فأولئك هم الكافرون**}[1]. واتە: {**... جا**

(١) سورەتی المائدة، ئایەی ٤٤.

هەر کەسێک حوکم نەکات بەوەی کە الله دایبەزاندووە ئەوا ئەو کەسانە کافرن}.

هۆکاری کافربوونەکە ئەوەیە کە ئەم دەسەڵاتدار و دادوەر و قازییە حوکمیان بە شەریعەتێکی دەستکرد و تاغوت کردووە لەبری شەریعەت و حوکمەکانی قورئان و سوننە، هەر بۆیەش ئەو کەسانە تاغوتپەرستن و تەوحیدیان تێدا نییە و کوفریان بە تاغوت نەکردووە، بۆیەش موسڵمان نین.

٥- هەر کەسێک بانگەشەی پەرستن بکات بۆخۆی: ئەمەش یەکێکە لەجۆرەکانی تاغوت کە تێیدا کەسێک بانگەشەی خەڵک بکات تاکو بیپەرستن، یانیش پەرستنی بۆ بکرێت و خۆی بێدەنگ بکات و ڕازی بێت، ئەوا ئەو کەسانە هەر تەنها کافر نین، بەڵکو تاغوتن، پۆلی تاغوتەکەش بەپێی پێناسەکەی شێخ إبن القیم بریتییە لە "معبود".

بەڵگەش بریتییە لە فەرمایشتی الله -عز وجل- کە فەرموویەتی: **{ومن يقل منهم إني إله من دونه فذلك نجزيه جهنم كذلك نجزي الظالمين}**[1]. واتە: **{جا هەر کەسێک لەوان بڵێت من پەرستراوی حەقم لەبری ئەو (واتە لەبری الله) ئەوا پاداشتی بە دۆزەخ دەدەینەوە، ئێمە ئاوا پاداشتی ستەمکاران دەدەینەوە}.**

---

(١) سورەتی الأنبياء، ئایەی ٢٩.

ئەگەریش کەسێک پەرستنی بۆ بکرێ و بەخۆی ڕازی نەبێ ئەوا نابێتە تاغوت، وەکو پێغەمبەر "عیسا" و "عوزەیر" -علیهما السلام-، یاخود شێخ عبدالقادر گەیلانی -رحمه الله-، ئەمانە کەسانێکی موەحید بوونە و بانگەوازیان بۆ تەوحید بووە و خەڵکیان ترساندووە لە جۆرەکانی شیرک و تاغوت، بۆیەش ئەوان تاوانیان نییە کە لەلایەن موشریکەکانەوە دەپەرسترێن و هاواریان بۆ دەکرێ.

ئەم پێنج خاڵەی باسم کرد بریتین لە جۆرەکانی تاغوت کەوا الله لە قورئاندا باسی کردوون، هەر کەسێک یەکێک لەم خاڵانەی لەسەر جێبەجێ بێت یان بەڕاستیان بزانێت ئەوا با چاک بزانێت موسڵمان و موەحید نییە، ئەگەرچی بڵێت "من موسڵمانم" یاخود نوێژ و شەونوێژ بکات، هیچی لێ قەبوڵ ناکرێ؛ چونکە الله ڕایگەیاند کە ئەگەر مرۆڤ کوفر بە تاغوت نەکات ئەوا نەبووەتە موسڵمان.

بابەتی شەشەم: چۆنیەتی کوفر کردن بە تاغوت.

لە بابەتی چوارەم و پێنجەم زانیت تاغوت مانای چییە، هەروەها زانیت جۆرەکانی تاغوت چین کە الله -سبحانه وتعالی- باسی کردوون، ئێستا تۆ بەتەواویی زانیت تاغوت چییە. بۆیە کاتی ئەوەیە بزانی چۆن کوفر بە تاغوت دەکرێت.

سەرەتا با دووبارە بزانین بەڵگە چییە لەسەر واجبێتی کوفرکردن بە تاغوت، الله فەرموویەتی: {... **فمن يكفر بالطاغوت ويؤمن بالله فقد استمسك بالعروة الوثقى ...**}[1]. واتە: {... **هەر کەسێک کوفر بە تاغوت بکات و ئیمان بە الله بهێنێت ئەوا بێگومان خۆی گرتووە بە پەتێکی پتەو ...**}.

ئەم ئایەتەش بەڵگەیەکی ڕۆشنە لە بەرامبەر ئەو کەسانەی کە خۆیان لە تەکفیر دەدزنەوە و دەڵێن: ئێمە لەسەرمان واجب نەکراوە تەکفیری تاغوتەکان و تاغوتپەرستەکان بکەین مادام دەڵێن ئێمە موسڵمانین!

بەڵێ ڕاستە ئەوان بە دەم دەڵێن ئێمە موسڵمانین، بەڵام لە ڕووکەشدا ئێمە دەیانبینین کەوا کوفریان بە تاغوت نەکردووە بەڵکو مومارەسەی دەکەن!، بۆیەش کافرن و موسڵمان نین ئەگەرچی نوێژ بکەن و ڕۆژووش بگرن. خۆ ئەگەر تاغوتپەرستەکان بە موسڵمان بزانین ئەوا دیارە الله بەدرۆ دەخەینەوە!

هەر کەسێک بیەوێت ئایەتەکەی سەرەوە جێبەجێ بکات و کوفر بە تاغوت بکات ئەوا دەبێ ئەم سێ هەنگاوە لەخۆیدا جێبەجێ بکات:

---

(١) سورەتی البقرة، ئایەی ٢٥٦.

هەنگاوی یەکەم: تەکفیر کردنی خودی تاغوتەکە: واتە واجبە خودی تاغوتەکە تەکفیر بکرێت کە الله لە کتێبەکەیدا باسی کردووە، بەڵگەش لەسەر ئەم هەنگاوە بریتییە لە فەرمایشتی الله : {... **فمن يكفر بالطاغوت ويؤمن بالله فقد استمسك بالعروة الوثقى ...**}[1]. واتە: {... **هەر کەسێک کوفر بە تاغوت بکات و ئیمان بە الله بهێنێت ئەوا بێگومان خۆی گرتووە بە پەتێکی پتەو ...**}.

هەنگاوی دووەم: تەکفیر کردنی تاغوتپەرستەکان: مەبەست لە "تاغوتپەرست" ئەو کەسانەن کە باوەڕیان بە یەکێک لەو جۆرانەی تاغوت هەیە کە لە بابەتی پێنجەمدا بەبەڵگەوە باسمکرد.

هەر کەسێک باوەڕی بە یەکێک لە جۆرەکانی تاغوت هەبێت، بۆ نموونە تاغوتی پەرستن، وەکو شەخسپەرستن و گۆڕپەرستن، ئەم کەسانە تاغوتپەرستن، یاخود کەسێک باوەڕی بە تاغوتی شەریعەت هەبێت، وەکو "پارتی" و "یەکێتی" و حیزبە عەلمانییەکان و شیوعی و لیبراڵییەکانی تریش. یان باوەڕی بە "تاغوتی شوێنکەوتن" هەبێ، وەکو باوەڕبوون بە ساحیر و فاڵگر و مەلا دینفرۆشەکان.[2]

---

(١) سورەتی البقرة، ئایەی ٢٥٦.

(٢) بەڵێ مەلایە دینفرۆشەکانیش دەبن بە تاغوت ئەگەر حوکمە شەرعییەکان پەکخەن و حەق بکەن بە ناحەق و ناحەقیش بکەن بە حەق، هەر کەسێکیش بەشێوازێکی کوێرانە و =

ئەمانە هەموویان تاغوتپەرستن و هیچ جیاوازییەک لە کافرێتییەکەیان نییە، تەنها ئەوە نەبێت کە جۆری تاغوتەکانیان جیاوازە. ئەوەتا الله لە کتێبەکەیدا باسیانمان بۆ دەکات و دەفەرمووێت: {**ألم تر إلى الذين أوتوا نصيبا من كتاب الله يؤمنون بالجبت والطاغوت ويقولون للذين كفروا هؤلاء أهدى من الذين ءامنوا سبيلا**}[1]. واتە: {**-ئەی محمد-، مەگەر ئەو کەسانەت نەدیوە کە بەشێک لە کتێبی الله پێیان گەیشتووە (واتە تەورات)، لە هەمان کاتیشدا باوەڕیان بە پەیکەر و تاغوت هێناوە؟! هەروەها بە کافرەکانیش دەڵێن کەوا ئەوان (واتە کافرەکان) ڕێبازەکەیان باشتر و ڕاسترە لە ڕێبازی ئیمانداران**}.

الله لەم ئایەتە نموونەی بە جولەکەکان هێنایەوە کە سەرەڕای ئەوەی تەوراتیان پێگەیشتبوو کەچی باوەڕیان بە "پەیکەر" و "تاغوت" هەبوو. بێگومان ئەو کەسانە کافرن و نەفرەتیان لێکراوە، هەروەک الله -عز وجل- لە ئایەتی دواتر دەفەرمووێت: {**أولئك الذين لعنهم الله ومن يلعن الله فلن تجد**

= بەبێ هیچ لێکۆڵینەوە و لێپرسینەوەیەک شوێنیان بکەوێت ئەوا بووەتە تاغوتپەرست. هیچ جیاوازییەکی نییە لەگەڵ ئەو ساحیرەی کەوا فەرمان بە خەڵک دەکات بۆ ئەنجامدانی شتانێک و ئیتر ئەوانیش بەبێ هیچ بیرکردنەوەیەک فەرمانیان جێبەجێ دەکەن.

(١) سورەتی النساء، ئایەی ٥١.

له نصيرا}[1]. واته: {ئا ئەمانە ئەو کەسانەن کە ألله نەفرەتی لێکردوون، هەر کەسێکیش ألله نەفرەتی لێبکات ئەوا هیچ سەرخەرێکی بۆ نادۆزیتەوە}.

بەناو سەلەفییەکان لەم هەنگاوەی دووەمدا تێکەوتوونە و دۆڕاون؛ چونکە بەلای ئەوانەوە ئەگەر باوەڕت بە شەریعەتی دیمۆکراسیەتی تاغوتیش هەبێت ئەوا هەر موسڵمانی!، ئەگەر سوجدە بۆ غەیری الله ببەیت ئەوا تاغوتپەرست نیت و هەر موسڵمانی مادام دەڵێی "لا إله إلا الله"!. هەر بۆیەش ئەو بەناو سەلەفییانە مەرجی یەکەمی تەوحیدیان تێدا نییە کە بریتییە لە "کوفر بە تاغوت"، چونکە ئەوەتا الله بەدرۆ دەخەنەوە -پەنا بە الله-، ئەوەتا الله لە قورئاندا پێمان دەفەرموێت مرۆڤ نابێتە موسڵمان ئەگەر کوفر بە تاغوت نەکات، هەروەها ئەوەتا کەسانێکی بە نەفرەت کرد کە باوەڕیان بە تاغوت هەبوو. کەچی ئەم بەناو سەلەفییانە دەڵێن: نەخێر هەر موسڵمانە مادام دەڵێت لا إله إلا الله!

هەنگاوی سێیەم: تەکفیر کردنی تەو تاغوتپەرستانەی کە بەناوی ئیسلامەوە مومارەسەی جۆرێک لە جۆرەکانی تاغوت دەکەن: ئەم هەنگاوەیان زۆر گرینگە و ئیمانی مرۆڤ لەم هەنگاوە دەردەکەوێت؛ چونکە زۆرێک لەوانەی کە خۆیان بە

(١) سورەتی النساء، ئایەی ٥٢.

موسڵمان دەزانن دەترسن لەوەی کەسانێک تەکفیر بکەن کە خۆیان وەک موسڵمان پیشان دەدەن! وادەزانن ئەگەر بەدەمیان بڵێن "ئێمە موسڵمانین" ئەوا کوفر و شیرکیش ئیمانیان هەڵناوەشێنێتەوە!

بۆ نموونە بەلای زۆرێک لە خەڵکەوە قورسە کەوا کەسانێکی گۆڕپەرست تەکفیر بکەن تەنها لەبەر ئەوەی دەڵێن "لا إله إلا الله"! یاخود بەلایانەوە قورسە ئەگەر عبدالرحمن ناصدیق تەکفیر بکەن کەوا فەرموودە سەحیحەکانی پێغەمبەر ڕەت دەکاتەوە، تەنها لەبەر ئەوەی دەڵێت "لا إله إلا الله"!، یاخود بەلایانەوە قورسە ئەگەر حیزبە بەناو ئیسلامییەکان تەکفیر بکەن لەکاتێکدا باوەڕیان بە شەریعەتە دەستکرد و تاغوتەکان هەیە و هیچ بەڵگەیەکیشیان نییە و وەڵامی گومانەکانیشیان دراوەتەوە! کەچی هەر ناوێرن تەکفیریان بکەن چونکە دەڵێن "لا إله إلا الله".

ئێستا با بزانین ئایا ئەم کەسانەی لە سەرەوە باسم کردن دەتوانرێت تەکفیر بکرێن یان بەهۆی گووتنی "لا إله إلا الله" ناتوانین تەکفیریان بکەین! با بزانین...

بێگومان هەر کەسێک ئەگەر خۆی بە موسڵمان بزانێت و لە هەمان کاتیشدا مومارەسەی یەکێک لە جۆرەکانی تاغوت بکات، ئەوا ئەو کەسە تاغوتپەرستە و موسڵمان نییە و کافرە

ئەگەرچی بشڵێت موسڵمانم، فەرموون ئەوەتا الله لە کتێبەکەی باسی ئەمجۆرە کەسانەمان بۆ دەکات و بەدرۆیان دەخاتەوە، هەروەک فەرموویەتی: {ألم تر إلى الذين يزعمون أنهم ءامنوا بما أنزل إليك وما أنزل من قبلك يريدون أن يتحاكموا إلى الطاغوت وقد أمروا أن يكفروا به ويريد الشيطان أن يضلهم ضلالا بعيدا}[1].

واتە: {-ئەی محمد- ئەوە تۆ ئەو کەسانەت نەبینیوە کە وای پیشان دەدەن گوایە باوەڕیان بەو کتێبە هەیە کەوا بۆتۆ دابەزیوە هەروەها باوەڕیان بەو کتێبانەیشی پێشی تۆ هەیە - کەچی لە هەمان کاتدا- دەیشیانەوێت حوکم بگەڕێننەوە بۆ لای تاغوت لەکاتێکدا فەرمانیان پێکراوە تاکو کوفری پێ بکەن، شەیتانیش دەیەوێت گومڕایان بکات بە گومڕاییەکی دوور}.

هەروەک بینیمان، الله -عز وجل- ئیمانی ئەو کەسانەی بەدرۆ خستەوە کە خۆیان بە موسڵمان زانیوە تەنها لەبەر ئەوەی حوکمیان گەڕاندووەتەوە بۆ شەریعەتێکی تاغوت و قازییەکی تاغوت! ئەوەتا ئەگەرچی گوتیان ئێمە موسڵمانین بەڵام الله هەر تەکفیری کردن و بەدرۆی خستنەوە.

(١) سورەتی النساء، ئایەی ٦٠.

بۆیەش ئەی خوێنەری بەڕێز، ئەوەتا بەڵگەکانیشت بینی، بزانە هەنگاوی سێیەمی کوفر بە تاغوت ئەوەیە کە ئەمجۆرە کەسانە تەکفیر بکەیت کەوا خۆیان وا دەردەخەن کە موسڵمانن کەچی باوەڕیان بە تاغوت هەیە! جا هەر کەسێکیش ئامادە نەبێ تەکفیریان بکات ئەوا ئەویش کافرە؛ چونکە الله بەدرۆ دەخاتەوە لەکاتێکدا الله تەکفیری کردوون.

بابەتی حەوتەم: باوەڕهێنان و تەوحید کردنی الله لەڕووی "الربوبیة".

لە بابەتی "چوارەم و پێنجەم و شەشەم" هەڵسام بە باسکردنی مەرجی یەکەمی تەوحید ئەویش بریتی بوو لە "کوفر بە تاغوت"، ئیتر لەم بەشەوە تا کۆتایی باس لە مەرجی دووەمی تەوحید دەکەم ئەویش بریتییە لە "باوەڕهێنان بە الله".

ئەمەش واتە پێویستە الله تەوحید بکرێت لە سێ ڕووەوە:

١- توحيد الربوبية.

٢- توحيد الألوهية.

٣- توحيد الأسماء والصفات.

لەم بابەتەدا هەڵوەستە لەسەر "توحيد الربوبية" دەکەم:

توحيد الربوبية: واتە تەوحید کردن و تەنها کردنی اللە لەڕووی کارە تایبەتییەکانی خۆی.

بۆ نموونە: دەبێ باوەڕمان وابێت تەنها اللە دروستکارە و باشترین دروستکاریشە (واتە الخلق)[1]. هەروەها دەبێ باوەڕمان وابێت تەنها اللە ڕۆزیمان پێدەدات و سەرچاوەی هەموو ڕۆزییەکانیش هەر لەلای اللە یە (واتە الرزق)[2]. هەروەها دەبێ باوەڕمان وابێت کاروباری ئەم گەردوونە بەتەنها لەلایەن اللە بەڕێوەدەچێت و هیچ هاوبەشێکی نییە (واتە الإدارة)[3]. هەروەها دەبێ باوەڕمان وابێت کەوا دانانی شەریعەت و یاساکان تەنها مافی اللە یە و نابێ هیچ مرۆڤێک خۆی بکاتە هاوبەشی اللە لەڕووی یاسادانان و داڕشتنی شەریعەت (واتە الحاكمية)[4]. هەروەها دەبێ باوەڕمان وابێ تێکڕای ئەم گەردوونە موڵکی اللە یە و هیچ کەسێک لە موڵکایەتییەکەیدا هاوبەشی نییە (واتە الملك)[5].

---

(١) سورەتی المؤمنون، ئایەی ١٤.

(٢) سورەتی الملك، ئایەی ٢١.

(٣) سورەتی یونس، ئایەی ٣.

(٤) سورەتی یوسف، ئایەی ٤٠.

(٥) سورەتی الملك، ئایەی ١.

هەر بۆیەش الله لەبارەی گاور و جولەکەکان ڕایگەیاند کە ئەوان قەشە و حاخامەکانیان کردبووە "أرباب"، ئەم وشەیەش کۆی وشەی "الرب" ـە.

الله مەبەستی ئەوەیە کە ئەو گاور و جولەکانە یەکێک لە سیفەتەکانی الله ـیان دابووە قەشەکانیان، ئەویش سیفەتی "الحاكمية" بوو. بەمەش موشریک بوون.

نموونەی تریش زۆرن لەو کارانەی الله -تبارك وتعالى- کەوا لە کتێبەکەیدا باسی کردوونە و تەنها کاری ئەون و موسڵمان دەبێت بەتەواویی لەو کارانەیدا الله بە پێشەنگ بزانێت، نابێ باوەڕمان وابێت کەسێک هاوبەشە لەگەڵ الله لە یەکێک لەم کارانە. هەر کەسێک باوەڕی وابێت کەوا کەسێک هەیە و دەتوانێت بوونەوەرەکان دروست بکات، یان یاسا و شەریعەت دابڕێژێ، یان موڵکی ئەم گەردوونەی لەژێر دەستە و هتد...، ئەوا ئەو کەسە تەوحیدی نییە و موشریکە نەک موسڵمان؛ چونکە ئەم کارانە تەنها مافی الله ـن.

بابەتی هەشتەم: باوەڕهێنان و تەوحید کردنی الله لەڕووی "الألوهیة"

توحید الألوهیة: بریتییە لە تەنها کردنی الله لە هەموو پەرستنێکمان، بۆیەش هەندێک لە زانایان پێی دەڵێن "توحید العبادة".

واتە ئەگەر هەر پەرستن و عیبادەتێکمان ئەنجامدا ئەوا دەبێ تەنها و تەنها بۆ الله بیکەین، نابێ هیچ مرۆڤێک یان گۆڕێک یان درەختێک یان مەزارێک بکەینە هاوبەشی الله لەکاتی پەرستنەکانمان. خۆ ئەگەر هەر کەسێک پەرستنێک بۆ غەیری الله بکات ئەوا شیرکی گەورەی ئەنجامداوە و لە چوارچێوەی ئیسلام دەچێتە دەرەوە.

بێگومان پەرستنیش بە چوار جۆر ئەنجام دەدرێت و پێویستە بە هەر چوار جۆرەکەیەوە تەنها مەبەستمان الله بێت، کە ئەمانەن:

١- پەرستن بە دڵ: بێگومان پەرستنی دڵ بریتییە لە "نیەت"، جا پێویستە ئەو نیەتەی لەناو دڵمانە بەجۆرێک پەروەردەی بکەین کە ئیتر ئەگەر بمانەوێ هەر قسە و کارێک بکەین ئەوا نیەتەکەمان تەنها لەپێناوی الله بێت، واتە دەبێ ئیخلاس لەنێو دڵمان بچێنین.

بۆ نموونە "نووستن" کارێکی ئاساییە، بەڵام ئەگەر موسڵمانێک لەپێش نووستنیدا نیەتی ئەوەبێت کە خۆی بەهێز بکات تاکو دواتر شەونوێژ و عیبادەتی زۆرتر بکات، ئەوا تەنانەت نووستنەکەیشی بە خێر بۆی تۆمار دەکرێت.

٢- پەرستن بە دەم: نموونەی پەرستنەکانی دەم وەکو زیکر و سەڵەوات و خوێندنی قورئان و دوعا و پاڕانەوە و بانگەوازکردن و هتد...، پێویستە تێکڕای ئەم پەرستنانە بۆ الله بکرێن، نابێ لەپێناوی هیچ کەسێکی تر بکرێن.

٣- پەرستن بە جەستە و کردار: نموونەی پەرستنە کردارییەکان وەکو نوێژ و ڕۆژوو و قوربانیکردن و جیهادکردن و حەج و هتد...، پێویستە ئەم پەرستنانە تەنها بۆ الله بکرێن، نابێ لەپێناوی هیچ کەسێکی تر بکرێن.

٤- پەرستن بە ماڵ و سامان: نموونەی ئەم پەرستنانەش وەکو سەدەقە و خێر و زەکات، دەبێ نیەتمان لەمجۆرە پەرستنەش تەنها ڕەزامەندیی الله بێت، ڕاستە تۆ پارەکەت دەدەیتە مرۆڤێک، بەڵام دەبێ نیەتت ئەوە بێت کەوا تۆ ئەم پەرستنە بۆ "الله" دەکەیت نەک ڕەزامەندیی مرۆڤەکە.

ئاگاداربە خوێنەری بەڕێز، واجبە لەسەرت کەوا بەهەر چوار جۆرەکەی پەرستنەوە تەنها نیەتت الله بێت، نابێ هیچ

کەسێک یان شتێک بکرێتە هاوبەشی الله لە پەرستنەکان، هەر کەسێک پەرستن بۆ غەیری الله بکات ئەوا موشریکە بەبێ هیچ عوزر و بیانووێک جگە لە "إكراه"، واتە زۆرلێکردن.

الله لە وەسفی کافرانی قورەیش فەرموویەتی: **{ألا لله الدين الخالص والذين اتخذوا من دونه أولياء ما نعبدهم إلا ليقربونا إلى الله زلفى إن الله يحكم بينهم في ما هم فيه يختلفون إن الله لا يهدي من هو كاذب كفار}**[١].

واتە: **{مەگەر دینداریکردنێکی دڵسۆزانە هەر شایەنی الله نییە؟ ئەوانەیشی کە لە غەیری الله ڕوویان کردووەتە کۆمەڵێک شتی تر ئەوا دەڵێن: ئێمە نایانپەرستین تەنها دەمانەوێ لە الله نزیکمان بکەنەوە. بەڕاستیی الله لە قیامەتدا حوکمیان لەنێوان دەدات لەو بابەتانەی کە تیایدا جیاوازبوون، بەڕاستی الله هیدایەتی کەسێک نادات کە درۆزنێکی کافرە}**.

ئەی قەومەکەم، ئەوەتا خۆ بینیتان ئەوانە باوەڕیشیان بە الله هەبووە، هەروەها خۆیان وا پیشانداوە کە پەیکەرەکان ناپەرستن بەڵکو تەنها تەوەسولیان پێدەکەن بۆ لای الله. بەڵام الله لە ئایەتەکەدا بە "درۆزن" و "کافر" ناویانی هێنا؛ چونکە پەرستنیان بۆ غەیری الله ئەنجامدەدا.

---

(١) سورەتی الزمر، ئایەی ٣.

کەواتە ئەو کەسانەی کە لەم سەردەمەدا پەرستن بۆ "گۆڕ" و "ئیمام علي" و "عبدالقادر گەیلانی" دەکەن ئەوا هەموویان موشریکن؛ چونکە دوعا و پاڕانەوە یەکێکە لە پەرستنەکانی دەم، بۆیەش دەبێ تەنها بۆ الله بکرێت، هەر چ کەسێک لە غەیری الله بپاڕێتەوە یاخود ئاژەڵی بۆ سەربڕێ ئەوا موشریکە و تەوحیدی تێدا نییە.

بابەتی نۆیەم: سێ مەرجەکەی پەرستنی الله (حب وخوف ورجاء).

لە بابەتی پێشوودا زۆر بەکورتیی باسی "توحید الألوهیة" مان کرد، گووتمان دەبێ هەموو پەرستنەکان بۆ الله ئەنجام بدرێن بەهەموو جۆرەکانیانەوە.

لەم بەشەدا باسی سێ ڕوکنەکەی پەرستن دەکەین، پێویستە لە هەموو پەرستنێکدا موسڵمان بەم سێ ڕوکنەوە پەرستنەکانی بکات:

١- پەرستنەکان بە خۆشەویستییەوە بکات. (الحب).

بەڵگەش بریتییە لە فەرمایشتی الله: {**ومن الناس من يتخذ من دون الله أندادا يحبونهم كحب الله والذين ءامنوا أشد حبا لله**}[1]. واتە: {لەناو خەڵکیدا کەسانێک هەن کەوا پەرسراوی

---

(١) سورەتی البقرة، ئایەی ١٦٥.

تر دەپەرستن لە غەیری الله، هەروەها خۆشیان دەوێن وەکو خۆشویستنی الله، بەڵام ئەو کەسانەی ئیمانیان هێناوە (واتە موسڵمانان) ئەوا زۆر زیادتر خۆشەویستییان بۆ الله هەیە}.

٢- پەرستنەکان بە ترسەوە بکات. (الخوف).

بەڵگەش بریتییە لە فەرمایشتی الله: {**أولئك الذين يدعون يبتغون إلى ربهم وسيلة أيهم أقرب ويرجون رحمته ويخافون عذابه إن عذاب ربك كان محذورا**}[١]. واتە: {ئەوانەی کە موشریکەکان لێیان دەپاڕێنەوە، ئەوانە خۆیشیان دەیانەوێ زۆرتر لە الله نزیک ببنەوە، هەروەها ئومێدیان بە ڕەحمەتی ألله هەیە و لە سزاکەی دەترسن، بەڕاستی -ئەی محمد- سزای پەروەردگارت سزایەکی مەترسیدارە}.

مەبەست لەم ئایەتە ئەوەیە کە ئەو موشریکانەی "عیسا و عوزێر و فریشتە" دەپەرستن ئەوا با بزانن کەوا ئەم دوو پێغەمبەرە -علیهما السلام- لەگەڵ تێکڕای فریشتەکانیش خۆیان هەمیشە لەهەوڵی ئەوەن زۆرتر لە الله نزیک ببنەوە و داوای ڕەحمەتی الله دەکەن و لە سزاکانی دەترسن سەرەڕای ئەوەی فریشتەن یاخود پێغەمبەرن.

---

(١) سورەتی الإسراء، ئایەی ٥٧.

٣- پەرستنەكان بە ئومێدی قەبوڵ بوون بكات. (الرجاء).

بەڵگەش لەسەر ئەم ڕوكنەی پەرستن زۆرە، هەر ئایەتەكەی خاڵی دووەم بەڵگەی تێدایە لەبارەی ئەنجامدانی پەرستنەكان بە ئومێدەوە.

لێرەدا دەبێ ئەوەش بزانین كەسانێكی چەواشەكار هەن و دەڵێن: پێویست ناكات لە الله بترسین، بەڵكو پەرستنەكانمان تەنها لەبەر ئەوە دەكەین كەوا الله مان خۆشدەوێت نەك لەبەر ئەوەی لێی بترسین.

پەنا بە الله، نازانم ئەم كەسانە چۆن دەوێرن قسەی وابكەن، مەگەر لە خاڵی دووەمدا الله پێمانی ڕانەگەیاندووە كە پێغەمبەر و فریشتەكان لە الله دەترسن؟! ئیتر تۆیەك كەوا نە پێغەمبەریت و نە فریشتەی، چۆن دەتەوێ ڕوكنی ترسان (الخوف) تەرك بكەیت؟!

ئەی قەومەكەم، لەڕاستیدا پەرستن ئەو كاتە قەبوڵە كە موسڵمانە موەحیدەكە هەر سێ ڕوكنەكەی پەرستنی پێكەوە تێدا بێت.

بابەتی دەیەم: باوەڕهێنان و تەوحید کردنی الله لەڕووی "الأسماء والصفات"

توحید الأسماء والصفات: بریتییە لە تەوحید کردنی الله لەڕووی ئەو ناو و سیفاتانەی کە لە قورئاندا وەسفی خۆی پێکردووە.

دەبێت بەجۆرێک لەم ناو و سیفاتانە تێبگەین کە الله تیایاندا پێشەنگە و هیچ کەسێک هاوشێوە و هاوبەشی نییە.

ئەم تەوحیدەش بەشێکە لە تەوحیدی "الربوبیة"، بەڵام زانایان لە کتێبەکانی بیروباوەڕدا وەک لقێکی سەربەخۆ باسیان کردووە؛ بەهۆی فراوانییەکەیەوە.

خوێنەری بەڕێز، بزانە تێکڕای ئەو جەماعەتانەی کەموکوڕیان لە تەوحید هەیە ئەوا بە چوار شێواز هەڵساون بە ڕەتکردنەوەی ناو و سیفاتەکانی الله، کە ئەمانەن:

١- **تعطیل:** واتە ڕەتکردنەوەی ناوێک یان سیفەتێکی الله! -پەنا بە الله-، بۆ نموونە ئەو کەسانەی کە دەڵێن الله دەستی نییە لەکاتێکدا الله لە کتێبەکەیدا پێمانی ڕاگەیاندووە کە دەستی هەیە[1]. نەک هەر تەنها دەست، بەڵکو زۆر ناو و سیفەتی تریشیان لە الله سەندووەتەوە لەکاتێکدا الله -عز وجل- لەناو کتێبەکەیدا باسی سیفەتەکەی خۆی کردووە.

---

(١) سورەتی الفتح، ئایەی ١٠.

بۆیەش لەسەرمان واجبە هەر کاتێک لەناو قورئاندا ناوێک یاخود سیفەتێکی الله مان خوێندەوە ئەوا دەبێ پڕ بەدڵمان دانی پێدابنێین و نەیخەینە تەرازووی عەقڵە سنووردارەکەمان.

٢- تکییف: واتە بە عەقڵی خۆمان بڵێین سیفەتەکانی الله ئاوان و ئاوان! -پەنا بە الله-، بۆ نموونە ئەگەر کەسێک بڵێت: بەرزیی الله ئەوەندەیە...، یان بڵێت: الله بەم شێوازە لەسەر کورسییەکەیەتی...، هەر چ کەسێک ئاوا بە عەقڵی خۆی بیر لە سیفەتەکانی الله بکاتەوە ئەوا پێی دەبێتە تاغوت؛ چونکە قسەی لەسەر غەیبیاتی الله کردووە.

٣- تحریف: واتە شێواندنی ناوێک یان سیفەتێکی الله! -پەنا بە الله-، زۆرجار الله لە کتێبەکەیدا باسی ناوێک یان سیفەتێکی خۆی دەکات، کەچی کەسانێک دەڵێن: نا کاکە وانییە، الله مەبەستێکی تری هەیە! بۆ نموونە: لە عەقیدەی ئەهلی سوننەدا ئێمە دانمان بەوەدا ناوە کەوا الله -تبارك وتعالى- لەسەر عەرشەکەیەتی و لە ئاسمانە، ئەمەش بەبەڵگەی ئایەت[1] و فەرموودەی صحیح[2]، کەچی کەسانێک دەڵێن: نەخێر الله لە هەموو شوێنێک هەیە!، کەواتە ئایەت و سیفەتی الله تحریف کرا. ئێمە دەڵێین الله -جل

---

(١) سورەتی طه، ئایەی ٥.

(٢) کتێبی صحیح مسلم > کتاب المساجد ومواضع الصلاة > باب تحريم الكلام في الصلاة ونسخ ما كان من إباحة > فەرموودەی ژمارە: ٥٣٧.

وعلا- به زانست و زانیارییەکەی لە هەموو شوێنێکە، بە بیستن و بینینەکەی لە هەموو شوێنێکە[1]، بەڵام خۆی لەسەر عەرشە، ئەمەیە ڕووکەشی ئایەتی قورئان و ئێمەش بۆمان نییە بیشێوێنین و بڵێین الله مەبەستێکی تری هەیە!

٤- تمثیل: واتە لێکچوواندنی سیفەتێک یاخود ناوێکی الله لەگەڵ بوونەوەرێکی تر! -پەنا بە الله-، بۆ نموونە ئەگەر کەسێک بڵێت: دەستەکانی الله وەکو دەستی مرۆڤن و لە گۆشت و ئێسک پێکهاتوون! ئەوا ئەو کەسە کوفری کرد؛ چونکە سیفەتێکی پەروەردگار دەچووێنێت بە سیفەتێکی مرۆڤ!

خوێنەری ئەزیزم، بزانە الله فەرموویەتی کەوا هیچ شتێک هاوشێوەی ئەو نییە و لە ئەو ناچێت[2].

بێگومان بابەتی "الأسماء والصفات" زۆر فراوانە، بەڵام لێرەدا پێویستە بڵێمەوە: دەبێ باوەڕمان وابێت کە الله تاک و تەنهایە لە تێکڕای ناوەکانی و سیفەتەکانیدا، هیچ هاوبەشێکی نییە، هەروەها پێشەنگیشە لە تێکڕای سیفەتەکانی؛ ئەمەش چونکە بەشێک لە سیفەتەکانی الله لە مرۆڤیش هەن، بەڵام لای مرۆڤ سنووردارە و کۆتایی پێدێ، کەچی لەلای الله

(١) سورەتی طە، ئایەی ٤٦.

(٢) سورەتی الفتح، ئایەی ١٠.

سیفەتەکە زۆر فراوانە و بێسنوورە و پێشەنگە. بۆ نموونە الله زاتێکی بەبەزەییە (الرحمن)، هەروەها مرۆڤیش ڕەحم و بەزەیی لە دڵیدا هەیە، بەڵام ئایا بەزەیی الله لەگەڵ مرۆڤەکان وەکو یەکترن؟ نەخێر. هەروەها الله زاتێکی زیندووە (الحي)، هەروەها مرۆڤیش بوونەوەرێکی زیندووە، بەڵام ئایا مرۆڤ دەتوانێ وەکو الله زیندوو و نەمر بێت؟ نەخێر.

هەروەها دەبێ باوەڕمان وابێت سیفەتەکانی الله هیچیان دروستکراو (مخلوق) نین، بەڵکو تایبەتمەندییەکی خودی ئەون (صفة)، بێگومان لەم باسەشدا کۆمەڵێک کەس دەڵێن: گوفتارەکان و سیفەتەکانی الله بریتین لە دروستکراوی خۆی! ئەم بیروباوەڕە کوفرە بە ئیجماعی زانایان هەر لە سەلەفەوە تاکو ئێستا. بۆ پووچەڵ کردنەوەی ئەم گومانەش، زانایان چەندین کتێبیان نووسیوە و خەڵکیان لە حەقیقەتی باسەکە هۆشیار کردووەتەوە.

خوێنەری ئازیزم، تاکە سەرچاوەیەک بۆ زانینی ناو و سیفەتەکانی الله، بریتییە لە "قورئان" و "فەرموودەی صحیح"، بۆیەش هۆشداریتان پێدەدەم نەکەن گوێ لە کەسانێک بگرن ئەگەر باسی ناو و سیفاتەکانی الله بکەن بەبێ هیچ بەڵگەیەکی شەرعیی.

ناوەڕۆکی کتێب